

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПРАВА ТА ПСИХОЛОГІЇ
ГО «ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»**

**ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАГАЛЬНОГО
ТА ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ:
ВИКЛИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ**

**Матеріали
науково-практичного круглого столу
(Київ, 30 квітня 2025 року)**

**Київ
2025**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ПРАВА ТА ПСИХОЛОГІЇ
ГО «ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАГАЛЬНОГО
ТА ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ:
ВИКЛИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Матеріали
науково-практичного круглого столу
(Київ, 30 квітня 2025 року)

Київ
2025

Редакційна колегія:

Шакун В. І., доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, голова Координаційного бюро з проблем кримінології НАПрН України, професор кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ;

Шрамко С. С., кандидат юридичних наук, старший дослідник, т.в.о. завідувача кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ;

Бабаніна В. В., доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем управління правоохоронною діяльністю та її психологічного супроводження навчально-наукового інституту післядипломної освіти Національної академії внутрішніх справ, Голова Відокремленого підрозділу ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права» в м. Києві

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 19 червня 2025 року (протокол № 6)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Правові механізми змагального та відкритого доступу до правосуддя: виклики євроінтеграційного процесу [Текст] : матеріали наук.-практ. круглого столу (Київ, 30 квіт. 2025 р.) / [редкол.: В. І. Шакун, С. С. Шрамко, В. В. Бабаніна.] – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. – 231 с.

ЗМІСТ

Секція 1

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАГАЛЬНОГО ТА ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Шакур В. І.

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА
РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ 10

Загиней-Заболотенко З. А.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТЕРОРИСТИЧНА
ГРУПА/ОРГАНІЗАЦІЯ» У РОЗУМІННІ СТ. 258-3 КК УКРАЇНИ
ЗІ СТАТУСОМ «ЛНР» ТА «ДНР»: ФОРМУВАННЯ
НАЛЕЖНИХ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ 13

Бабаніна В. В.

ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ
ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ 19

Бабіков О. П.

МОДЕЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ 22

Бриль Д. П.

ДОСВІД ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ
(TRANSITIONAL JUSTICE): ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА
ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ДЛЯ УКРАЇНИ 24

Васюта Ю. В.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ
ЗЛОЧИННОСТІ СПІЛЬНИМИ СЛІДЧИМИ ГРУПАМИ
НА ШЛЯХУ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО
ПРАВОСУДДЯ 28

Горошко Ю. А.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД
ДЛЯ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ 32

Кара А. В.

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ВОЄННОГО СТАНУ 35

Кришевич О. В. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ШАХРАЙСТВО	40
Мартиненко В. О. ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ	44
Морозовський О. А. ДОВІРА ДО СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС СУСПІЛЬСТВА	50
Огренич А. В. ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ, ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ	54
Орлеан А. М. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ ПРАКТИКІВ СФЕРИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ З УРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ	58
Острогляд О. В. ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ СУДДІВСЬКОГО ДОБОРУ (АСПЕКТ КОМУНІКАЦІЇ)	60
Палюх Л. М. ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ: ІМПУЛЬС ДЛЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	64
Романенко Л. М. ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ: СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ, ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ	67
Шатило А. Д. ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В НАДЗВИЧАЙНИХ ОБСТАВИНАХ	71
Шопіна Ю. О. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ УКРАЇНИ ЯК ОДИН ІЗ ЕТАПІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	76

Шрамко С. С. ЩОДО ІНСТИТУЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ	79
--	----

Секція 2 ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИН КК УКРАЇНИ

Лук'янець-Шахова В. С. КОМПЛЕКСНА ДОПОМОГА ПОСТРАЖДАЛИМ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО З КОНФЛІКТОМ: БАЛКАНСЬКИЙ ДОСВІД.....	82
--	----

Боднарчук М. М. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ БАГАТСТВ УКРАЇНИ	86
---	----

Ботнаренко І. А. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ АБО ЦИВІЛЬНИМ НАСЕЛЕННЯМ»	91
---	----

Брисковська О. М. ХАРАКТЕРНІ АСПЕКТИ ШАХРАЙСТВА, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ	96
---	----

Ветохін С. А. ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ПОЛЯ БОЮ АБО ВІДМОВА ДІЯТИ ЗБРОЄЮ	100
---	-----

Вовченко Р. А. ПЕРСПЕКТИВИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВOPУРШЕННЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	102
--	-----

Гелемей М. О. ОСОБЛИВОСТІ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП ЧИ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	105
---	-----

Гелемей С. О.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ
В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ
ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ ДКВС УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 107

Грищенко Р. С.

НОВЕЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА КОНТРАБАНДУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ЗБРОЇ 109

Гуляк Т. М.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ
ПЕРЕКЛАДАЧА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ 113

Гурін Д. Ю.

ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 368-4 КК УКРАЇНИ 115

Загородній С. С.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ
ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ 119

Задніченко С. І.

МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ СУТНОСТІ ПОКАРАННЯ
ЗА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ
АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ 122

Іващенко В. О.

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ТА ПОВ'ЯЗАНИХ
З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕННЯМ:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ 126

Панасюк В. В.

ВИЗНАЧЕННЯ СИСТЕМАТИЧНОСТІ
ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА,
ВЧИНЕНОГО ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ 129

Козачина А. М.

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ
РЕЧОВОЇ КОНФІСКАЦІЇ (IN REM) 133

Корольчук В. В.

ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ
КІБЕРШАХРАЙСТВА В УКРАЇНІ 138

Кошевський В. С. ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ПОВ'ЯЗАНОГО З КОНФЛІКТОМ	142
Кривенко Ю. В., Спасова К. І. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ БЛАГОДІЙНОСТІ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ.....	145
Кушнір В. А. ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЙНЯТТЯ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА КОНТРАКТОМ.....	148
Ландіна А. В. НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДІТЕЙ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ТА ФОРМИ ПРОЯВУ	152
Лисий Г. В. ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕТИНУ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ	156
Лисик Р. В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІДЕРІВ ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ АБО ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	158
Логвиненко М. Л. ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ	160
Лузан В. А. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ НА ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПОВНОВАЖЕННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ	169
Мищенко М. В. ПРАКТИКА ЄСПЛ У СФЕРІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ТА НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК.....	172
Олійник Ю. Я. ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	177

Панченко Н. В. ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЗА УМОВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ	180
Перваченко А. С. ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 159-1 КК УКРАЇНИ	183
Пилипець А. Ю. НЕЗАКОННА ПРОПАГАНДА ТА КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ	188
Римарчук О. В., Кузнєцова В. Ю. СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	191
Савранчук Л. Л. АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА ЯК НОВИЙ ЕТАП ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ І СУСПІЛЬСТВА	194
Семко М. М. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ.....	198
Сидоренко Т. І. КВАЛІФІКАЦІЯ УМИСНОГО НЕВИКОНАННЯ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ АБО ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ.....	200
Смаглюк О. В., Ковач Д. В. ПРО ЗЛОВЖИВАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯМИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ТА ЇХ ПЕРЕВИЩЕННЯ.....	204
Стеценко І. М. ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	208
Федюнін Д. В. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШАХРАЙСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ ОГЛЯД	213

Франків В. В.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ
ОБИГУ ЗБРОЇ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ
ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ
НА ПРИКЛАДІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ..... 216

Хименко А. О.

НАЦІОНАЛЬНЕ АНТИКОРУПЦІЙНЕ БЮРО УКРАЇНИ
ЯК СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ ДЕКЛАРУВАННЮ
НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ:
КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ..... 218

Шаповалова А. О.

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВНЕСЕННЯ ЗМІН
ДО СТ. 438 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ..... 221

Шведова Г. Л.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ КОРУПЦІЙНІ
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ
ТА СЛУЖБОВІ ЗЛОВЖИВАННЯ 224

Юріков О. О.

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО, ДІЗНАВАЧА
ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
У РАЙОНІ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ..... 227

Секція 1
ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАГАЛЬНОГО ТА ВІДКРИТОГО
ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Шахун Василь Іванович,
професор кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
академік НАПрН України

**ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ
ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ**

Наявність суду є одним із основних критеріїв існування демократичної держави, оскільки судова гілка влади в класичній системі стримувань і противаг є чи не найвідповідальнішою за утвердження принципу верховенства права (правовладдя) й забезпечення прав та свобод людини. Вона часто для людей є останньою інстанцією, до якої вони можуть звертатися з метою встановлення справедливості. Саме тому суд має бути доступним для громадян та інших людей, які законно перебувають на території держави, і вони мають обґрунтоване право сподіватися на те, що суд захистить їх від неправомірних посягань будь-яких суб'єктів. Щоб функція судів у державі була дієвою, вони мають бути дійсно незалежними, об'єктивними, неупередженими, компетентними та не зазнавати фінансових і якихось інших матеріальних труднощів. Дуже багато додасть судовій гілці влади її укомплектовування людьми, які, окрім наведених вище критеріїв, матимуть ще й високі моральні якості.

Водночас фундаментом ефективного функціонування судової системи слід визнати чіткі конституційні гарантії судівництва, які мають створювати неодмінні передумови незалежності суддів, підтримки їхньої діяльності й охорони, а також запобіжники для суддів, що допомагало б їм і стимулювало б їх чесно та професійно здійснювати свою діяльність у сфері правосуддя.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Конституції України, «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Однією з гарантій забезпечення прав і свобод людини, яка покладає на державу відповідні зобов'язання, є практична реалізація права на доступ до правосуддя.

Частина 1 ст. 55 Конституції України містить загальну норму, яка визначає право кожного звернутися до суду, якщо його права чи свободи порушено, створено перешкоди для їх реалізації або має місце інший утиск прав і свобод [1]. Зазначена норма зобов'язує суди приймати заяви до розгляду навіть у випадку, якщо в законі немає спеціального припису стосовно судового захисту.

Відмова суду в прийнятті позовних та інших заяв або скарг, що відповідають установленим законом вимогам, є порушенням права на судовий захист, яке, відповідно до ст. 64 Конституції України, не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану [1].

У демократичному суспільстві саме суду належить визначальна роль у захисті прав людини і забезпеченні верховенства права. І це цілком логічно. Адже саме суд ставить «остання крапку» в пошуку й утвердженні права при розв'язанні конкретних справ, саме він уособлює (чи принаймні має уособлювати) безсторонність, неупередженість і справедливість. Остаточне рішення суду має бути беззаперечно виконане на практиці, що є невід'ємним складником права на доступ до правосуддя. Чим вищий у країні авторитет суду й правосуддя, чим більшу незалежність має суд у взаємовідносинах із законодавчою та виконавчою владами, тим вищий рівень відповідності верховенству права і демократії самої держави, тим надійніше захищені від можливих посягань права і свободи людини.

Організація та діяльність суду ґрунтуються на низці досить різних за своїм змістом і обсягом принципів. Відправним, визначальним з-поміж них у сучасній державі є принцип незалежності суду й суддів. Він найточніше відображає ідею самостійності судової гілки влади в системі поділу влади.

Незалежність судової влади має кілька аспектів: інституційний, функційний та особистісний (незалежність самих суддів).

Інституційна незалежність судової влади полягає насамперед у тому, що її довірено суддям – носіям цієї влади, які здійснюють її незалежно від законодавчої та виконавчої гілок влади. Ніхто, чи то глава держави, прем'єр-міністр, депутат парламенту, член уряду чи будь-яка інша посадова особа, не може втручатися в діяльність суду й суддів при виконанні ними своїх судових функцій. Істотною гарантією незалежності суду й суддів є наявність демократичної процедури формування суддівського корпусу, що унеможливорює вплив на цей процес, а тиск інших гілок влади, соціальних або політичних інститутів – тим більше.

Функційну незалежність суду й суддів визначає насамперед їх безсторонність, тобто право й обов'язок суду й суддів ухвалювати рішення самостійно, неупереджено, тільки на основі Конституції та закону, керуючись принципом верховенства права (правовладдя). Вагомою гарантією об'єктивного, неупередженого й справедливого

здійснення суддею правосуддя є також утілений, переважно на конституційному рівні, принцип суддівського імунітету, який має на меті захистити суддю від можливого зовнішнього незаконного впливу на нього під час здійснення ним своєї професійної діяльності.

Особистісну незалежність судді визначають не лише Конституція та закон, а й особистість самого судді – рівень його компетентності, моральні якості тощо. Вияв цього аспекту суддівської незалежності полягає в наступному:

1) суддя має здійснювати правосуддя незалежно від власних політичних поглядів і переконань, які не можна заборонити жодними законами (на відміну від заборони належності до політичних партій);

2) підкорення судді закону, ухваленому відповідно до демократичної процедури, не означає формального дотримання його букви, ігнорування загальних принципів права та інших його цінностей, відображених у Конституції, актах міжнародного права та міжнародній судовій практиці, тобто передбачає наявність у судді широкого юридичного світогляду;

3) для судді є обов'язковим аргументувати ухвалене ним рішення приписами закону, загальними принципами права, іншими його цінностями та звир'ятати рішення з відповідною ustalеною судовою практикою;

4) надмірна «нестандартність» судді при ухваленні власних рішень може призводити до порушення одного з важливих принципів судочинства, згідно з яким для однакових справ доконечним є ухвалення однакових рішень, що є неодмінною умовою єдності судової практики й ефективності судочинства;

5) будь-яку свою участь у позасудовій професійній юридичній діяльності, зокрема в різних експертних установах та інститутах, суддя має оцінювати так, щоб це не суперечило незалежному виконанню головної судової функції – здійсненню об'єктивного, неупередженого й справедливого правосуддя.

Отже, зазначене вище свідчить про те, що *незалежність суду й суддів* визначають не лише досконалість законодавчої бази, яка відповідає сучасним загальносвітовим та європейським цінностям і стандартам, що на них базується судоустрій і судочинство, а й ступінь розвиненості громадянського суспільства, рівень правничої культури в представників законодавчої та виконавчої влади і самого суддівського корпусу.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : Основний Закон від 28 черв. 1996 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

Загиней-Заболотенко Зоя Аполінарівна,
завідувач відділу проблем кримінального
права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТЕРОРИСТИЧНА ГРУПА/ОРГАНІЗАЦІЯ» У РОЗУМІННІ СТ. 258-3 КК УКРАЇНИ ЗІ СТАТУСОМ «ЛНР» ТА «ДНР»: ФОРМУВАННЯ НАЛЕЖНИХ ПРАВОВИХ ПОЗИЦІЙ ВЕРХОВНОГО СУДУ

Терористична група/організація є спеціальними видами таких форм співучасті, як група осіб за попередньою змовою/організована група (терористична група) та злочинна організація (терористична організація). Поняття «терористична група» та «терористична організація» закріплено в регулятивному законодавстві антитерористичного спрямування.

Згідно зі ст. 1 Закону «Про боротьбу з тероризмом»: терористична група – це група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів; терористична організація – це стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації.

Водночас указані дефініції не повною мірою відповідають ознакам групи осіб за попередньою змовою / організованої групи / злочинної організації, передбачених у ст. 28 КК України.

Проаналізувавши вказані вище дефініції, можна виявити ряд основних недоліків та суперечностей із загальними визначеннями понять «група осіб за попередньою змовою», «організована група», «злочинна організація». Водночас на відмінностях звертати свою увагу не будемо, а зупинимося на тому, яку мету переслідують учасники терористичної групи та терористичної організації, яка, вочевидь, виступає розмежувальною між терористичною групою/організацією та загальними формами співучасті.

Як зазначено вище, терористична група створюється з метою здійснення терористичних актів, а терористична організація – з метою здійснення терористичної діяльності. Мета вчинення терористичних актів як ознака терористичної групи є більш простою для з'ясування, оскільки саме по собі поняття терористичного акта має свої законодавче визначення, тобто має чітко визначений зміст.

Так, згідно зі ст. 258 КК України терористичним актом є застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які

створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою.

Питання про встановлення того, що слід розуміти під метою створення та діяльності терористичної організації є дискусійним у теорії кримінального права. Під метою здійснення терористичної діяльності науковці здебільшого розуміють вчинення діянь, передбачених ст. 258 КК України, а також інших злочинів терористичної спрямованості (М. В. Семикін), вчинення терористичного злочину (терористичних злочинів) (А. А. Вознюк, А. О. Данилевський), здійснення терористичної діяльності (В. П. Ємельянов).

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» терористична діяльність – це діяльність, яка охоплює:

- планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів;
- підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях;
- організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах;
- вербування, озброєння, підготовку та використання терористів;
- пропаганду і поширення ідеології тероризму;
- пропаганду російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії РФ як держави-терориста проти України;
- проходження навчання тероризму;
- перетинання державного кордону України з терористичною метою;
- фінансування та інше сприяння тероризму.

Отже, поняття «терористична діяльність» має чітко визначене нормативне значення, сформульоване у вигляді відкритого переліку з конкретним перерахуванням усіх складових, які охоплюються відповідним поняттям. Стосовно «іншого сприяння тероризму» як узагальнюючого термінологічного звороту, що закінчує відкритий перелік одиниць, що утворюють поняття «терористична діяльність» слід мати на увазі, що законодавець чітко встановив, сприяння якому

протиправному явищу є терористичною діяльністю. Це – сприяння тероризму, яким є суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей (ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»).

Законодавець у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» визначає не лише змістовні, а й формальні аспекти визнання організацій терористичними. Так, у чинній ст. 24 вказаного Закону передбачено таке: «З метою забезпечення національної безпеки України та попередження, виявлення і припинення терористичної діяльності формується та ведеться перелік терористичних організацій (груп) (далі – Перелік). Порядок формування та ведення Переліку визначається Службою безпеки України. До Переліку включаються терористичні організації (групи), які здійснюють терористичну діяльність на території України та/або за її межами та створюють загрозу національній безпеці України, незалежно від наявності чи відсутності в них статусу юридичної особи, їх реєстрації уповноваженими органами України чи іноземних держав. Включення терористичної організації (групи) до Переліку здійснюється з урахуванням загроз національній безпеці України на підставі:

1) відомостей, сформованих міжнародними організаціями, членом яких є Україна;

2) виявлення факту існування терористичних організацій (груп) або зв'язку з терористичними організаціями (групами) чи терористами: а) рішень компетентних органів іноземних держав, рішень іноземних судів, які визнаються Україною відповідно до міжнародних договорів України; б) вироків судів про застосування до юридичної особи, зареєстрованої в установленому порядку на території України, заходів кримінально-правового характеру за вчинення уповноваженою особою від її імені кримінального правопорушення, передбаченого статтями 258–258-6 КК України; в) вироків судів про визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого статтями 258–258-6 КК України, за умов встановлення причетності такої особи до терористичної організації (групи)».

Вказані питання детально регламентуються Порядком формування та ведення переліку терористичних організацій (груп), затверджених наказом Центрального управління Служби безпеки України 03.04.2025 року № 128. Нова редакція ст. 24 була сформульована Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо формування та ведення переліку терористичних організацій (груп)» від 18.12.2024 № 4156-IX, яка набрала чинності 09.01.2025. Згідно з попередньою редакцією ст. 24 Закону України

«Про боротьбу з тероризмом» було передбачено, що організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і визнана за рішенням суду терористичною, підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується (ч. 1). У разі визнання судом України, в тому числі відповідно до її міжнародно-правових зобов'язань, діяльності організації (її відділення, філії, представництва), зареєстрованої за межами України, діяльність цієї організації на території України забороняється, її українське відділення (філія, представництво) на підставі рішення суду ліквідується, а належні йому майно і майно зазначеної організації, яке знаходиться на території України, конфіскуються (ч. 2). Заява про притягнення організації до відповідальності за терористичну діяльність подається до суду відповідно Генеральним прокурором, прокурорами АРК, областей, міст Києва і Севастополя у встановленому законом порядку (ч. 3).

Верховна Рада України звернулася до міжнародних інстанцій (ООН, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї РЄ, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу) визнати «ЛНР» та «ДНР» терористичними організаціями. У відповідь на це звернення Європарламент прийняв резолюцію, в якій обмежився формулюванням, про застосування терористичних методів діяльності. В Україні порядок визнання «ДНР» та «ЛНР» терористичними організаціями не врегульований на нормативному рівні. ВРУ робила безуспішну спробу такий порядок урегулювати. Небезпека відсутності законодавчо визначеного порядку визнання в Україні організацій терористичними криється і в правових позиціях Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), якими може бути поставлена під сумнів кваліфікацій дія особи, яка брала участь у діяльності ДНР та ЛНР за ст. 258-3 чи 258-5 КК України.

Так, у рішенні ЄСПЛ «Касимахунов та Сайбаталов проти Росії» було встановлено порушення ст. 7 (заборона на засудження без законної підстави) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (Конвенція). ЄСПЛ дійшов такого висновку у зв'язку з тим, що рішення Верховного Суду Росії про те, що «Хізб ут-Тахрир» є терористичною організацією, яка заборонена на території РФ, не було офіційно опублікованим. Відтак Сайбаталов, який був засуджений за ст. 282.2 КК Росії (створення екстремістської організації та членство в ній), не міг передбачати, що за свою приналежність до вказаної вище організації він буде притягнутий до кримінальної відповідальності. Констатуючи порушення ст. 7 Конвенції, ЄСПЛ вказав, що повідомлення журналістам про рішення Верховного Суду Росії не може замінити офіційне опублікування рішення або щонайменше його резолютивної частини; лише публікація в

офіційному джерелі може забезпечити належні та надійну вказівку на правові норми, що застосовуються у конкретній справі.

Ураховуючи викладене, доходимо висновку, що відсутність «ЛНР» та «ДНР» у переліку терористичних організацій, а також фактичну відсутність порядку визнання організацій терористичними має важливе значення для кваліфікації протиправних дій їх учасників. Тобто, відсутність «ЛНР» та «ДНР» у переліку терористичних організацій (якого наразі загалом немає) свідчить про те, що «ЛНР» та «ДНР» не можуть визнаватися терористичними у кримінально-правовому значенні (формальний маркер). Окрім того, з огляду на мету створення терористичної організації, якою є мета здійснення терористичної діяльності (має чітко визначене нормативне значення – ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»), доходимо висновку, що «ЛНР» та ДНР як квазідержавні утворення були створені та здійснюють свою діяльність не з метою здійснення терористичної діяльності, а з метою посягання на державний суверенітет України внаслідок сепаратистських дій на території Донецької та Луганської областей за підтримки РФ.

Про посягання на державний суверенітет України, а не про терористичну діяльність «ЛНР», «ДНР» та РФ свідчить, зокрема, розроблений у Раді Безпеки РФ документ під назвою: «Про кризу в Україні» був розроблений під час масових протестів у Києві протягом січня–лютого 2014 р.». В ньому йдеться про дестабілізацію ситуації в Україні, яка безпосередньо загрожує життєво важливим інтересам РФ. Як вказано в цьому неофіційному документі, така дестабілізація викликана, по-перше, багаторічною діяльністю США та ЄС і «спрямована на підлив історичної єдності російського народу», а по-друге, «повним банкрутством так званої української державності» [1]. В акті стверджується, що державна влада т. зв. держави Україна неспроможна гарантувати громадянський мир та безпеку громадян Росії та співвітчизників, тому етнополітично нестабільна «ситуація використовується українськими фашистами-бандерівцями та іншими екстремістськими елементами для реалізації людиноненавистницьких ідей, терору та залякування широких мас в Криму, на Півдні, Сході, Центрі». Наголошується, що Росія не може пасивно спостерігати за стражданнями співвітчизників. Виходячи з цього, пропонується здійснення комплексу заходів, спрямованих на захист безпеки громадян РФ та співвітчизників, а також реалізацію державних інтересів Росії. Цей комплекс заходів передбачав, що «тільки повне входження території російських областей, а саме: Криму, Луганської, Донецької, Запорізької, Дніпропетровської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Київської, Херсонської, Миколаївської, Одеської областей, – в РФ може гарантувати мир, безпеку та процвітання їх населенню, а також надійний захист інтересів Росії» [1].

В офіційних листах із Державної думи РФ до Міністерства закордонних справ Польщі, Угорщині, Румунії з пропозицією поділити територію України. Зокрема, заступник голови Державної думи РФ, лідер ЛДПР, запропонував Польщі вимагати референдуму щодо приєднання п'яти західних областей України: Волинської, Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської та Рівненської. Угорщина отримала пропозицію приєднати Закарпаття, де проживає угорська національна меншина, Румунія – Чернівецьку область, яка певний час входила до її складу [2]. Україні мала б залишитися тільки її центральна частина. В. Жириновський апелював до того, що спроби України побудувати державу завжди закінчувалися невдачею. Тобто Росія намагалася створити міжнародний імідж України як держави, що не відбулася. Польща, Угорщина та Румунія відповіли відмовою на подібні пропозиції, назвавши їх несерйозними. МЗС України зауважило, що такі плани можуть виникнути лише в хворій уяві [3]. Таким чином, на нашу думку, поняття «терористична група/організація» у розумінні ст. 258-3 КК України, а також регулятивного законодавства України, зі статусом «ЛНР» та «ДНР», як квазідержав, утворених у результаті сепаратизму та посягання на державний суверенітет України, співвідносяться як несумісні поняття. Це означає, що «ЛНР» та «ДНР» не здійснюють терористичну діяльність чи терористичні акти у розумінні Закону України «Про боротьбу з тероризмом» (змістовний негативний маркер). В Україні «ЛНР» та «ДНР» не включені в перелік терористичних організацій відповідно до порядку, передбаченого Законом України «Про боротьбу з тероризмом» та відповідним Порядком, затвердженим СБУ (формальний негативний маркер). Відповідно квазідержавні утворення «ЛНР» та «ДНР» не можуть визнаватися терористичними групами чи терористичними організаціями.

Список бібліографічних посилань

1. МЗС України пропонує Росії план конфедералізації і введення 10 державних мов / УНІАН. 01.04.2014. URL: <https://www.unian.ua/politics/903005-mzs-ukrajini-proponue-rosiji-plan-konfederalizatsiji-i-vvedennya-10-derjavnih-mov.html>
2. Західні ЗМІ оцінили цинічний план Росії щодо поділу України. Дзеркало тижня. 2014. 28 березня. № 11. 4 квітня. С. 10. URL: https://zn.ua/ukr/UKRAINE/zahidni-zmi-ocinili-cinichniy-plan-rosiyschodo-podilu-ukrayini-140817_.html
3. Асланов С. А. Невизнані квазідержавні утворення як фактор етнополітичної нестабільності в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2015. Вип. 1. С. 207–216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2015_1_22

Бабаніна Вікторія Вікторівна,
провідний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблем управління
правоохоронною діяльністю
та її психологічного супроводження
навчально-наукового інституту
післядипломної освіти Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Країни стійкої демократії з позиції правового аналізу вирізняються наявністю конституційного контролю, ефективним захистом прав людини та впровадженням верховенства права в усіх сферах суспільного життя. Такі особливості формуються як наслідок стабільного й відкритого доступу кожного до правосуддя на всій території держави. На сучасному етапі розвитку нашої країни відбуваються кардинальні перетворення в житті суспільства й держави, зокрема продовження реформування судової системи, судочинства та впровадження нових процесуальних інструментів захисту прав і свобод учасників суспільних відносин. Важливими в цьому аспекті є конституційні зміни щодо правосуддя, запроваджені судово-конституційною реформою 2016 року, зокрема: законами України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [1], від 2 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» [4], прийнятим з метою імплементації означених змін. Також 2017 року прийнято нові редакції актів процесуального законодавства (крім Кримінального процесуального кодексу України, що зазнав системних змін), якими закріплено принципи здійснення судочинства, органічно запозичені з практики Європейського Суду з прав людини з метою гармонізації національного процесуального законодавства з міжнародними стандартами у сфері судочинства. Насамперед у частині ефективного забезпечення права кожного на справедливий суд за ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та ст. 47 Хартії основних прав Європейського Союзу та забезпечення права на ефективний засіб правового захисту, згідно зі ст. 13 ЄКПЛ та ст. 47 Хартії.

Попри зазначене, стан правосуддя в Україні залишається не на найвищому рівні, що супроводжується низкою порушень прав і свобод людини й громадянина. З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну постало нагальне питання доступу до правосуддя в умовах воєнного стану, зокрема у районах, де ведуться активні бойові дії чи особам, які вимушено переселилися до інших регіонів нашої держави.

Крім того, доступ до правосуддя є. Судовий захист конституційних прав і свобод людини за воєнного стану має бути абсолютним. В певних моментах, можливо, його обсяг десь тимчасово зменшився, але це стосується виключно тих регіонів, які окуповані, адже регіон окупували і суд припинив роботу.

Відповідно до п.3 Указу Президента України № 64/2022, зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період його дії, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2].

Як пояснив голова Ради суддів України Б. Моніч: «В регіонах, де ведуться бойові дії, але які залишаються на підконтрольній нашим військам і владі території суди працюють. При цьому здійснюють роботу навіть під артилерійськими обстрілами. Наприклад, суди Нікополя, який постійно перебуває під обстрілами. Судді працюють, нікуди не виїжджають. Окрім розгляду справ, суди готуються до можливої евакуації, опікуються тим, чи потрібно оцифровувати певні матеріали справ. З огляду на нещодавнє наше рішення про недопустимість ігнорування повітряної тривоги окремі суди цікавляться, як його виконувати на практиці. Адже в окремих випадках саме під час повітряної тривоги у злочинця може спливати строк тримання під вартою. Доцільність проведення засідання у кожному конкретному випадку суд визначатиме самостійно [3].

Безумовно, що тоді з доступом з'явилася проблема. Робота суддів була призупинена головним чином через евакуацію суддів та їхніх сімей до безпечніших регіонів, добровільну мобілізацію, вивезення ключових документів тощо. На окупованих територіях у людей інші пріоритети – збереження життя та здоров'я, тому з цим пов'язано зменшення надходження справ, а не з тим, що суди десь недопрацюють. Людям зараз на цих територіях відверто не до судів» [3].

Відповідно до звіту Венеціанської комісії, справедливий суд і доступ до нього повинні бути забезпечені державою в усіх правових режимах, а судова система не повинна бути скомпрометована жодним чином [5].

В умова воєнного стану та повітряної небезпеки в судах необхідно більш активно розвивати цифрові технології. Тобто під час здійснення правосуддя використовувати відеоконференції (за умови, що це можливо здійснити в межах певного провадження), листування за допомогою електронних засобів зв'язку (електронна пошта, форма звернення на сайті суду тощо).

З цього приводу Б. Моніч зазначає, що «Кардинальних змін особливо не відбулося. Чому? Тому що, ми жили і працювали під час «ковіду» і зараз продовжуємо. Ще під час «ковіду» ми надавали суддям подібні рекомендації. Якщо є можливість підключитись по інтернету, по відеозв'язку, то треба використовувати ці можливості. Ми пробуємо запроваджувати електронні сервіси. Ми закликаємо людей вказувати мобільні телефони, адже якщо немає поштових марок, то є мобільні месенджери. Якщо людина вказує телефон, то можна отримати всю інформацію, не використовуючи марки та конверти».

Це підтверджує те, що цифрові можливості у судів є. Основною задачею в цьому напрямку є інформування та навчання суспільства користуватися такими сервісами. А також забезпечити кібербезпеку «електронного» правосуддя, з метою уникнення шахрайських дій.

Крім того, необхідно зменшити кількість присутніх під час судових засідань, утворити захисні місця чи споруди для перебування апарату суду та відвідувачів у безпеці під час повітряної тривоги, створити щонайменше одну залу судових засідань у кожному суді, у якій можна працювати без обмежень під час повітряної тривоги (наприклад, зала в укритті чи підвальному приміщенні).

Отже, проблеми вільного доступу до правосуддя в Україні під час воєнного стану існують у зв'язку з тимчасовою окупацією певних районів, а також ведення активних бойових дій. Але загальна ситуація з доступом до правосуддя є прийнятною, а суди намагаються усіляко оцифрувати судовий процес, зокрема виклики та повідомлення учасників судового провадження, а також проведення судових засідань у режимі відеоконференцій.

Список бібліографічних посилань

1. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2024 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

4. Рада суддів України: [сайт] / Богдан Моніч: «Правосуддя має відбуватися в умовах воєнного стану і не може бути обмежено – для нас це головне». URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/bogdan-monic-pravosudda-mae-vidbuvatisa-v-umovah-voennogo-stanu-i-ne-moze-buti-obmezeno-dla-nas-ce-golovne>.

5. Alivisatos, N., Bilkova, V., Cameron, I., Kask, O., & Tuori, K. (2020). Compliance with the principles of democracy, human rights and the rule of law in the state of emergency – considerations. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CD-L-PI\(2020\)005rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CD-L-PI(2020)005rev-ukr).

Бабіков Олександр Петрович,
професор кафедри кримінального права
та процесу Київського авіаційного
інституту, керуючий партнер
АО «ДЕФЕНСОРЕС»,
доктор юридичних наук

МОДЕЛЮВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ

Поряд з «провокацією кримінального правопорушення», в судових рішеннях з'являється і такий термін як «моделювання кримінального правопорушення».

По справі № 695/2759/20 Верховний Суд констатував, що «підготовка змодельованого кримінального правопорушення розпочалася 12 червня 2020 року, тобто правоохоронці не розпочали дій щодо розслідування кримінального правопорушення, а спрямовували свої дії на отримання штучних доказів, начебто кримінально протиправних дій» [1], залучивши до цього іншу особу, яка діяла за їхніми вказівками та схиляла до вчинення кримінального правопорушення. Також Верховний Суд зазначив, що сторона обвинувачення не надала будь-яких даних, що вказували б на те, що особа до внесення відомостей до ЄРДР розпочала вчинення неправомірних дій [1].

Інколи це може набувати ознак «пошуку кримінального правопорушення», коли до ЄРДР вносяться узагальнені відомості, що служба особа певного органу, міністерства, установи вимагає або одержує неправомірну вигоду, після чого відбуваються активні «пошукові» дії, спрямовані на виявлення «слабого звена», встановлення з ним контакту та підбурювання до вчинення кримінального правопорушення, з подальшим рецензуванням (видаленням фрагментів аудіо-, відеозаписів, що містять ознаки відвертого підбурювання).

Вироком Франківського районного суду м. Львова по справі № 465/7984/21 було звернено увагу, що адвокат, який одночасно представляв потерпілих та підприємство, на якому загинула особа за відсутності законних повноважень надавав правову допомогу та одночасно виступив і в третій «іпостасі» заявника та викривача. Цей приклад також вказує на активне «моделювання» подій, за яких правоохоронний орган створює передумови для виникнення ситуації, в якій в подальшому відбувається кримінальне правопорушення, який вони і «викривають».

Моделювання, штучне створення обставин, що стають передумовою для висловлення вимоги або пропозиції, маніпулятивна поведінка (створення у особи враження безвихідності ситуації) як спосіб провокації кримінального правопорушення. Постановою

Верховного Суду від 02 квітня 2024 року по справі № 450/374/18 виправдано особу – визнано як обставини, що «свідчать про відсутність прямого умислу».

Іншою формою моделювання кримінального правопорушення та маніпуляцією учасниками провадження є завідоме внесення до ЄРДР відомостей про тяжкий злочин, за відсутності його ознак. Якщо дозвіл на проведення НС(Р)Д одержано внаслідок штучного створення підстав для звернення з клопотанням, докази, одержані в результаті проведення НС(Р)Д на підставі таких дозволів з урахуванням положень ч. 1, 2 ст. 87 КПК України [4, 5, с. 169–170] і визнаються недопустимими як такі, що отримані внаслідок істотного порушення фундаментальних прав та свобод людини, зокрема внаслідок здійснення процесуальних дій, які потребують попереднього дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов [4].

Оскільки чинним КК України не передбачено факт вчинення провокації як підставу для звільнення особи від кримінальної відповідальності [6], встановлення факту моделювання кримінального правопорушення, штучного створення обставин для проведення НСЧ(Р)Д, вчинення провокативних, спонукальних дій з боку правоохоронних органів та залучених ними осіб, є підставою для висновку про відсутність у діянні складу кримінального правопорушення, а саме обов'язкового елементу корупційних кримінальних правопорушень – прямого умислу.

Список бібліографічних посилань

1. Постанова Верховного Суду від 25 квітня 2024 року по справі № 695/2759/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118725413>.
2. Вирок Франківського районного суду м. Львова по справі № 465/7984/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119016845>.
3. Постанова Верховного Суду від 02 квітня 2024 року по справі № 450/374/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118297021>.
4. Постанова Верховного Суду від 14 травня 2024 року по справі № 164/1293/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119212842>.
5. Тарасенко О. С. Негласні слідчі (розшукові) дії за новим кримінальним процесуальним законодавством України. *Духовність українства XXI століття* : матеріали XII Всеук. наук.-практ. конф. (м. Кіровоград, 20 квіт. 2012 р.). Кіровоград, 2012. С. 169–170.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

Бриль Дар'я Павлівна,

здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри кримінального
права та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, доктор філософії
в галузі права **Козачина А. М.**

ДОСВІД ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ (TRANSITIONAL JUSTICE): ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА АКТУАЛЬНІСТЬ ДЛЯ УКРАЇНИ

Для кожної країни, на будь-якому етапі її розвитку, збройні конфлікти та війни завдають значної шкоди: смертність населення, як військових, так і цивільного населення, економічний занепад, зниження демографічних показників, руйнування об'єктів стратегічної важливості та цивільних споруд. Особливої актуальності ці питання набули для України з дня початку широкомасштабних воєнних дій, відколи був запроваджений правовий режим воєнного стану на всій території держави [3; 5].

Протягом останніх десяти років, Україна перебуває у стані війни з російською федерацією. За цей час перед державою постійно постають все нові і нові виклики, пов'язані з необхідністю боронити свою територію та захищати населення від злочинних дій держави-агресора [4; 6].

Такі великі зміни в державі не зникають після завершення даних подій та потребують довгого періоду часу для хоча б часткового відновлення та відбудови. Уряду країни необхідно продовжувати докладати не менше зусиль, ніж під час відстоювання своєї територіальної цілісності, задля процесів відродження держави. Такі часи потребують певного підходу, комплексу дій, який буде функціонувати на даному етапі існування країни, цей період є перехідним – від занепаду до відбудови та відновлення, а в подальшому – розвитку всередині країни та на міжнародній арені.

Перехідний період від конфлікту до миру потребує спеціальних заходів щодо відновлення та розвитку суспільного життя, зокрема і в частині здійснення правосуддя. Комплекс даних заходів у документах Організації Об'єднаних Націй та в наукових теоріях отримав назву «правосуддя перехідного періоду». У доповіді Генерального Секретаря «Верховенство права та перехідне правосуддя у конфліктних та постконфліктних суспільствах» дається таке визначення правосуддя

перехідного періоду – повний спектр процесів, пов'язаних зі спробами суспільства знайти спільну мову щодо спадщини минулих масштабних зловживань для забезпечення відповідальності, служіння справедливості та досягнення примирення. Це може включати у себе судові та позасудові механізми з різним ступенем міжнародної участі (або взагалі без неї), а також індивідуальне переслідування, відшкодування збитків, установлення істини, інституційну реформу, перевірку та звільнення, або їхнє поєднання [1]

Цілі правосуддя перехідного періоду можуть відрізнятися залежно від конкретних умов у тій чи іншій державі, проте існує низка універсальних засад, що залишаються незмінними [2]. До них належить: визнання людської гідності як найвищої соціальної цінності, відшкодування шкоди, заподіяної порушенням прав та законних інтересів особи, а також гарантування недопущення повторних порушень [7]. Водночас у процесі досягнення цих завдань визначаються й додаткові орієнтири, серед яких: створення прозорих і підзвітних інституцій та відновлення суспільної довіри до них; забезпечення ефективного доступу до правосуддя для найбільш вразливих категорій населення; залучення жінок та інших маргіналізованих груп до розбудови справедливого суспільства; утвердження принципу верховенства права; сприяння мирному врегулюванню конфліктів і підтримка діалогу між сторонами; формування підґрунтя для усунення першопричин конфліктів та дискримінаційних практик; розвиток механізмів примирення шляхом пошуку спільних точок дотику [11].

Сучасне розуміння складових перехідного правосуддя спирається на концептуальні засади, сформовані ще у 1988 році в прецедентному рішенні у справі «Веласкес Родрігес проти Гондурасу» (*Velásquez Rodríguez v. Honduras*). У цьому процесі розглядалося питання про відповідальність державних органів за тяжкі порушення прав людини, зокрема катування, насильницькі зникнення та незаконне позбавлення волі [12]. Саме тоді Міжамериканський суд з прав людини визначив чотири ключові обов'язки держави у сфері захисту прав людини, які згодом стали базовим інструментарієм перехідного правосуддя, а саме:

- 1) запобігання порушенням прав людини шляхом вжиття належних заходів;
- 2) розслідування фактів порушень у разі їх вчинення;
- 3) забезпечення відшкодування завданої шкоди жертвам;
- 4) притягнення винних до відповідальності та застосування справедливих санкцій (гарантування належного покарання) [8, с. 46].

Узагальнюючи міжнародний досвід застосування інституційних реформ у межах перехідного правосуддя, слід наголосити, що для

України надзвичайно важливим буде забезпечення комплексного підходу до трансформації публічного сектору. Практика Європейського суду з прав людини доводить допустимість люстраційних заходів за умови дотримання принципів пропорційності та індивідуалізації (справа *Matyjek v. Poland*, 2007 р.; *Sidabras and Džiautas v. Lithuania*, 2004 р.) [9], що є особливо актуальним у контексті майбутнього реформування державної служби в Україні. Венеційська комісія Ради Європи також підкреслює, що люстрація має спрямовуватися не на покарання, а на недопущення повторного встановлення авторитарних практик, що відповідає цілям нашої держави у постконфліктний період.

Залучення міжнародних експертів та забезпечення громадського контролю над процесом реформування публічної влади дозволить підвищити довіру суспільства до державних інституцій і забезпечити прозорість процедур. У цьому контексті рекомендації Організації Об'єднаних Націй (ООНСР, 2014) підкреслюють необхідність поєднання реформ із системою підзвітності та недопущення безкарності, що є ключовим для відновлення справедливості в умовах перехідного періоду.

Не менш значущим аспектом для України є проведення освітніх програм і тренінгів для представників сектору безпеки та збройних сил, спрямованих на дотримання прав людини та міжнародного гуманітарного права. Відповідні стандарти передбачені Копенгагенським документом ОБСЄ (1990 р.) [10], що підтверджує важливість формування в Україні сучасної культури публічної служби, заснованої на верховенстві права та відповідальності.

Таким чином, з урахуванням наведених практик та рекомендацій, Україна повинна забезпечити впровадження ефективної системи перевірки та люстрації посадових осіб, інституційний контроль, залучення громадянського суспільства та міжнародних партнерів, а також створення дієвих програм з підвищення правової культури представників органів влади. Це стане необхідною передумовою для успішної реалізації принципів перехідного правосуддя та побудови стійкої демократичної держави у постконфліктний період.

Список бібліографічних посилань

1. Верховенство права та правосуддя у перехідних суспільствах: Доповідь Генерального Секретаря, 23 серпня 2017 р., A/HRC/36/50, ГА ООН з прав людини. URL: <https://undocs.org/ru/A/HRC/36/50>
2. Махно К. О. Правосуддя перехідного періоду як механізм захисту прав людини й основоположних свобод. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 599–602.

3. Тарасенко О. С. Особливості правового регламентування підстав проведення спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину до початку кримінального провадження. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. Вип. № 2 (10). С. 21–25. URL: <https://policeystika.dnuvs.ukr.education/index.php/policeystyka/article/view/185/165>.
4. Тарасенко О. С. Шляхи розв'язання системних проблем у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави як складової національної безпеки України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 бер. 2025 р.); у 2-х ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. Ч. I. С. 51–53.
5. Тичина Д. М., Тарасенко О. С., Антошук А. О. та ін. Розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями : *метод. реком.* Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 50 с.
6. Чернявський С. С., Бабаніна В. В. Кримінальна відповідальність військовослужбовця за незаконне заволодіння військовим майном: передумови новелізації. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XIV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листопада 2023 року). Київ, Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 250–253. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/303c8343-c950-43da-bdd1-f54bd723bcd>
7. Якубін О. Л., Казьмірова О. М. Яка політика пам'яті потрібна Україні в 20-х роках ХХІ століття: 12 пропозицій. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. 2019. № 3 (43). С. 158–163. (*Серія: Політологія. Соціологія. Право*).
8. Der Leest K., Kolarova D., Mécréant L. A Guidance for Integrating Peacebuilding into Development. Initiative for Peacebuilding, 2010. 66 p.
9. ECtHR, *Matyjek v. Poland*, no. 38184/03, judgment of 24 April 2007. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-80219%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-80219%22]})
10. OSCE, Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension, 1990. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/7/19394.pdf>
11. Teitel Ruti G. Transitional Justice in a New Era. *Fordham Int'l L.J.* 2002. 26. Issue 4. p. 893–906.
12. Velásquez Rodríguez Case. Inter-American Court of Human Rights. Judgment. Series C. No. 4. 29 July 1988. 39 p.

Васюта Юлія Володимирівна,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ СПІЛЬНИМИ СЛІДЧИМИ ГРУПАМИ НА ШЛЯХУ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Сучасне міжнародне правосуддя, з огляду на різноманітність кримінальних правопорушень, стикається з глобальними викликами. Проблемними питаннями щодо міжнародного правосуддя постають забезпечення міжнародного правопорядку та справедливості. Так, вирішення проблемних аспектів потребує перегляду теоретичних аспектів визначення міжнародного правосуддя, переосмислення його структурних елементів відповідно до викликів сьогодення. Задля забезпечення міжнародного правосуддя слід розглянути механізм розслідування транснаціональної злочинності, їх глобалізаційні процеси, що спонукають до належної міжнародної координації правоохоронних органів, міжнародних організацій та інших компетентних органів держав. Розглянемо окремі аспекти розслідування транснаціональної організованої злочинності на шляху до забезпечення міжнародного правосуддя, а також акцентуємо увагу на діяльності спільних слідчих груп як формі міжнародного співробітництва в кримінальному процесі.

У демократичній правовій державі на усіх етапах її історичного розвитку боротьба з організованою злочинністю та підтримання правопорядку й законності є пріоритетним завданням органів державної влади [6, с. 15].

За період з 2020 до 2024 року кількість кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами та злочинними організаціями (згідно з відомостями щодо закінчених проваджень), збільшилася більше ніж удвічі – з 3595 випадків 2020 року до 7881 випадку 2024 року. У зв'язку з соціально-економічною ситуацією в державі існує фактична загроза подальшого розширення масштабів організованої злочинності. Так, за матеріалами підрозділів Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України за 12 місяців 2024 року до суду було направлено 254 кримінальних проваджень щодо організованих злочинних груп, з-поміж яких 45 – злочинні організації. У свою чергу, це становить 43,6 % від загальної кількості груп і злочинних організацій, виявлених органами

Національної поліції України. З-поміж викритих організованих груп і злочинних організацій 47 – пов’язані з незаконним обігом наркотиків, 34 – причетні до розкрадання бюджетних коштів, 30 – з корумпованими зв’язками, 29 – з міжрегіональними зв’язками, 24 – пов’язані з незаконним переправленням осіб через державний кордон України, 17 – сформовані на етнічній основі, 6 – із транснаціональними зв’язками [7, с. 5].

Відповідно до звітних матеріалів Національної поліції України за 2024 рік відомо, що в умовах воєнного стану продовжується робота, спрямована на протидію організованій злочинності в усіх її проявах. Насамперед свідченням ефективності заходів Національної поліції України за цим напрямом є збільшення на 27 % кількості (з 419 до 532) організованих груп і злочинних організацій, діяльність яких припинено, а саме: на 24 % більше (з 42 до 52) – з міжрегіональними зв’язками, на 19 % (з 26 до 31) – з корумпованими зв’язками, а також на 31 % (з 13 до 17) – сформованих на етнічній основі. Виявлено у 2,2 рази більше (з 966 до 2,1 тис.) злочинів, учинених ОГ та ЗО у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, на 38 % більше (з 24 до 33) – пов’язаних з торгівлею людьми, на 19 % більше (з 290 до 346) – з переправленням осіб через державний кордон України, на 10 % більше (із 40 до 44) – незаконним обігом зброї та боєприпасів [3, с. 15–16].

Слід зауважити, що транснаціональна організована злочинність є найбільш небезпечною формою злочинної діяльності, що загрожує розвитку суспільства. Протидія цьому явищу потребує узгоджених дій міжнародного співтовариства, що суттєво підвищує роль міжнародного співробітництва у правоохоронній сфері. На національному рівні протидія вищезазначеній злочинності потребує узгодженості дій усіх правоохоронних органів, формування спільних оперативних, слідчих груп та аналітичних центрів. Окрім цього, існує потреба в удосконаленні нормативно-правової бази протидії цьому явищу, з урахуванням міжнародних стандартів та світової практики [1, с. 22]. Відповідно до ст. 19 Конвенції Організації Об’єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності у зв’язку зі справами, що є предметом розслідування, кримінального переслідування або судового розгляду в одній або декількох державах, заінтересовані компетентні органи можуть створювати органи з проведення спільних розслідувань. За відсутності таких угод або домовленостей спільні розслідування можуть проводитися за угодою в кожному окремому випадку [3]. Також у Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності визначено, що організована злочинна група – це структурно оформлена група в складі трьох або більше осіб, що існує протягом певного періоду часу та діє

узгоджено з метою вчинення одного або кількох серйозних злочинів для того, щоб одержати, прямо або посередньо, фінансову та іншу матеріальну вигоду [4].

Також констатуємо той факт, що транснаціональна організована злочинність стала ключовою проблемою для багатьох країн-членів Ради Європи, оскільки створює серйозну небезпеку верховенству права та загрожує економіці, соціальному розвитку та громадянам. Нові виклики спонукають правоохоронну систему переглянути свої методи та способи боротьби зі злочинністю, внести структурні зміни в національне законодавство, а також сприяють виникненню та вдосконаленню відносно нових підходів у виявленні, розслідуванні та розкритті тяжких та особливо тяжких злочинів [2]. Так, відбулась трансформація правоохоронних органів, що найчастіше виражалась у створенні нових спеціалізованих підрозділів, основним завданням яких було ефективне протистояння організованій злочинності [5, с. 116]. У цьому контексті слід акцентувати увагу на ефективності функціонування спільних слідчих груп, що забезпечують взаємодію компетентних органів держав щодо розслідування кримінальних правопорушень. Неупереджений підхід слідчого у цьому разі виступає ключовою засадою успішного розслідування, яке базуватиметься, окрім процесуальних норм, ще й на інформаційно-технічному досвіді слідчого та експертів, які залучаються до процесу дослідження слідчої картини кримінального правопорушення [8, с. 157].

Зокрема, сучасна організована злочинність в економічній сфері набуває транснаціонального характеру. Організовані групи та злочинні організації створюють транснаціональні компанії, які займаються злочинним бізнесом у різних галузях економіки. Також одним із поширених видів організованої злочинності є незаконний обіг наркотичних засобів, що має тенденцію до зростання й загрожує не лише національній, а й міжнародній безпеці, оскільки йому притаманні транснаціональний характер, висока технічна оснащеність злочинних угруповань, наявність власної розвідки й контррозвідки, володіння новітніми формами й методами протидії [1, с. 23].

Таким чином, тенденції розслідування транснаціональної організованої злочинності потребують ретельного вивчення, аналізу та переосмислення міжнародного досвіду, удосконалення діяльності спільних слідчих груп під час розслідування кримінальних правопорушень, імплементації у національне законодавство оптимальних напрацювань правової науки зарубіжних країн, застосування сучасних процесуальних норм та практик європейської поліцейстики. Міжнародне правосуддя забезпечує правовий фундамент

для захисту прав людини, є основним джерелом стандартів та принципів взаємодії держав на міжнародній арені. Динаміка інтеграційних процесів, глобалізаційні виклики сьогодення потребують міжнародного врегулювання, встановлення особливостей співвідношення міжнародного та національного права, розробки нових концептуальних підходів до вивчення їхньої взаємодії.

Список бібліографічних посилань

1. Безпалько С. В., Кріцак І. В., Тимчишин Д. М., Маник О. В. Вироблення ефективної протидії/боротьби з організованою злочинністю: концептуальний аналіз. *Актуальні проблеми держави і права*. 2024. С. 18–37. DOI: <https://doi.org/10.32782/apdp.v101.2024.3>. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/fcfa6932-e3f1-422f-b3a1-c0dff9392f31>.

2. Виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки : метод. рек. / Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Томма Р. П., Тарасенко О. С. та ін. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 70 с.

3. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2024 році. 18 с. URL: <https://npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist/richni-zviti>.

4. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності від 15 листоп. 2000 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.

5. Мороз В. П., Чаплинський К. О., Богуславський М. Г., Волошина М. О. Протидія організованим злочинності в Україні: сучасність та перспективи: монографія. Дніпро : ДДУВС, 2023. 236 с.

6. Околіт О. В., Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації чи злочинної спільноти та участь у них: проблеми теорії і практики. Київ: Видавництво «Норма права», 2025. 324 с.

7. Протидія діяльності організованих злочинних об'єднань в Україні: зб. наук. пр. уклад.: А. Вознюк, О. Копан; передм. Р. Сербина, А. Рубеля. Київ: Видавництво «Норма права», 2025. 368 с.

8. Тарасенко О. С. Особливості проведення обшуку під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним контентом в мережі Інтернет, з ознаками організованої злочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 5. Т. 2. С. 154–157. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2021/5/part_2/26.pdf

Горішко Юлія Андріївна,

здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри кримінального
права та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, доктор філософії
в галузі права **Козачина А. М.**

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ДЛЯ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

Визнання прав людини є загальносвітовою цінністю, проте проголошення рівності в правах і свободах можуть оминати певну категорію осіб, які з незалежних від них обставин не можуть повною мірою реалізувати свої права. Важливими функціями сучасної держави є правова підтримка вразливих верств населення та гарантування безпеки громадян.

Проте мільйони осіб з обмеженими можливостями, жінки та діти у світі не мають можливості проживати та працювати гідно, відчувати турботу про себе з боку держави та суспільства, а в умовах збройних конфліктів не спроможні реалізувати повною мірою свої права та бути захищені від насильства. Оскільки наша держава постала перед викликом, якого ще не було в її новітній історії – збройною агресією, яка вплинула на всі аспекти суспільного життя [1].

Таку категорію осіб, з часом, міжнародне співтовариство почало виділяти у «вразливі групи населення» [2]. Формальний підхід конструювання деяких норм міг суттєво перешкодити фіксації кримінально-протиправних дій [3; 4, с. 22]. Тому, законодавець чітко визначив у Законі України «Про соціальні послуги», що під вразливими групами населення слід розуміти осіб/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників [5].

Незалежність судової влади, яка наділена рівним статусом із законодавчою та виконавчою владами є фундаментальним атрибутом правової держави. Цей принцип гарантує кожній особі право на судовий захист її прав і свобод. Гарантії незалежності судової системи є ключовою передумовою справедливого судочинства, що є важливою складовою євроінтеграційного процесу України, імплементація якого відкріє шлях до подальшої гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу.

Правовий статус особи з обмеженими можливостями характеризується тим, що така особа володіє всією повнотою конституційних прав, свобод і обов'язків, тобто володіє загальним правовим статусом [6].

Міжнародне законодавство, яке регулює статус осіб з інвалідністю, це зокрема: Конвенція ООН про права інвалідів, яка ратифікована Україною від 16.12.2009 і набрала чинності в Україні 06.03.2010; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950), ратифікована Україною 17.07.1997 і набрала чинності для України 11.09.1997; практика Європейського суду з прав людини.

Як приклад можна навести рішення ЄСПЛ щодо тримання під вартою осіб з інвалідністю в установі, в якій вони не мали можливості самостійно пересуватися, складало «таке, що принижує гідність, поведження».

Такого висновку дійшов Європейський суд з прав людини у рішенні в справі «Байрам проти Туреччини» (заява № 7087/12) [7].

Фікрет Байрам, був засуджений за терористичні акти, став інвалідом (параліч нижніх кінцівок) і потребував інвалідного візка. Протягом ув'язнення він утримувався в умовах, не пристосованих для осіб з обмеженою мобільністю: житлова зона розташовувалася на кількох поверхах, і йому доводилося покладатися на допомогу інших в'язнів для пересування та особистої гігієни. ЄСПЛ дійшов висновку, що тримання під вартою особи з інвалідністю в таких непристосованих умовах є «таким, що принижує гідність, поведженням» [7].

Цікавим прикладом є рішення по справі «Савіні проти України» (№ 39948/06) від 18 грудня 2008 року. Так, ЄСПЛ визнав факт невинуватеного втручання у сімейне життя заявників (обидва сліпі з дитинства) рішенням про відібрання дітей від батьків, чим порушено статтю 8 Європейської конвенції з прав людини (право на повагу до сімейного життя) [8].

Однією з категорій вразливих груп населення є особи над якими здійснюється торгівля – це форма сучасного рабства та порушення прав людини, з метою отримання прибутку з експлуатації чоловіків, жінок та дітей. Забезпечення права на справедливий суд для жертв торгівлі людьми є не лише правовим зобов'язанням держави, але й моральним імперативом, що вимагає психологічну підготовку та міжвідомчу координацію для захисту прав людини [9].

Основним міжнародно-правовим документом, що закріпив основу сучасної системи протидії торгівлі людьми, є протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності.

Важливим прецедентом є справа «Човдурі та інші проти Греції» (Chowdury and Others v. Greece), що стосується позитивних і

процесуальних зобов'язань держави щодо боротьби з торгівлею людьми та примусовою працею. Суд постановив, що Греція порушила свої позитивні та процесуальні зобов'язання за ст. 4 Конвенції. Справа «Човдурі та інші проти Греції» показує, що держава має позитивні зобов'язання не лише розслідувати, але й активно запобігати торгівлі людьми. Суд визнав, що бездіяльність грецької влади та її формальний підхід до розслідування призвели до порушення прав потерпілих [10].

У справі «Сіліадін проти Франції» (Siliadin v. France), 2005, суд вирішив, що заявницю утримували у підневільному стані, оскільки вона окрім того, що мала здійснювати примусову працю, була неповнолітньою, без засобів існування, уразливою й ізольованою, не мала можливості жити деінде, окрім як у людей, на яких працювала і від примх яких цілковито залежала, оскільки була повністю позбавлена свободи пересування і не мала вільного часу [11].

На основі аналізу низки міжнародної практики можна зробити висновок, що діяльність органів державної влади щодо запобігання утиску або порушення прав вразливих груп населення має стати пріоритетним у соціальному секторі захисту держав. Система правового захисту населення має охоплювати всі соціально-демографічні групи населення, забезпечувати соціальні гарантії та містити заходи соціального захисту для даної верстви населення.

Список бібліографічних посилань

1. Тарасенко О. С. Криміналістичні особливості досудового розслідування в умовах військових дій. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 216–218. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/zbirnyk-z-oblozhkoyu_29.04.2022.pdf

2. Кондур В. А. Поняття вразливі групи населення у міжнародному та національному праві. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/116.pdf>.

3. Виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки : метод. рек. / Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Томма Р. П., Тарасенко О. С. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 70 с.

4. Тарасенко О. С. Особливості правового регламентування підстав проведення спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину до початку кримінального провадження. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. Вип. № 2 (10). С. 21–25. URL: <https://policeystika.dnuvs.ukr.education/index.php/policeystyka/article/view/185/165>.

5. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

6. Правовий статус людей з інвалідністю (огляд нормативних документів та судової практики). URL: https://court.gov.ua/userfiles/Pravovuy_status.pdf.

7. Умови відбування покарання особам з інвалідністю URL: <https://www.evrosud.org/umovy-vidbuvannya-pokarannya-osobamy-z/>.

8. Справа «Савіни проти України» (Заява № 39948/06) Страсбург, 18 грудня 2008 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_454#Text.

9. Що таке торгівля людьми. URL: <https://1547.ukc.gov.ua/dovidkova-informatsiya/protydiya-torgivlv-lyudmy/shho-take-torgivlya-lyudmy/>.

10. Огляд практики Європейського суду з прав людини. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Short_Survey_2017_UKR.pdf.

11. Посібник зі статті 4 Європейської конвенції з прав людини. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_4_ukr.

Кара Анна Володимирівна,

здобувач ступеня вищої освіти магістра
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри кримінального
права та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, доктор філософії
в галузі права **Козачина А. М.**

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Наша держава постала перед викликами, яких ще не було в її новітній історії – збройною агресією, яка вплинула на всі аспекти суспільного життя, зокрема і діяльність правоохоронних органів з протидії злочинності. Важливим аспектом такої протидії залишається досудове розслідування кримінальних правопорушень з метою реалізації завдань кримінального судочинства [10, с. 216]. Забезпечення прав людини у кримінальному провадженні є фундаментальним принципом правової держави та відображенням її цивілізаційного розвитку. Особливе значення дана тема набуває в умовах воєнного стану, коли державі необхідно забезпечувати національну безпеку та водночас зберігати демократичні цінності й основоположні права та свободи людини.

Воєнний стан передбачає можливість обмеження окремих конституційних прав і свобод громадян, однак міжнародне право та національне законодавство України встановлюють чіткі межі таких обмежень, особливо щодо основоположних прав людини, які не підлягають дерогації навіть у надзвичайних умовах.

Введення воєнного стану в Україні створило складу правову ситуацію, коли система кримінального правосуддя повинна функціонувати в умовах збройної агресії, масштабних руйнувань інфраструктури та постійної загрози безпеці, створюючи труднощі для органів досудового розслідування, прокуратури та судів. Україна є учасницею ключових міжнародних договорів у сфері прав людини, зокрема, Європейської конвенції з прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права й інших міжнародних інструментів. Країна зобов'язана дотримуватися взятих на себе міжнародних зобов'язань щодо захисту прав людини, а прагнення України до членства в Європейському Союзі актуалізує питання дотримання європейських стандартів прав людини та верховенства права навіть включаючи умови воєнного стану.

Функціонування системи кримінального правосуддя в умовах постійних обстрілів та загрози життю цивільного населення супроводжується відходом від стандартної процедури кримінального провадження, що ставить нагальним питання про межі допустимих обмежень прав людини в кримінальному провадженні навіть за таких обставинах.

Законодавець прийняв рішення доповнити Кримінальний процесуальний кодекс України розділом IX-1, центральною нормою якого стала ст. 615, що встановлює особливості кримінального провадження в умовах воєнного або надзвичайного стану [6]. Аналіз структури та змісту згаданої статті свідчить про її системний характер та охоплення всіх основних аспектів кримінального провадження, які потребували модифікації в умовах воєнного конфлікту. Законодавець намагався врахувати як об'єктивні складнощі функціонування правосуддя в умовах збройної агресії, так і необхідність забезпечення мінімальних процесуальних гарантій для учасників процесу.

Найбільш проблематичним аспектом правового регулювання є суттєве розширення повноважень сторони обвинувачення при одночасному обмеженні ролі слідчого судді. Особливе питання постає щодо можливості автоматичної пролонгації запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою [4, с. 548]. Ця норма фактично дозволяє тримати особу під вартою на невизначений строк без належного судового контролю, що суперечить як національним конституційним принципам, так і міжнародним стандартам прав людини. Європейська конвенція з прав людини та практика Європейського суду з прав

людини чітко встановлюють, що будь-яке тримання під вартою має бути предметом регулярного судового перегляду [11, с. 112].

Не менш проблемним є розширення строків повідомлення про підозру при затриманні до 48 годин [6, ст. 278]. Дане розширення демонструє принципове відступлення від конституційного права на інформування про причини затримання у найкоротший строк. У контексті воєнного стану це може призводити до ситуацій, коли особи тримаються під вартою без чіткого розуміння підстав свого затримання протягом надмірно тривалого періоду.

Насущною є ситуація з проведенням обшуків під час повітряної тривоги. Чинне законодавство не містить чітких інструкцій щодо дій слідчого та прокурора за таких обставин. Це створює правовий вакуум, що може призводити як до порушення безпеки учасників процесу, так і до процесуальних порушень, які можуть поставити під сумнів законність отриманих доказів.

Відсутність нормативного регулювання дій при оголошенні повітряної тривоги під час виконання ухвали про обшук створює дилему між необхідністю забезпечення безпеки осіб та вимогою безперервності процесуальних дій. Особи, житла яких обшукуються, опиняються в особливо вразливому становищі, оскільки не можуть залишити місце проведення слідчої дії, перемістившись до укриття [3, с. 14].

Важливим аспектом судової практики стала можливість оскарження до слідчого судді постанови слідчого про зупинення досудового розслідування, винесеної на підставі ст. 615 КПК України [6].

У постанові від 6 червня 2023 року у справі № 489/6721/21 Верховний Суд підтвердив можливість оскарження постанови слідчого про зупинення досудового розслідування, винесеної на підставі п. 3 ч. 1 ст. 615 КПК України. За висновками Верховного Суду, ухвала слідчого судді про скасування такої постанови є такою, що винесена в межах повноважень слідчого судді [8]. А у постанові від 20 березня 2024 року у справі № 233/1446/22 Верховний Суд зазначив, що за положеннями ст. 23, 95 КПК України суд може обґрунтовувати свої висновки лише показаннями, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або які було отримано у порядку, передбаченому ст. 225 КПК України [7].

Оцінка відповідності українського законодавства міжнародним стандартам прав людини вимагає врахування специфіки правового регулювання надзвичайних ситуацій у міжнародному праві. Стаття 15 Європейської конвенції з прав людини дозволяє державам-учасницям відступати від своїх зобов'язань «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації», але встановлює чіткі межі таких відступів [7].

Важливим є те, що навіть у надзвичайних обставинах деякі права залишаються недоторканими. Це стосується права на життя,

заборони катувань, заборони рабства та основних аспектів права на справедливий суд. Міжнародна практика свідчить, що відступи від конвенційних зобов'язань повинні відповідати критеріям необхідності та пропорційності.

Аналіз законодавства в цьому контексті виявляє як позитивні, так і проблематичні аспекти. З одного боку, законодавець намагався зберегти основні процесуальні гарантії та не допустити повного скасування судового контролю. З іншого боку, деякі норми, зокрема щодо продовження тримання під вартою, викликають сумніви щодо їх відповідності принципу пропорційності.

Загостреною є проблема забезпечення права на захист в умовах спрощених процедур. Стаття 6 Європейської конвенції з прав людини встановлює це право є одним з основоположних та таким, що не підлягає обмеженню навіть у надзвичайних обставинах [5]. Проте практична реалізація права на захист в умовах воєнного стану стикається з численними перешкодами. Процедура отримання показань, передбачена ч. 11 ст. 615 КПК України [6], дозволяє слідчому отримувати показання без безпосередньої участі захисника, якщо його присутність неможлива з об'єктивних причин. Хоча ця норма містить механізм подальшого ознайомлення захисника з отриманими показаннями, вона не може повноцінно замінити принцип безпосередності та право на перехресний допит.

Право на перехресний допит є фундаментальним елементом змагального процесу та важливою гарантією справедливого судочинства. Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що обвинувальний вирок не може ґрунтуватися виключно або переважно на показаннях, щодо яких обвинувачений не мав можливості поставити запитання свідкам під час судового розгляду або на попередніх стадіях провадження [1, с. 71].

Уваги потребує й питання технічного фіксування процесуальних дій в умовах воєнного стану. Стаття 615 КПК України [6] містить положення про можливість нездійснення відеозапису слідчих дій у разі відсутності технічної можливості. На перший погляд, ця норма може здаватися виправданою, враховуючи руйнування інфраструктури та складності логістичного забезпечення. Проте наявна проблематичність – розвиток мобільних технологій та доступність портативних пристроїв для відеозапису роблять посилення на відсутність технічної можливості малообґрунтованими у більшості випадків, а відеофіксація, в цьому аспекті виступає гарантією дотримання процедурних вимог – відмова від обов'язкового технічного фіксування може створювати можливості для зловживань та ускладнювати захист прав учасників процесу. Особливо це стосується слідчих дій, що проводяться без участі понять, оскільки відеозапис у таких випадках є єдиним об'єктивним свідченням дотримання процедурних вимог [2; 9].

Введення ст. 615 КПК України, хоча й було необхідним для функціонування правосуддя в умовах збройної агресії, але й призвело до створення системи кримінального провадження з обмеженими правами учасників такого процесу.

Загальними проблемами є порушення балансу між сторонами через надмірне розширення повноважень обвинувачення, фактичне нівелювання судового контролю при застосуванні запобіжних заходів та обмеження права на захист через спрощені процедури отримання показань та відсутність правового регулювання дій у небезпечних ситуаціях, що створює правову невизначеність та загрожує як безпеці учасників, так і якості доказів, а судова практика лише починає формуватися та поповнюватися, що додатково ускладнює правозастосування. Дотримання прав людини у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану характеризується порушеннями, які потребують виправлень.

Список бібліографічних посилань

1. Верховний Суд. Огляд рішень Європейського суду з прав людини. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/Oglyad_ESPL_11_12_2023.pdf.

2. Вищий антикорупційний суд. Кримінальне провадження в умовах воєнного стану: зміни до КПК. URL: <https://first.vaks.gov.ua/publications/kryminalne-provadhennia-v-umovakh-voiennoho-stanu-zminy-do-kpk>.

3. Глобук І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 2. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. 58 с.

4. Гуцин О. О., Власенко Д. Р., Тищенко О. І. Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану: законодавчі новації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №5. С. 546–548.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 1 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

7. Постанова of Верховний Суд of 20.08.2024 in 233/1446/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117884068>.

8. Постанова Верховного Суду від 06.06.2023 у справі 489/6721/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111431188>.

9. Тарасенко О. С. Антикорупційний суд: погляд на міжнародний досвід: *Сучасний стан протидії корупції: досвід Чехії*,

України, Польщі, Словаччини: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 9–10 травня 2017). Київ, НАП України, 2017. С. 58–60. URL: http://napu.com.ua/wp-content/uploads/2016/12/SYCHASNUI_STAN_PROTUDII_KORYPCII.pdf.

10. Тарасенко О. С. Криміналістичні особливості досудового розслідування в умовах військових дій. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квіт. 2022 р.). Кривий Ріг, 2022. С. 216–218. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/zbirnyk-z-oblozhkoyn_29.04.2022.pdf.

11. Organization for Security and Cooperation in Europe. *Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя*. <https://www.osce.org>. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/7/232716.pdf>.

Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ШАХРАЙСТВО

Відповідно до ч. 1 ст. 50 КК України, покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. На підставі ч. 2 ст. 50 КК України, покарання має на меті не тільки кару й виправлення засуджених, але й запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдавати фізичних страждань або принизити людську гідність (ч. 3 ст. 50 КК України) [3]. Система покарань являє собою конструктивну сукупність видів покарань, що відображає нормативну реакцію законодавця на різноманітні форми кримінально-протиправної поведінки. М. І. Хавронюк та О. О. Дудоров визначають систему покарань як «...встановлений Кримінальним кодексом вичерпний перелік видів покарань, розташованих у певному порядку», виділяючи такі характеристики системи: 1) вона складається з переліку конкретних видів покарань; 2) перелік видів покарань вичерпно визначений у КК України (ст. 51 КК України, а покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх, – у ст. 98 КК України); 3) види покарань розташовані в цьому переліку в певному порядку, критерієм якого є їхня порівняльна суворість. У теорії кримінального права виділяють три групи ознак, які характеризують покарання: I) ознаки,

що характеризують сутність покарання; II) ознаки, що характеризують зміст покарання; III) ознаки, що характеризують форму покарання [4].

Узагальнюючі наукові підходи до ознак покарання за шахрайство, слід віднести, ті, які: а) характеризують сутність покарання за шахрайство. Покарання є *реакцією* держави на *кримінальне правопорушення* (ч. 1 ст. 11 КК України), тобто на винно вчинене суспільно небезпечне діяння, передбачене КК. Покарання застосовується лише до *особи, яка винно* вчинила шахрайство. Покарання призначається *лише за вироком суду*. Покарання тягне за собою *судимість*. Ніякі інші заходи кримінальної відповідальності та заходи примусу не можуть тягнути за собою негативні наслідки судимості, передбачені ст. 88 КК України. Покарання полягає у позбавленні або обмеженні *найбільш суттєвих* (у тому числі *конституційних*) прав і свобод людини. Покарання є *заходом* державного примусу, тобто певним засобом досягнення встановленої законом мети. Покарання є *примусовим заходом*, тобто вплив здійснюється навіть проти волі особи, визнаної винною у вчиненні злочину. Примус виступає засобом забезпечення дотримання норм кримінального права силою державної влади в межах закону і є ефективним засобом забезпечення виконання кожною особою конституційного обов'язку неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права й свободи, честь і гідність інших людей. Незважаючи на великі потенційні можливості, примус є не головним, а крайнім засобом боротьби зі злочинністю; в) характеризують форму покарання. Покарання може здійснюватися *лише у формах (видах)*, передбачених ст. 51 КК України. Суд не може призначити покарання, вид якого прямо не передбачений КК України.

З моменту прийняття КК України 2001 р. покарання за шахрайство зазнало певних змін: по-перше, по новому законодавець підійшов до визначення санкцій у ст. 190 КК України на момент ухвалення нового національного законодавства; по-друге, покарання у ч. 1 ст. 190 КК України стало більш гуманне у зв'язку з гуманізацією кримінальної відповідальності у 2008 р. На сьогоднішній день законодавець встановив таке покарання за шахрайство у ст. 190 КК України:

1) за ч. 1 – штрафом від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від двохсот до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або пробачієм наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк;

2) за ч. 2 – штрафом від трьох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними

роботами на строк від одного до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років;

3) за ч. 3 – штрафом від чотирьох тисяч до восьми тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років;

4) за ч. 4 – карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

5) за ч. 5 – карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна.

Що стосується предикатних кримінальних правопорушень, то:

1) за ст. 222 – штраф від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років;

2) за ст. 262 КК України – позбавлення волі на строк від трьох до семи років; позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років; позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна;

3) за ст. 289 КК України – обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк; позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна або без такої; позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої;

4) за ст. 308 КК України – позбавлення волі на строк від трьох до шести років; позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна; позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна;

5) за ст. 312 КК України – штраф до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробачіним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк; позбавлення волі на строк від трьох до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна;

6) за ст. 313 КК України – штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробачіним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк; позбавлення волі на строк від двох до шести років; позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна;

7) за ст. 357 КК України – штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробачійним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк; штраф до сімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк; штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробачійним наглядом на строк до трьох років, або обмеженням волі на той самий строк;

8) за ст. 410 КК України – позбавлення волі на строк від трьох до восьми років; позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років; позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років; позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Таким чином, основними покараннями за шахрайство є штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, позбавлення волі, конфіскація мана.

Не можна ігнорувати й проблему застосування штрафу як виду основного або додаткового покарання за вчинення окремих видів шахрайства. Порядок виконання цього виду покарання врегульований ст. 26 КВК України [2].

Аналізуючи покарання за шахрайство не важко побачити, що деякі санкції за таке кримінальне правопорушення (зокрема, ті, що відносяться до відносно визначених у ч. 4 та 5 ст. 190 КК України) мають досить широку амплітуду розбіжностей між мінімальною та максимальною межею у виді позбавлення волі. Так, як вже наголошувалося, у ч. 4 ст. 190 КК України санкція передбачає позбавлення волі на строк від трьох до восьми років, а у ч. 5 цієї ж статті – позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна. При цьому, як підтверджує аналіз покарання за крадіжку, грабіж, розбій та вимагання, таких широких розбіжностей немає жодна з норм про відповідальність за ці корисливі посягання на власність. З огляду на це варто було б скорегувати в бік зменшення розрив між нижньою і верхньою межами покарання у виді позбавлення волі у згаданих частинах ст. 190 КК України.

Окрему увагу при характеристиці покарання за шахрайство слід приділити питанням конфіскації майна за ч. 5 ст. 190 КК України. Конфіскація майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є особистою власністю засудженого і застосовується лише у випадках, коли він передбачений санкцією статті закону, за якою підсудний визнаний винним, якщо санкція закону передбачає конфіскацію майна як факультативне додаткове покарання, суд має обговорити питання про його застосування і в разі позитивного вирішення питання мотивувати своє рішення [1]. Конфіскація майна може бути повною або частковою.

Також суддя не може призначити більш суворе покарання ніж встановлене верхньою межею санкції у ч. 4 та 5 ст. 190 КК України. Щодо нижньої межі, то відповідно до ст. 69 КК України за наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за таке кримінальне правопорушення.

Список бібліографічних посилань

1. Єрмак О. В. Конфіскація майна як покарання та квазіспеціальна конфіскація в кримінальному праві України. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету*. 2015. № 16. Т. 2. С. 74–76.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України: Закон від 11.07.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
4. Шиян Д. С. Місце покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у системі покарань у залежності від їх класифікації. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2007. № 3. С. 232–239.

Мартиненко Володимир Олександрович,
старший викладач кафедри кримінального
права та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, доктор філософії
в галузі права

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ

Порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України [1]. Це встановлено ч. 1 ст. 1 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Норми, зазначені в КПК України, застосовуються на основі положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Статтею 4 КПК України встановлено, що кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, передбачених КПК України, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення. Кримінальне процесуальне законодавство України застосовується також при здійсненні провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених на території дипломатичного представництва чи консульської установи України за кордоном, на повітряному, морському чи річковому судні, що перебуває за межами України під прапором або з розпізнавальним знаком України, якщо це судно приписано до порту, розташованого в Україні [1].

У ст. 8. КПК України визначено, що кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Принцип верховенства права у кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини [1].

Верховенство права є загально-правовою засадою, яка закріплена у низці міжнародних правових актів (у преамбулах: Статуту Ради Європи, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р., Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р. та ін.), а також у ст. 8, ч. 1 ст. 129 Конституції України від 28.06.1996 р., ст. 2, ч. 1 ст. 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р., ст. 6 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р., ст. 3 Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 р. та ін.

Засада верховенства права, по-перше, визначає напрями діяльності органів державної влади у правотворчому та правозастосувальному аспектах; по-друге, має інтегральний характер, оскільки фактично увібрала в себе положення й інших засад, у тому числі: законності (ст. 9 КПК), рівності перед законом і судом (ст. 10 КПК України), поваги до людської гідності (ст. 11 КПК України), забезпечення права на свободу й особисту недоторканність (ст. 12 КПК України) та ін.

ЄСПЛ також вважає, що верховенство права є концепцією, властивою усім статтям Конвенції та застосовує поняття верховенство права до багатьох питань.

Найбільшого нормативного розвитку принцип верховенства права набув у практиці ЄСПЛ. У зв'язку з цим ч. 2 ст. 8 КПК України покладає на службових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, обов'язок застосовувати принцип верховенства права з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Крім того, у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. закріплено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про

захист прав людини й основоположних свобод і практику Європейського суду з прав людини як джерело права [2, с. 39–40].

Частина 5 ст. 9 КПК України встановлює, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини. Крім того, ст. 9 КПК України зобов'язує органи досудового розслідування всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень [1].

Особливе місце у правовому регулюванні кримінального судочинства посідає Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. У ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. закріплено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини як джерело права [2, с. 41].

Стаття 10 КПК України встановлює рівність перед законом і судом та визначає, що не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених КПК України, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками, при цьому у випадках і порядку, передбачених КПК України, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями.

Рівність перед законом і судом є загально-правовою засадою, яка закріплена в міжнародних правових актах (зокрема у ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р.; ст. 1 Протоколу № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.; ст. 1, 2, 7 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р.; ст. 14, 26 Міжнародного пакту про громадські і політичні права від 16.12.1966 р. та ін.), а також у ст. 21, 24, 129 Конституції України, ст. 10 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. та ін. [2, с. 42].

Рівність прав і свобод громадян України закріплена у статті 24 Конституції України: громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. А ст. 129 – встановлює основні засади судочинства, першим з яких закріплено рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом.

Офіційне тлумачення положень ст. 24 Конституції України надано в Рішенні Конституційного Суду № 9-рп/2012 від 12.04.2012 р.

Відповідно до частини першої ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом, отже, держава зобов'язана гарантувати кожному захист його прав і свобод у судовому порядку; суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод (п. 1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 року № 9-зп).

Згідно з частинами першою, другою ст. 24 Основного Закону України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом; не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ч. 1 ст. 26 Основного Закону України). Аналогічне положення міститься у ч. 4 ст. 7 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI.

Рівність та недопустимість дискримінації особи є не тільки конституційними принципами національної правової системи України, а й фундаментальними цінностями світового співтовариства, на чому наголошено у міжнародних правових актах з питань захисту прав і свобод людини і громадянина, зокрема у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року (ст. 14, 26), Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (ст. 14), Протоколі № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (ст. 1), ратифікованих Україною та у Загальній декларації прав людини 1948 року (ст. 1, 2, 7).

Гарантована Конституцією України рівність усіх людей в їх правах і свободах означає необхідність забезпечення їм рівних правових можливостей як матеріального, так і процесуального характеру для реалізації однакових за змістом та обсягом прав і свобод. У правовій державі звернення до суду є універсальним механізмом захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб.

Основними засадами судочинства є, зокрема, законність, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в

доведенні перед судом їх переконливості (п. 1, 2, 4 ч. 3 ст. 129 Основного Закону України).

Ніхто не може бути обмежений у праві на доступ до правосуддя, яке охоплює можливість особи ініціювати судовий розгляд та брати безпосередню участь у судовому процесі, або позбавлений такого права [3].

У п. 65 доповіді Венеційської комісії «Верховенство права» йдеться, що рівність перед законом означає, що кожна фізична особа є підпорядкованою тим самим законам, і жодна фізична особа чи група осіб не має особливих юридичних привілеїв [4].

Пункт 10 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції при здійсненні правосуддя» від 01.11.1996 р. № 9 встановлено, що конституційні положення про законність судочинства та рівноправність усіх учасників процесу перед законом і судом (ст. 129 Конституції України) зобов'язують суд забезпечити всім їм рівні можливості щодо надання і дослідження доказів, подання клопотань і здійснення інших процесуальних прав [5].

Відповідно до ст. 161 Кримінального кодексу України за порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками передбачено кримінальну відповідальність [6]. Наслідком умисних дій, передбачених у статті є покарання у вигляді від штрафу від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і аж до позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років, в залежності від кваліфікуючих ознак.

Для забезпечення фактичної рівності учасників кримінального провадження, у кримінальному процесуальному законодавстві передбачено додаткові гарантії для певних категорій осіб (неповнолітніх, іноземців, осіб з розумовими і фізичними вадами тощо) та особливості процесуального порядку здійснення кримінального провадження щодо них.

Наприклад, кримінальне провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених особами, які досягли віку кримінальної відповідальності, але не досягли вісімнадцяти років, здійснюється за загальними правилами кримінального провадження з урахуванням особливостей, передбачених §1 гл. 38 КПК України. Кримінальне провадження щодо осіб, які у віці від одинадцяти років до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність (14, 16 років), вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом про кримінальну відповідальність, здійснюється у відповідності до положень § 2 гл. 38 КПК України з урахуванням загальних правил кримінального провадження щодо неповнолітніх, зазначених в § 1 гл. 38 КПК України. Крім того, в інших статтях КПК України також передбачено додаткові гарантії

захисту прав і законних інтересів неповнолітньої особи: можливість здійснення закритого судового засідання (п. 1 ч. 2 ст. 27), обов'язкова участь захисника (ст. 52) та законного представника (ст. 44), участь педагога, психолога або лікаря у слідчих (розшукових) діях (ст. 227), допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день (ст. 226) та ін. У разі якщо особа вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності або вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку (ч. 1 ст. 503 КПК України), то кримінальне провадження буде здійснюватися з урахуванням положень, передбачених гл. 39 КПК України. Як додаткові гарантії захисту прав і законних інтересів зазначених осіб, КПК України передбачає також: обов'язкову участь захисника (ст. 52, ст. 507) та участь в суді законного представника (ч. 1 ст. 512) тощо.

У гл. 37 КПК України закріплено особливості повідомлення про підозру, затримання й обрання запобіжного заходу та проведення інших процесуальних дій стосовно: народного депутата України; судді, судді Конституційного Суду України, судді Вищого антикорупційного суду, а також присяжного на час виконання ним обов'язків у суді, Голови, заступника Голови, члена Вищої ради правосуддя, Голови, заступника Голови, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; кандидата у Президенти України; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Голови, іншого члена Рахункової палати; депутата місцевої ради; адвоката; Генерального прокурора, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України; Голови Національного агентства з питань запобігання корупції, його заступника. Ці правила не створюють наведеним особам будь-яких юридичних привілеїв, а є лише гарантією здійснення ними своїх повноважень [2, с. 42–43].

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / За редакцією С. В. Ківалова та С. І. Кравченко. Одеса : Фенікс, 2020. 924 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c3097bff-798a-4feb-aab0-502a165ed4e8/content>.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України

(справа про рівність сторін судового процесу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#n2>.

4. Верховенство права: доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційська комісія) / пер. на укр. С. Головатого. *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr).

5. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 01.11.96 Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text>.

6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

Морозовський Олександр Анатолійович,
викладач кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

ДОВІРА ДО СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС СУСПІЛЬСТВА

Довіра до судової влади – це не лише формальний показник ефективності правосуддя, який можна виміряти соціологічними опитуваннями, а й глибинний психологічний феномен, що визначає стан суспільства. Вона є своєрідним «соціальним клеєм», який утримує громадян у межах правового поля, зменшує ризик конфліктів і сприяє стабільності держави. У науковій літературі довіра до суду розглядається як багатовимірне явище, що включає когнітивний компонент (переконаність у компетентності та неупередженості суддів), емоційний (відчуття безпеки, справедливості та передбачуваності) та поведінковий (готовність звертатися до суду у разі потреби). Психологічно вона виконує роль «амортизатора» соціальних напружень, адже коли люди вірять у справедливість суду, вони рідше вдаються до самосуду чи радикальних дій, а натомість обирають цивілізовані механізми вирішення спорів.

В Україні рівень довіри до судової системи традиційно залишається низьким, але останні роки демонструють певні позитивні зрушення. За даними Центру Разумкова, у 2020 році лише 12% громадян висловлювали повну або переважну довіру до судів, тоді як понад 70% декларували недовіру. У 2023 році, за результатами опитування, проведеного на замовлення Офісу Ради Європи, цей показник зріс до 17%, а частка тих, хто висловлює повну недовіру, зменшилася до 62%. Примітно, що серед респондентів, які мали особистий досвід участі у судових процесах, рівень довіри був на 10–

15% вищим, ніж серед тих, хто оцінював суди опосередковано – через медіа чи чутки. Це підтверджує, що безпосередній контакт із судовою системою, навіть у складних обставинах, може руйнувати негативні стереотипи та формувати більш зважене ставлення.

Європейський досвід демонструє, що високий рівень довіри до судової системи корелює з ефективністю правосуддя, прозорістю процедур та якістю комунікації з громадськістю. Згідно з EU Justice Scoreboard 2023, у країнах, де судові процеси є максимально відкритими, а судді регулярно проходять оцінку доброчесності, рівень довіри громадян до судів перевищує 60%. Наприклад, у Фінляндії цей показник сягає 67%, у Данії – 74%, у Нідерландах – 68%. У цих країнах судові рішення публікуються у відкритому доступі з детальними поясненнями, а комунікаційні відділи судів активно працюють із медіа, пояснюючи складні юридичні питання простою мовою. Це не лише підвищує прозорість, а й зменшує психологічну дистанцію між судом і громадянином.

В Україні, попри впровадження Єдиного державного реєстру судових рішень та розвиток електронного правосуддя, залишається проблема нерівного доступу до цих інструментів, особливо у сільських регіонах. За даними Міністерства цифрової трансформації, станом на кінець 2023 року близько 28% громадян у сільській місцевості не мають стабільного доступу до інтернету, що ускладнює використання онлайн-сервісів судової системи. Тут психологічний фактор відіграє особливу роль: люди, які не мають досвіду користування цифровими сервісами, часто відчують безпорадність і недовіру до системи, яку вони не розуміють.

Довіра до суду – це також питання емоційної компетентності суддів та адвокатів. Як показує досвід Нідерландів і Норвегії, спеціальні тренінги з емпатії, ненасильницької комунікації та роботи з травмованими свідками суттєво знижують рівень конфліктності процесу і підвищують задоволеність громадян результатами розгляду справ. В Україні такі програми лише починають впроваджуватися, але вже є позитивні приклади, коли судді у справах, пов'язаних із воєнними злочинами, працюють у тандемі з психологами, щоб мінімізувати повторну травматизацію потерпілих.

Соціологічні опитування, проведені Консультативною місією ЄС в Україні у 2024 році, показали, що 36% громадян вважають реформу судової системи однією з ключових для країни, а 31% відзначають важливість підтримки ЄС у забезпеченні справедливого правосуддя. Це свідчить про те, що суспільство готове до змін і очікує їх, але водночас зберігає критичне ставлення до нинішнього стану судової влади.

Розглядаючи психологічні та соціальні аспекти довіри до судової системи в Україні, неможливо оминати питання того, як інші

держави, особливо країни Європейського Союзу, вирішували подібні виклики. Адже проблема відновлення та зміцнення довіри до судів є універсальною і не обмежується лише національними рамками. Досвід реформування суддівського корпусу в різних країнах демонструє, що ефективні зміни потребують не лише оновлення законодавства чи технічної модернізації, а й глибокої трансформації інституційної культури, етичних стандартів та комунікаційної відкритості. Саме тому аналіз іноземних практик може стати для України не просто джерелом натхнення, а й дорожньою картою для впровадження рішень, які одночасно підвищують професійну спроможність суддів і формують у громадян відчуття справедливості та безпеки.

Досвід країн ЄС показує, що успішне реформування суддівського корпусу ґрунтується на поєднанні незалежності судової влади та ефективних механізмів добору, оцінювання і дисциплінарної відповідальності. У Данії, де рівень довіри до судів сягає 88%, суддів призначає спеціальна незалежна рада, до складу якої входять не лише судді, а й представники громадськості та юридичної спільноти. У Німеччині, де довіра перевищує 70%, ключовим елементом є децентралізована система призначення суддів на рівні федеральних земель, що зменшує політичний вплив.

У Польщі та Угорщині, навпаки, спроби політичного втручання у діяльність органів суддівського врядування призвели до різкого падіння довіри та критики з боку Європейської комісії. Це стало прикладом того, як навіть у країнах-членах ЄС порушення принципу незалежності суддів може підірвати легітимність правосуддя.

В Італії після гучних корупційних скандалів у 1990-х роках було запроваджено систему регулярної оцінки суддів, яка включає аналіз їхніх рішень, дотримання процесуальних строків та етичних стандартів. У Нідерландах діє практика «peer review» – колегіальної оцінки роботи суддів колегами, що сприяє підвищенню професійної культури та взаємної відповідальності.

Для України корисним є досвід Хорватії, яка перед вступом до ЄС провела масштабну перевірку доброчесності суддів із залученням міжнародних експертів. Це дозволило очистити систему від значної кількості недоброчесних кадрів та відновити суспільну довіру. Перевірка включала аналіз декларацій, способу життя, дисциплінарної історії та рішень, ухвалених суддею, а також співбесіди з представниками громадських організацій і міжнародними спостерігачами. За підсумками цього процесу понад 20% суддівського корпусу було замінено, що стало потужним сигналом для суспільства та ЄС про серйозність намірів країни у сфері судової реформи.

У Литві, яка також проходила шлях адаптації до стандартів ЄС, ключовим елементом реформування стала обов'язкова система підвищення кваліфікації суддів, що включає не лише юридичні дисципліни, а й психологічну підготовку, розвиток комунікативних

навичок та вивчення етики суддівської поведінки. Це дозволило підвищити якість судових рішень і зменшити кількість скарг на упередженість.

Франція, маючи одну з найстаріших судових систем у Європі, у 2000-х роках запровадила реформу, спрямовану на підвищення прозорості дисциплінарних процедур. Було створено Вищу раду магістратури з розширеними повноваженнями, до складу якої увійшли не лише судді, а й представники громадськості, адвокатури та наукових кіл. Це забезпечило баланс між незалежністю суддів і підзвітністю суспільству.

В Іспанії, де довіра до судів у 2010-х роках знизилася через низку корупційних скандалів, було проведено реформу, яка передбачала ротацію членів органів суддівського врядування, обмеження строків перебування на адміністративних посадах та запровадження відкритих конкурсів на ключові суддівські позиції. Результатом стало поступове зростання довіри, яке, за даними Eurobarometer, у 2023 році досягло 54%.

Для України ці приклади є цінними з кількох причин. По-перше, вони демонструють, що реформування суддівського корпусу неможливе без поєднання правових і психологічних інструментів – від перевірки доброчесності до розвитку комунікативної культури. По-друге, вони підтверджують, що прозорість і залучення громадськості до процесу відбору та оцінювання суддів є ключовими чинниками відновлення довіри. По-третє, вони показують, що навіть у країнах із давніми демократичними традиціями довіра до судів не є сталою величиною і потребує постійної підтримки.

Таким чином, довіра до судової системи – це складний, багаторівневий феномен, який поєднує правові гарантії, інституційну ефективність та психологічне відчуття справедливості. Вона формується на перетині особистого досвіду громадян, прозорості та підзвітності судів, професійної етики суддів і здатності системи реагувати на суспільні очікування. Український контекст, ускладнений війною та масштабними реформами, робить завдання відновлення довіри ще більш актуальним і водночас складним. Іноземний досвід переконливо свідчить, що успішні реформи суддівського корпусу базуються на поєднанні незалежності та підзвітності, відкритості та професійного розвитку, а також на залученні громадськості до процесів відбору й оцінювання суддів. Для України це означає необхідність комплексного підходу, де правові зміни йдуть пліч-о-пліч із розвитком комунікаційної культури, психологічної компетентності суддів та створенням умов для рівного доступу до правосуддя. Лише за таких умов довіра до судової системи зможе стати справжнім психологічним ресурсом суспільства, який зміцнює його стійкість, згуртованість і здатність до демократичного розвитку.

Оgrenич Анна Вікторівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри кримінального
права та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, доктор філософії
в галузі права **Козачина А. М.**

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ, ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА ВИКЛИКИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Доступ до правосуддя є одним із ключових елементів реалізації права на справедливий суд, закріпленого як у Конституції України, так і в міжнародно-правових актах, насамперед у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Одним із принципів державної політики України у сферах національної безпеки та оборони є захист людини та громадянина, його життя та гідності, а також його конституційних прав і свобод [1, с. 154]. Конституція України у ст. 55 гарантує кожному право на захист своїх прав і свобод у судовому порядку, що підкреслює фундаментальну роль правосуддя в демократичному суспільстві.

Європейські стандарти доступу до правосуддя передбачають, що кожна особа має право на розгляд її справи судом, який є незалежним, безстороннім та створеним на підставі закону. Це положення неодноразово деталізоване практикою Європейського суду з прав людини, де акцент робиться не лише на формальному існуванні механізму захисту прав, а й на його фактичній доступності, ефективності та здатності забезпечити справедливий результат.

В Україні доступ до правосуддя у мирний час вже супроводжувався численними проблемами: недостатньою кількістю суддів, складною процедурою оскарження, високою вартістю судових витрат. Проблема була частково вирішена впровадженням принципу безоплатної правової допомоги відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», який забезпечує вразливим категоріям громадян можливість отримати адвокатські послуги коштом держави [2, с. 107].

Одним із важливих векторів удосконалення доступу до правосуддя стала цифрова трансформація судової системи, яка активно впроваджувалася в Україні останнє десятиліття. Портал «Електронний суд» (сервіс «Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система»,

згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів», ст. 18) став інструментом подання позовів, обміну процесуальними документами та отримання судових рішень без особистої присутності в суді.

Зокрема, ст. 6 Цивільного процесуального кодексу України прямо передбачає можливість здійснення процесуальних дій в електронній формі, що сприяє зменшенню витрат часу і ресурсів учасників процесу та створює додаткові гарантії оперативного доступу до суду [3, с. 296].

Однак війна, що почалася з повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну 24 лютого 2022 року, внесла суттєві корективи в реалії доступу до правосуддя. Частина судів фізично зруйнована або тимчасово не здійснює правосуддя на окупованих територіях, що унеможливило фактичний доступ громадян до судового захисту у таких регіонах.

В умовах воєнного стану, запровадженого згідно з Указом Президента України № 64/2022 та затвердженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», судова влада отримала нові виклики, серед яких першочерговими стали забезпечення безперервності роботи судів і гарантування права на справедливий розгляд справ.

З метою адаптації судової системи до нових умов, Рада суддів України та Державна судова адміністрація ухвалили рішення про тимчасове переміщення судів із небезпечних регіонів, що знайшло нормативне закріплення у відповідних рішеннях Вищої ради правосуддя та положеннях Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Крім того, особливого значення набули положення ст. 14 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», які дозволяють запроваджувати обмеження конституційних прав і свобод у межах, визначених Конституцією та міжнародними зобов'язаннями України. Навіть потреба правоохоронних органів використовувати інструменти, що не обмежують конституційні права громадян, не відповідає можливостям отримання первинної інформації [4, с. 108; 5, с. 124, 127; 6, с. 95].

Як показує практика і досвід 2014–2015 років, у питанні пропорційності обмеження конвенційних гарантій ключовою є їх тимчасовість. Ці питання висвітлені в рішеннях ЄСПЛ у справах від 25 липня 2017 року «Хлебик проти України» та від 11 лютого 2021 року «Куроченко та Золотухін проти України», зокрема в частині обмеження доступу до правосуддя, яке має бути обґрунтованим, тимчасовим та пропорційним.

Цифрові технології стали важливим інструментом збереження доступу до судів. Розширення можливостей електронного правосуддя, проведення судових засідань у режимі відеоконференцій відповідно до ст. 197 Господарського процесуального кодексу України та

аналогічних норм у ЦПК і КАСУ, дозволило мінімізувати фізичні ризики для учасників процесу та працівників судів.

Однак, під час воєнного стану з найбільшими викликами зіткнулася кримінальна юрисдикція. Законодавець неодноразово вносив зміни та доповнення до КПК України, зокрема щодо визначення підсудності, проведення слідчих дій, а також інших особливостей режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану, передбачених ст. 615 КПК України. Законодавчі зміни до КПК України на період дії воєнного стану стосуються, зокрема, питань надання додаткових повноважень прокурорам та слідчим, виняткового порядку застосування заходів забезпечення кримінального провадження, інтенсифікування застосування дистанційного правосуддя. Наведені зміни обумовлені випадками перебоїв з електропостачанням, обмеженим доступом до Інтернету в зонах бойових дій, фізичною відсутністю можливості використання електронних сервісів певними категоріями громадян, що актуалізувало проблему реального, а не формального доступу до правосуддя.

Важливо враховувати, що право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати певним обмеженням. Європейський суд з прав людини у справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (1975) наголосив, що обмеження доступу до правосуддя можливі лише тоді, коли вони мають легітимну мету та не порушують сутність самого права [7].

У ст. 15 Європейської конвенції з прав людини передбачено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка висока договірна сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

Рішень ЄСПЛ у справах, у яких згадується ст. 15 Конвенції, небагато, адже вони стосуються виключних ситуацій. Якщо говорити про Україну, то чи не найпершим, яке стосується реалізації прав громадян України в умовах збройного конфлікту, стала справа «Хлібкік проти України». Вона стосується втраченого судового провадження – паперової кримінальної справи із оригіналами документів, які збирались слідчими, адвокатами у справі (оригінали експертиз, показань свідків, речові докази тощо), і яка фізично втрачена тому, що вона зберігалась на території, яка стала непідконтрольною Україні. Проаналізувавши обставини справи ЄСПЛ визнав, що національні органи здійснили усі можливі заходи для вирішення проблеми Заявника (в тому числі розглянули можливість відновлення матеріалів втраченого провадження) – таким чином, урахуванням об'єктивних перешкод, порушень Україною своїх зобов'язань в цій справі судом не

встановлено [8]. Але важливо розуміти, що такі висновки суду будуть не в усіх справах, а лише в тих, неможливість належного провадження в яких доведена і обґрунтована.

Тож, у відповідь на виклики війни, Україна прагне зберегти доступ до правосуддя шляхом модернізації електронних сервісів, запровадження нових механізмів комунікації з судами та створення мобільних судових підрозділів, що стало можливим завдяки ухваленню змін до процесуальних кодексів у 2022–2023 роках.

Проте особливу увагу слід звернути на питання правового регулювання справ щодо воєнних злочинів, де необхідність доступу до правосуддя є особливо гострою. Кримінальний процесуальний кодекс України, зокрема ст. 214 та 615, передбачає особливий порядок реєстрації, розслідування та судового розгляду таких злочинів навіть в умовах воєнного стану.

Важливим аспектом забезпечення доступу до правосуддя залишається гарантія виконання судових рішень. Згідно зі ст. 29-1 Конституції України, обов'язковість виконання судових рішень є невід'ємною складовою права на справедливий суд, а в умовах війни механізми примусового виконання рішення зазнають додаткового навантаження [8, с. 39].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що забезпечення доступу до правосуддя в Україні в умовах цифрової трансформації та війни є складним, багаторівневим процесом, який потребує постійного вдосконалення законодавчої бази, технічного розвитку судової інфраструктури та посилення гарантій прав людини.

Список бібліографічних посилань

1. Tumanyants, A., Hetman, H., Babanina, V., Dovbash, R. (2023). Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2 (19) P. 153–171. URL: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.2-p000226>
2. Удодік А., Павшук К. Право на справедливий суд в умовах воєнного стану. *Розвиток суспільства та науки в умовах цифрової трансформації*: матеріали III Міжнародної студентської наукової конференції (м. Луцьк, 16 грудня 2022 року). Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2022. С. 106–108.
3. Кіра С. О. Історія становлення електронного судочинства в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 296–300.
4. Tarasenko O. Legal and theoretical support of search activities for the detection of criminal offences related to trafficking in illegal content

on the Internet. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 6. P. 106–111. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/6/16.pdf>

5. Tarasenko O. Actors of detection of criminal offenses related to trafficking in illegal content on the Internet and their search areas. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. №7. P. 124–130. URL: pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/7/19.pdf

6. Tarasenko O. Objects and search measures in the detection of criminal offences related to trafficking in illegal content on the Internet. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 8. P. 94–99. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/8/15.pdf>

7. Справа ЄСПЛ «Голдер проти Сполученого Королівства». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO0591>.

8. Павлова Ю. С. Електронне правосуддя як складова електронного урядування. *Правова держава*. 2023. № 49. С. 37–44.

Орлеан Андрій Михайлович,

професор кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, заступник директора Тренінгового центру прокурорів України, доктор юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ РОЗВИТКУ ПРАКТИКІВ СФЕРИ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ З УРАХУВАННЯМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

У сучасному світі особа, що практикує у правоохоронній сфері має постійно розвиватися в професії. І йдеться не лише про щоденну практику, а більше про використання інструментів вивчення найкращого світового та національного досвіду та європейських стандартів й навчання. Варто враховувати, що навчання є одним із найефективніших інструментів удосконалення будь-яких структур й системи кримінальної юстиції, зокрема. Адже шляхом удосконалення практик роботи конкретного прокурора або слідчого можна безболісно проте ефективно удосконалювати систему кримінальної юстиції в цілому.

При цьому, важливо враховувати передові європейські тенденції побудови системи навчання практиків сфери кримінальної юстиції, які останнім часом починають впроваджуватися в національних навчальних інституціях.

1. Першою тенденцією є побудова ефективних інструментів наближення навчання до «сьогоденних» проблем та відмова від негнучких та «затеоретизованих» підходів. Навчання має будуватись на результатах постійного моніторингу потреб практики. Такий моніторинг має дозволяти оперативно (не рідше ніж раз на пів року, а в окремих випадках й невідкладно) змінювати навчальні тематики та їх

змістовне наповнення. В умовах повномасштабного вторгнення такі підходи актуалізувалися особливо та почали впроваджуватись в системі навчання прокурорів.

2. Другою тенденцією є відмова від жорсткої плановості в системах підвищення кваліфікації та надання переваги гнучким системам, побудованим на потребах конкретних людей. Важливо забезпечити практиків можливістю добровільно обирати тематики, в яких вони вважають за потрібне розвиватися, а також час та формат такого навчання. Поширені сьогодні системи періодичного навчання практиків за уніфікованими програмами поступово поступатимуться системам сфокусованого навчання за спеціалізованими тематиками.

3. Наступною тенденцією є надання практикам можливості вчитися у зручному для них форматі (офлайн та онлайн формати, а також надання доступу до якісних тренінгів, розміщених на платформах дистанційного навчання). Такий підхід дозволяє максимально широко задовольнити потреби у навчанні практиків та індивідуалізувати таке навчання. Зокрема, може йтися про врахування потреб у навчанні саме тут і зараз, яке може забезпечити використання дистанційної платформи або, наприклад, онлайн навчання. Або можливо, навпаки – про необхідність глибоко зануритися в тематику, яку може бути реалізовано лише в кількадеennomу офлайн тренінгу.

4. Перспективною тенденцією вважаємо також залучення до викладання як тренерів-практиків сфери кримінальної юстиції, які готові не просто доносити нові ідеї але й підкріплювати їх власним практичним досвідом. Наразі такі підходи набирають все більшої популярності й у багатьох навчальних інституціях України практикується долучення практиків до спільного із професорським складом викладання. А у деяких навчальних інституціях, як от, наприклад, в Тренінговому центрі прокурорів України до викладання залучаються лише зовнішні тренери-практики. Такий підхід надає можливість пошуку та обрання тренерів серед широкого кола національних та міжнародних експертів-практиків та не обмежуватися внутрішньою «експертністю» викладацького складу.

Викладене дозволяє зробити висновок про наявність кількох перспективних тенденцій в системах навчання практиків сфери кримінальної юстиції, серед яких: 1) побудова навчання на результатах постійного моніторингу потреб практики; 2) забезпечення практиків можливістю добровільно обирати тематики, в яких вони вважають за потрібне розвиватися, а також час та формат такого навчання; 3) надання практикам можливості вчитися у зручному для них форматі (офлайн та онлайн формати, а також надання доступу до якісних тренінгів, розміщених на платформах дистанційного навчання); 4) залучення до викладання як тренерів – практиків сфери кримінальної юстиції, які готові не просто доносити нові ідеї але й підкріплювати їх власним практичним досвідом.

Острогляд Олександр Васильович,
доцент кафедри права та правоохоронної
діяльності Державного університету
«Житомирська політехніка», кандидат
юридичних наук, доцент

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ СУДДІВСЬКОГО ДОБОРУ (АСПЕКТ КОМУНІКАЦІЙ)

Питання правосуддя, довіри до нього завжди привертало увагу як пересічних громадян, так і можновладців. Держава повинна створити умови коли кожна особа, яка перебуває на її території, має мати впевненість в можливому захисті своїх прав на всіх рівнях державної влади, в першу чергу судової.

Національні механізми правового захисту базуються на міжнародних договорах і угодах, які створюють мінімальні базові орієнтири для національного законодавства. Зокрема, Європейська конвенція з прав людини в статті 6 «Право на справедливий суд» передбачає: «1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або – тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, – коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя (далі за текстом)».

Зрозуміло, що норми Конвенції не можна тлумачити буквально, їх зміст завжди ширший ніж текстуальний виклад, а також вони розширюються і деталізуються в рішеннях ЄСПЛ.

Зокрема, в справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (Golder v. the United Kingdom), 1975, §§ 35–36 (а також в інших подальших рішеннях) ЄСПЛ визначив, що на думку Суду, було б немисливо, щоб стаття 6 пункт 1 (ст. 6–1), яка повинна детально описувати процесуальні гарантії, які надаються сторонам у судовому процесі, що розглядається, і не повинна насамперед захищати те, що єдине дає фактичну можливість скористатися такими гарантіями, тобто доступ до суду. Справедливість, публічність та динамізм, як характеристики судового провадження взагалі не мають жодної цінності, якщо судового провадження немає.

Відповідно будь-яке право на справедливий суд неможливе без доступу до такого і розпочинається саме з доступу до СУДУ.

Напевно що можна визначити, що доступ до суду включає два аспекти: фізичну можливість такого доступу, а також довіру до сформованого суддівського корпусу, що перетворює це право на реальне, а не ілюзорне.

Фізична можливість включає також фактичну доступність для тих хто немає коштів на правову допомогу, для сплати судових зборів, а також можливість оскарження рішення, якщо така передбачена.

Довіра також має надзвичайно важливе значення, через психологічні аспекти, навряд чи особа, право якої порушено, без будь-яких роздумів звернеться до органу, якому не довіряє, за захистом своїх прав.

Розпочнемо з фізичного доступу.

Питання недостатності коштів на правову допомогу фактично вирішено існуванням системи безоплатної правової допомоги, інші ж аспекти або вирішуються, або перебувають в процесі вирішення. Мова як завжди йде про час (і звичайно ресурси), а він у осіб, права яких порушено, не завжди є.

Згідно даних Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККС) на даний час 4457 суддів працює. Кількість суддів, яка має бути загалом – 6582. Відповідно 2125 посад є вакантними (згідно таблиці список суддів включає 4919 осіб, він є більший ніж працюючих суддів, швидше всього через відсутність в деяких суддів повноважень).

Дата обліку	Рівень суду	Кількість посад	Кількість суддів	Вакантні посади
21.04.2025	Апеляційні суди	1357	593	765
21.04.2025	Виняток/спеціалізовані суди	93	38	55
21.04.2025	Верховний Суд	76	151	45
21.04.2025	Місцеві суди	4936	3676	1260
21.04.2025	Список суддів		4919	

Звичайно ситуація є різною в залежності від інстанції, регіону, навантаження конкретного суду і судді і т.д. Згідно статистичних даних 32 % посад суддів є вакантними загалом. Найгірша ситуація в апеляційних судах, де вакантними є понад 56 % посад.

Зрозуміло, що така ситуація не сприяє реалізації права на справедливий суд в аспекті доступу до правосуддя, оскільки судді перенавантажені, тривалість строків розгляду і відповідно виконання судових рішень збільшується. Крім того все це накладається на війну з її негативними наслідками.

І головне, що найближчим часом (в перспективі року) ситуація навряд чи суттєво покращиться. Станом на квітень 2025 року у конкурсі на 425 вакантних посад суддів загальних апеляційних судів залишається 706 кандидатів, які перейшли до етапу дослідження досьє та співбесід.

Розгляд питання довіри до суддів (психологічний аспект) можна почати з ілюстрації частиною дослідження журналіста Володимира Гуржи «Коли судді говорять – недовіра зникає. Як судовій владі віднайти свій голос» (Понеділок, 28 квітня 2025, 08:00. – Українська правда. <https://www.pravda.com.ua/ukr/columns/2025/04/28/7508808/index.amp>).

Зокрема, він зазначає: «Якщо орієнтуватись на загальнодоступні джерела, то рівень довіри до судів в Україні останні 12 років лише два рази перевищував 20%, один раз падав до 5% і зазвичай в середньому з року в рік складає 12%. Натомість рівень довіри до ворожок більше 40%. Від окремих чиновників в судовій владі можна почути, що мовляв не тих людей опитують і треба запитувати тільки тих, хто був у судовому засіданні. Але мені здається, що висока довіра до ворожок не через те, що опитують тих, хто до них звертається».

Варто так підкреслити, що дійсно рівень довіри до суду, осіб, які безпосередньо до нього звернулися таки в рази вищий (в межах 80%), але головне, щоб особа «дійшла» до суду подолавши свою недовіру до цього органу, яку роками формувало ЗМІ, а також певні дії та рішення посадових осіб, а також, інколи, і дії окремих суддів. В цьому випадку потрібно бути свідомим того, що будь який державний орган є відображенням суспільства з його позитивними і негативними рисами.

Формування довіри до суддів розпочинається з етапів добору. Тут важливу роль відіграє комунікація ВККС з усіма зацікавленими сторонами. Умовно цю комунікацію можна поділити на три частини: 1) з потенційними учасниками відбору; 2) з учасниками відбору; 3) з громадськістю та ЗМІ.

На рахунок першої частини суттєвих нарікань немає, проводяться регулярні зустрічі, сформовано документ «запитання-відповідь» і т.д. Опосередковано ефективність такої комунікації підтверджує зацікавленість в відборі. Зокрема, на початкових стадіях подано 1812 заявок на 532 посади суддів апеляційних судів (конкурс 3,4 на початку), а також 9209 – на 1800 посад суддів місцевих судів (конкурс 5,1 на початку).

Стосовно інших двох складових ситуація бажає бути кращою (тут і далі використовується власний досвід як кандидата, а також інформація з відкритих джерел).

Якщо людина не отримує інформацію з офіційних джерел, або не отримує її в достатньому обсязі, вона заповнює її інформацією з доступних джерел. Таким чином формуючи інколи досить хибне

уявлення про певні процеси і в подальшому таке уявлення дуже важко змінити.

Кандидати відбору і представники громадськості зіткнулися з певними труднощами в отриманні інформації. Фактично ВККС інформувала зацікавлених осіб через офіційні оголошення на сайті, а також повідомленнями окремих її членів, за власною ініціативою, через соціальні мережі. Інколи ця інформація надходила не оперативно чи не в повному обсязі (напевно потрібно розглянути можливість створення відділу комунікації при ВККС).

Відповідно в пошуках інформації про конкурсні відбори можна було знайти, зокрема, такі заголовки в інтернет-виданнях (це видання «Судово-юридична газета» <https://sud.ua/>, як приклад взято саме її, оскільки багато повідомлень стосується діяльності ВККС і саме ці повідомлення найчастіше відображено в соціальних мережах): «Ви не впоралися з легким завданням» – у ВККС відповіли на претензії кандидатів в апеляційні суди»; «Скарги ВККС на дії ДБР поставили на паузу – рішення Вищої ради правосуддя поки що немає»; «ВККС просить кандидатів в судді не намагатися шукати завдання майбутнього кваліфікаційного іспиту»; «ВККС опинилася в «обіймах» НАБУ та ДБР – Комісія починає тонути в кримінальних провадженнях»; «НАБУ і САП оголосили підозру члену ВККС Володимиру Луганському в заволодінні державними коштами»; «Родичі членів ВККС та Вищої ради правосуддя вдало склали іспит на посади суддів апеляційних господарських судів» та багато інших.

Відповідно, що бачить громадськість (представники якої потім будуть захищати свої права в суді)? З однієї сторони – досить велика кількість претендентів на посади суддів, яка, при належному відборі, може забезпечити відбір кращих з кращих, що явно сприятиме підвищенню довіри до суду, а з іншої сторони певні сумніви в належності такого відбору (а саме дві частини трискладового тесту, що має застосовуватися з метою оцінки того, чи було порушено право на «суд, встановлений законом», який розробила Велика Палата ЄСПЛ, стосуються процедури призначення суддів).

Ще раз варто наголосити, що будь-який державний орган є відображенням суспільства, не помиляється той хто нічого не робить, проте певні аспекти можливого формування недовіри можна подолати (точніше запобігти) через належну і головне своєчасну комунікацію. Наприклад, питання участі родичів членів ВККС та Вищої ради правосуддя в конкурсі не виникло б в негативному контексті, за умови попереднього роз'яснення від НАЗК та ВККС про уникнення потенційного конфлікту інтересів.

Палюх Лідія Михайлівна,
професор кафедри кримінального права
і кримінології Львівського національного
університету імені Івана Франка, доктор
юридичних наук, професор

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ: ІМПУЛЬС ДЛЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Одна з сучасних тенденцій кримінально-правової політики України – зумовлена рухом України до Європейського Союзу потреба в адаптації кримінального законодавства України до європейських стандартів. Серед основних документів, які регламентують співробітництво між Україною та Європейським Союзом, є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. У розділі III зазначеної Угоди про асоціацію, який має назву «Юстиція, свобода та безпека», у ст. 14 зазначено, що в рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема; співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією.

Одним із важливих аспектів забезпечення неупередженості, незалежності і компетентності суддів, утвердження верховенства права та укріплення інституцій усіх рівнів у сфері діяльності правоохоронних і судових органів, є забезпечення належної кримінально-правової охорони відносин щодо здійснення судочинства і виконання судових рішень, у тому числі шляхом адаптації, гармонізації національного кримінального законодавства про відповідальність за правопорушення проти правосуддя до європейських стандартів.

Тому передусім слід визначити поняття європейських стандартів у сфері протидії правопорушенням проти правосуддя. Це поняття слід розглядати у контексті більш широкого поняття міжнародних стандартів у сфері протидії правопорушенням проти правосуддя.

Міжнародні стандарти у сфері протидії правопорушенням проти правосуддя можна визначити як систему рекомендаційних та обов'язкових міжнародно-правових норм у сфері правової охорони відносин щодо здійснення судочинства, виконання судових рішень від протиправних посягань. Зазначені міжнародно-правові норми приймаються для забезпечення єдиних підходів у тому числі і до

установлення юридичної відповідальності за посягання на зазначені вище відносини. Європейські стандарти у сфері протидії правопорушенням проти правосуддя становлять зазначені вище міжнародно-правові норми, прийняті на європейському регіональному рівні. Зокрема, йдеться про міжнародно-правові норми, визначені у Конвенціях Ради Європи, Документах Європейського Союзу, Рекомендаціях та Резолюціях Ради Європи, звітах, інших актах GRECO, Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії), рішеннях Європейського Суду з прав людини, актах, прийнятих в межах інших урядових європейських міжнародних організацій.

Вище вже зазначалося, що окремі із зазначених міжнародно-правових норм, які ратифіковані Верховною Радою України, мають обов'язковий характер (норми таких актів як Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (1999), Європейська конвенція з прав людини (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод) (1950). Положення, відображені у зазначених міжнародно-правових актах підлягають обов'язковій імплементації у національне законодавство України. У цьому контексті також слід зазначити, що відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» національні суди застосовують при розгляді справ Європейську конвенцію з прав людини та практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Без сумніву, законодавець при розробці положень національного законодавства повинен враховувати правові позиції Європейського Суду з прав людини, в яких тлумачаться положення Європейської конвенції з прав людини.

Крім цього, низка європейських стандартів у сфері протидії правопорушенням проти правосуддя становлять міжнародно-правові норми, які мають рекомендаційний характер (рекомендації, керівні принципи тощо). Вони мають слугувати моделлю для вдосконалення національного кримінального законодавства про відповідальність за правопорушення проти правосуддя. В даному випадку йдеться про рекомендації та резолюції Ради Європи, GRECO, Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії), акти, прийняті в межах інших урядових європейських міжнародних організацій. У цьому контексті як приклад слід навести положення таких міжнародно-правових актів як Європейська Хартія про статус суддів (1998 р.), Рекомендація № 94 (12) «Незалежність, дієвість та роль суддів» (ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів 13.10.94 р.), Рекомендації CM/Rec (2010) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098-му засіданні заступників міністрів, Висновок №2001 (1) Консультативної ради

європейських суддів (КРЕС) про стандарти незалежності судових органів та незмінність суддів, План дій Ради Європи щодо посилення незалежності та неупередженості судової влади № СМ(2016) 36 final.

Зокрема, у Плані дій Ради Європи щодо посилення незалежності та неупередженості судової влади № СМ(2016)36 final (Страсбург, квітень 2016 р.) визначено такі заходи реагування держав-членів: вжити відповідних заходів для ефективного захисту суддів від посягання на їхню фізичну або моральну недоторканість, особисту свободу та безпеку. Норми, передбачені статтями 376, 377, 378, 379 КК України, спрямовані на правову охорону особистих благ суддів як учасників відносин щодо здійснення судочинства, загалом відповідають зазначеним положенням міжнародно-правових актів і відображають закріплені у них міжнародні стандарти.

Крім цього, є низка міжнародно-правових актів, які визначають умови притягнення до юридичної відповідальності самих суддів за порушення ними законодавства під час здійснення службових обов'язків у судочинстві. У цьому контексті слід навести як приклад положення резолюції, ухваленої Європейською асоціацією суддів стосовно ситуації в Україні в сфері дисциплінарної відповідальності суддів (Тронхейм, 27 вересня 2007 року). У цій резолюції зазначено, що «суддя не може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності за поданням держави чи незадоволеної сторони у справі, крім випадків, коли суддя визнаний винним у вчиненні кримінального злочину або у разі, якщо його поведінка прямо суперечить встановленим професійним суддівським стандартам. Згідно з *Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи № R(94) 12 (принцип V (2))* підстави для дисциплінарної відповідальності судді, зокрема підстави для його/її звільнення мають бути чітко встановлені законом.

У цьому контексті додаткового вивчення потребує доцільність передбачення в Кримінальному кодексі України окремої спеціальної норми, яка б установлювала відповідальність за постановлення суддею завідомо неправосудного судового рішення. Також у зв'язку з цим потребують аналізу, розгляду у світлі європейських стандартів інші положення чинного Кримінального кодексу України про відповідальність за правопорушення проти правосуддя, а також положення проєкту Кримінального кодексу України, який розроблений робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентіві України.

Романенко Людмила Миколаївна,
доцент кафедри конституційного права
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ: СУЧАСНИЙ ПІДХІД ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ, ЯК ОДНА ІЗ ФОРМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ

Доступ до правосуддя є ключовим елементом верховенства права та ознакою демократичного врядування.

У ХХІ столітті глобального цифрового розвитку вже забезпечення рівного, своєчасного та ефективного доступу до судового захисту неможливе без впровадження цифрових технологій.

Цифрова трансформація в сфері судочинства вже не є майбутнім, а є тією реальністю яка пронизує кожну шпарину суспільного життя.

Цифровізація судової системи означає системне впровадження цифрових інструментів у діяльність судів та їх супутніх установ. Йдеться про широкий спектр технологій: від програмного забезпечення для управління справами до відеоконференцій, блокчейн-верифікації доказів і штучного інтелекту в юридичному аналізі.

Мета цифрової трансформації полягає в можливості спростити судові процедури, подолати бюрократичні бар'єри та підвищити швидкість і справедливість розгляду справ.

Такі масштабні фактори, як стали невід'ємною частиною сучасності, як Пандемія COVID-19 та воєнний стан лише пришвидшили ці процеси в Україні, зробивши електронний доступ до судової системи не інновацією, а вже життєвою необхідністю.

В часи сьогодення процес доступу до правосуддя через цифрову трансформацію є невід'ємним та важливим кроком в розвитку та вдосконаленню судової системи.

Україна в рамках судової реформи активно впроваджує такі цифрові рішення, як Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему, яка носить скорочену назву ЄСІТС.

ЄСІТС стала ключовою цифровою інфраструктурою судової влади в Україні, яка значно вплинула на доступ громадян до правосуддя. Ця система створена відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і реалізується Державною судовою адміністрацією.

До основних компонентів ЄСІТС відносяться Електронний суд, що створює умови подачі та отримання судових документів онлайн та участь у судових засіданнях дистанційно. Кожен з учасників судового процесу може зареєструвати собі Кабінет учасника судового процесу

на платформі Електронний суд, який і є саме тим зручним інструментом електронної комунікації з судом.

Автоматизована система документообігу суду (АСДС) здійснює облік, розподіл справ та контроль їх виконання. Єдиний реєстр судових рішень сприяє вільному доступу до судової практики. Інформаційна система «Суд у смартфоні» створює спрощений онлайн-доступ до судової системи через мобільний застосунок.

Кожна з цих основних компонентів цифрового правосуддя створює більш прийнятні умови участі у правосудді та доступі до нього. Електронні системи управління справами забезпечує відкритий доступ до судових рішень, автоматизацію адміністративних процесів та підзвітність судових органів, можливість здійснювати електронну реєстрацію справ, відстежувати та планувати їх розгляд. Онлайн-врегулювання спорів дозволяє сторонам вирішувати спори без фізичної присутності в суді, а здійснювати це через Віртуальні судові засідання, а саме через використання відеозв'язку та цифрової присутності з будь-якого зручного та доступного місця, що стало особливо актуальним під час надзвичайних ситуацій, та військового стану.

Отже роль системи ЄСІТС у забезпеченні доступу до правосуддя занадто значна та полягає у прозорості судового процесу, зручності для громадян, економії часу та ресурсів, дистанційній участі у засіданнях та зменшенні ризику зловживань.

Стратегічним кроком України на шляху до побудови сучасної цифрової держави є Національна програма інформатизації 2024–2026. Вона спрямована на покращення якості державних послуг, підвищення ефективності управління та забезпечення прозорості в усіх сферах суспільного життя.

Не залишається і осторонь міжнародна спільнота, яка активно підтримує цифрову трансформацію судової системи України, та сприяє впровадженню інноваційних технологій, що позитивно впливає на підвищення прозорості судового процесу, ефективності правосуддя та звичайно доступу до нього.

За підтримки таких міжнародних партнерів як Європейський Союз, *Програма розвитку ООН* (ПРООН), Агентство США з міжнародного розвитку (англ. *United States Agency for International Development, USAID*) створено електронні кабінети, запроваджено онлайн-доступ до матеріалів справ, віртуальні засідання, автоматизовано документообіг.

Також станом на сьогодні на території України започатковано та запроваджуються інші міжнародні проекти цифровізації судової системи. До них належать:

Проект Європейського Союзу «Pravo-Justice II» Цей проект фінансується Європейським Союзом та спрямований на реформування системи верховенства права в Україні відповідно до європейських та

міжнародних стандартів. За підтримки цього проекту здійснюється впровадження сучасних ІТ-технологій у судову систему, що покращує доступ до правосуддя через цифрові інструменти та підвищує ефективність та прозорість судових процесів. Це сприяє створенню електронного суду (e-Court) та інших цифрових сервісів для громадян. Цей проєкт надає підтримку Міністерству юстиції, Верховному Суду та Вищій раді правосуддя в таких напрямках.

Системи SMEREKA, що фінансування Швецією, яка в рамках впровадження системи електронного управління справами надала 2,4 млн євро. Ця система допомагає ефективно розслідувати та переслідувати воєнні злочини, скоєні під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну. SMEREKA забезпечує цифрове управління справами, зберігання доказів та координацію між правоохоронними органами.

Також значний вклад у розвиток електронного урядування внесла підтримка USAID. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) активно підтримувало розвиток цифрових сервісів в Україні, зокрема додаток «Дія». Цей додаток також значно спростив доступ до правосуддя дозволяючи громадянам отримувати державні послуги онлайн, включаючи доступ до судових документів, отримання судових повідомлень та подання заяв. USAID також посприяв покращенню кібербезпеки та розширенню функціоналу «Дії».

Нажаль станом на 20 січня президент США Дональд Трамп підписав указ про призупинення на 90 днів усіх програм зовнішньої допомоги для проведення перевірок та визначення, чи відповідають вони його політичним цілям. Згодом держсекретар США Марко Рубіо розпорядився «припинити роботу» щодо всієї іноземної допомоги США та згорнути агентства USAID

Також не варто обходити увагою такі цифрові інновації, як інтеграція штучного інтелекту в судову систему. Україна вже розглядає можливість використання штучного інтелекту (ШІ) для підтримки прийняття рішень у поки, що у кримінальному правосудді. Міністерство юстиції, в свою чергу, планує впровадити програмне забезпечення, яке дозволить оцінювати ризик рецидиву та допомагати суддям у прийнятті рішень щодо запобіжних заходів. Варто звернути увагу на роль міжнародних експертів та організацій. До прикладу Європейська консультативна місія (EUAM) надає стратегічні поради та практичну підтримку в реформуванні цивільного сектору безпеки України, включаючи судову систему. Місія сприяє впровадженню цифрових та інноваційних рішень у сфері управління та людських ресурсів.

Стратегія цифровізації судової системи присутня в планах на майбутнє державного сектору. Міністерство цифрової трансформації України працює над оновленням концепції електронного суду (e-Court), що дозволить громадянам подавати позови, отримувати

документи та переглядати справи онлайн. Після завершення функціонального аудиту планується запустити оновлені сервіси.

Проте проблеми фінансування, технічної підтримки та нерівномірного впровадження залишаються актуальними.

Але, як завжди, не обходиться без викликів та ризиків. Саме такими є цифрова нерівність, яка полягає в нерівності доступу до Інтернету чи у відсутності цифрової грамотності. Кібербезпека має бути на найвищому рівні, так як цифрові системи потребують захисту персональних даних та судової інформації. Спротив інституцій так як правова спільнота не завжди готова до швидких змін. Процесуальні гарантії у цифрових форматах повинні гарантувати справедливий судовий розгляд.

Цифрова трансформація судової системи є ключем до доступного, прозорого та ефективного правосуддя. Проте вона потребує комплексного підходу, що включає розбудову інфраструктури, правові зміни, навчання кадрів і гарантування кібербезпеки. Технології повинні служити людині, а не навпаки. Саме людиноцентрична модель цифрового правосуддя здатна стати фундаментом правової держави нового покоління.

Ці ініціативи демонструють прагнення України до модернізації судової системи та інтеграції в європейський правовий простір. Міжнародна допомога відіграє ключову роль у цьому процесі, забезпечуючи технічну, фінансову та експертну підтримку.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

3. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314.

4. Про затвердження Стратегії цифрової трансформації юстиції на 2021–2023 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 867. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 209.

5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 217 А (III). URL: <https://www.un.org>.

6. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: <https://www.echr.coe.int>.

7. Кравчук М. Цифрове правосуддя: тенденції розвитку та виклики. *Право України*. 2022. № 3. С. 45–52.

8. Шевчук С. Електронне судочинство як складова цифровізації правосуддя в Україні. *Вісник Національної школи суддів України*. 2021. № 2. С. 19–26.

9. Гуменюк В. ЄСІТС як інструмент забезпечення доступу до правосуддя в умовах цифровізації. *Юридичний часопис*. 2022. № 4. С. 74–81.

10. Susskind R. *Online Courts and the Future of Justice*. – Oxford : Oxford University Press, 2019. 352 p.

11. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). *European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their Environment*. – Council of Europe, 2018. 14 p.

12. UNDP Ukraine. *Digital Justice: Opportunities and Challenges in Ukraine*. Kyiv : UNDP, 2021. 46 p.

13. USAID New Justice Program. *Judicial Transparency and Access to Justice: Best Practices*. Kyiv : USAID, 2023. 32 p.

Шатило Ангеліна Дмитрівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту права
та психології Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

старший викладач кафедри кримінального
права та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, доктор філософії
в галузі права **Козачина А. М.**

ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В НАДЗВИЧАЙНИХ ОБСТАВИНАХ

В умовах воєнного стану в Україні питання доступу до правосуддя набуває особливої актуальності. Права людини, які в мирний час вважаються непорушними, в надзвичайних обставинах підлягають певним обмеженням. Навіть потреба правоохоронних органів використовувати інструменти, що не обмежують конституційні права громадян, не відповідає можливостям отримання первинної інформації [8, с. 108; 9, с. 124, 127; 10, с. 95].

Однак навіть за таких умов держава зобов'язана забезпечувати основні гарантії правосуддя відповідно до Конституції України та міжнародних стандартів.

Воєнний стан передбачає тимчасове обмеження окремих прав і свобод людини й громадянина відповідно до ст. 64 Конституції України. Проте навіть за цих умов держава не має права обмежувати

основні права, такі як право на життя, заборону катувань, право на правову допомогу та право на справедливий суд. Зокрема, ст. 55 Конституції гарантує кожному право на захист своїх прав і свобод у суді [1]. Одним із принципів державної політики України у сферах національної безпеки та оборони є захист людини та громадянина, його життя та гідності, а також його конституційних прав і свобод [10, с. 154].

Доступ до правосуддя в умовах війни ускладнюється фізичними, процесуальними й організаційними факторами. Частина судів припиняє роботу через небезпеку бойових дій, евакуацію суддів і працівників суду, пошкодження інфраструктури. Це змушує систему шукати нові підходи до організації правосуддя, зокрема за допомогою електронного судочинства та спеціальних режимів провадження.

Одним із механізмів забезпечення доступу до правосуддя стало запровадження можливості дистанційного розгляду справ. Відповідно до змін у процесуальних кодексах, учасники судових засідань можуть брати участь у засіданнях за допомогою відеоконференцій. Це дозволяє мінімізувати ризики для життя та здоров'я людей, одночасно забезпечуючи безперервність судового розгляду.

Особливого значення в умовах воєнного стану набуває забезпечення права на захист у кримінальному процесі. Стаття 59 Конституції України гарантує кожному право на правову допомогу. Навіть в умовах бойових дій затримані особи мають право на адвоката, а суди зобов'язані дотримуватись базових гарантій справедливого суду, передбачених статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2].

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні були внесені зміни до Кримінального процесуального кодексу України Відповідно до Закону України № 2112-IX від 3 березня 2022 року, з метою забезпечення безперервності кримінального провадження в екстремальних умовах. Зокрема, було запроваджено ст. 615 КПК України, яка встановлює особливості досудового розслідування та судового провадження в умовах воєнного або надзвичайного стану. Вона дозволяє проведення окремих слідчих дій без ухвали слідчого судді, якщо її отримання неможливе. Також допускається передача повноважень від одного органу досудового розслідування до іншого, а також заміна суду, який не може здійснювати правосуддя. Ці зміни були запроваджені з метою уникнення правового вакууму в умовах війни та дозволяють забезпечити оперативне реагування правоохоронної та судової систем на загрози, що виникають внаслідок воєнної агресії, спрямовані на оперативність і збереження процесуальних гарантій за умов надзвичайної ситуації, при цьому всі дії підлягають наступному контролю й перевірці на законність після стабілізації ситуації.

Окрему увагу слід приділити впровадженню дистанційного провадження у кримінальних справах, яке стало вимушеним, але ефективним рішенням для забезпечення безперервності правосуддя. Відповідні норми з'явилися в Кримінальному процесуальному кодексі України у зв'язку з обставинами воєнного стану, зокрема через зміни, внесені Законом № 2112-IX. Так, у ст. 336 та 232 КПК України передбачено можливість участі учасників кримінального провадження у судових засіданнях за допомогою відеоконференцзв'язку із застосуванням технічних засобів, у тому числі – з місця тимчасового тримання під вартою.

Це дозволяє розглядати кримінальні справи без фізичної присутності обвинуваченого або інших учасників процесу в залі суду, що є критично важливим у регіонах, де ведуться бойові дії або відсутній безпечний доступ до суду. Разом із тим суди зобов'язані дотримуватись усіх процесуальних гарантій, зокрема забезпечення таємниці спілкування з адвокатом і права на захист. Застосування дистанційного провадження у кримінальному процесі є тимчасовим, проте виявило свою доцільність і може стати частиною сталої практики в майбутньому – за умови суворого дотримання стандартів справедливого суду.

Проблемним залишається питання оперативності судового розгляду під час війни. Стаття 6 Європейської конвенції вимагає розгляду справи у розумний строк. В умовах переміщення судів, порушення логістичних шляхів та відсутності стабільного зв'язку дотримання цієї вимоги ускладнюється, що вимагає гнучкого підходу судових органів та розуміння з боку сторін процесу.

Водночас, відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», можуть встановлюватися тимчасові обмеження роботи судів у районах активних бойових дій. Такі обмеження мають бути обґрунтованими, пропорційними і відповідати міжнародним стандартам захисту прав людини.

Ще однією важливою проблемою є забезпечення права на подання скарг на дії державних органів, зокрема військових адміністрацій. Конституційна гарантія права на оскарження рішень органів державної влади не припиняється під час воєнного стану. Однак ефективність реалізації цього права може бути зниженою через об'єктивні обставини [3, с. 163].

На особливу увагу заслуговує захист прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які внаслідок війни втрачають доступ до звичних судових установ. Держава має забезпечити їм можливість реалізації права на судовий захист у місцях нового проживання, у тому числі шляхом спрощених процедур реєстрації та поновлення документів.

У контексті воєнного стану зростає також роль міжнародних механізмів захисту прав людини. Україна залишається учасником Ради Європи та підпорядковується юрисдикції Європейського суду з прав людини, що дозволяє громадянам звертатися до міжнародних інституцій у випадках порушення їхніх прав [4, с. 265].

Варто зазначити, що стаття 15 Конвенції про захист прав людини допускає можливість відступу від зобов'язань за Конвенцією в умовах надзвичайного стану, але тільки у межах, визначених необхідністю. Україна у 2022 році офіційно повідомила Раду Європи про введення воєнного стану та часткове застосування статті 15 Конвенції.

З огляду на це, держава має постійно шукати баланс між необхідністю забезпечення національної безпеки та недопущенням надмірного обмеження прав і свобод людини. Судова влада відіграє тут ключову роль як гарантія законності навіть в екстремальних обставинах.

Не можна оминати і проблематику доступу до правосуддя для військовослужбовців. Під час війни вони стикаються з численними обмеженнями своїх прав, зокрема у питаннях службових спорів, соціального захисту та відповідальності за військові злочини. Важливо забезпечувати їм ефективні механізми захисту їхніх інтересів у суді [5, с. 476].

Значну роль у забезпеченні доступу до правосуддя під час воєнного стану відіграють адвокати та громадські організації, які допомагають людям реалізовувати свої права у нових умовах, надають безоплатну правничу допомогу, сприяють підтримці основних прав і свобод.

Таким чином, забезпечення права на доступ до правосуддя в умовах воєнного стану в Україні є складним багатовимірним процесом, що потребує постійного вдосконалення нормативної бази, ефективної організації роботи судів та розвитку альтернативних форм правового захисту.

Війна не може бути виправданням для заперечення основних принципів справедливості та верховенства права. Навпаки, саме в умовах надзвичайних обставин перевіряється спроможність держави залишатися вірною демократичним цінностям.

Реформування судової системи з урахуванням воєнного досвіду має стати одним із пріоритетних завдань у післявоєнний період. Йдеться про зміцнення стійкості інституцій правосуддя та створення умов, за яких доступ до суду буде можливим за будь-яких обставин.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996 р. № 30. с. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Кримінально процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
3. Мисник Н. Робота судів України в умовах воєнного стану. *Liga Zakon*. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_robota-sudvukrani-v-umovakh-vonnogo-stanu.
4. Верба І. О. Право на доступ до правосуддя та його юридичне забезпечення: загальноправова характеристика: дис. канд. юрид. наук. 12.00.01. Запоріжжя, 2016. 225 с.
5. Горбалінський В. В., Задаля Д. К. Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8. 2022. С. 263–266.
6. Касьянова Є. М. Забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану: цивільно-процесуальні аспекти. *Приватне право в умовах війни*: матеріали Всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 листопада 2022 р.). Одеса : Фенікс, 2022. С. 475–478.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
8. Tarasenko O. Legal and theoretical support of search activities for the detection of criminal offences related to trafficking in illegal content on the Internet. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 6. P. 106–111. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/6/16.pdf>.
9. Tarasenko O. Actors of detection of criminal offenses related to trafficking in illegal content on the Internet and their search areas. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. №7. P. 124–130. URL: pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/7/19.pdf.
10. Tarasenko O. Objects and search measures in the detection of criminal offences related to trafficking in illegal content on the Internet. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2022. № 8. P. 94–99. <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2022/8/15.pdf>.
11. Tumanyants, A., Hetman, H., Babanina, V., Dovbash, R. (2023). Features of Ensuring the Right to Liberty and Personal Integrity In Criminal Proceedings Under the Conditions of Martial Law: Precedent Practice of the European Court of Human Rights and Ukrainian Realities. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2 (19) P. 153–171. URL: <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-6.2-n000226>.

Шопіна Юлія Олегівна,

доцент кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ПРАВОСУДДЯ УКРАЇНИ ЯК ОДИН ІЗ ЕТАПІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Основні завдання, принципи та напрямки цифровізації правосуддя зазначені в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [1], Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи [2] та інших нормативно-правових актів.

Слід зауважити, що приписами статті 15-1 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що в судах, Вищій кваліфікаційній комісії суддів, Вищій раді правосуддя, Державній судовій адміністрації, їх органах і підрозділах функціонує Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (далі – ЄСІТС) [1].

Запропонована концепцією модель побудови ЄСІТС передбачає функціонування підсистеми «Електронний суд» та має надати можливість здійснювати дистанційну комунікацію між судом і учасниками судового процесу шляхом обміну процесуальними документами в електронній формі та використання відеоконференцз'язку, що в свою чергу має значно полегшити процес взаємодії всіх учасників судового розгляду, в т. ч. і зі сторони суду [3].

За підтримки Програми розвитку ООН в Україні підсистему «Електронний суд» було адаптовано під мобільні пристрої, тобто впроваджено мобільний застосунок «єСуд», який надає змогу зробити судову сферу більш ефективною та прозорою, а також мінімізувати корупційні ризики.

Зазначену електронну систему розробляє Міністерство цифрової трансформації спільно з Вищою радою правосуддя, Комітетом Верховної Ради з питань правової політики та Державною судовою адміністрацією за підтримки USAID проекту ЄС Право-Justice та консалтингової компанії CIVITTA [4].

06.06.2024 Верховною Радою України було ратифіковано угоду щодо Ukraine Facility Plan.

Так, згідно з Ukraine Facility Plan, нові зміни мають бути впроваджені до кінця 2027 року. Показниками результату мають стати:

- прискорення судових процедур та скорочення часу розгляду справ;
- підвищення рівня ефективності здійснення правосуддя;

- забезпечення прозорості роботи судів та спрощення доступу до правосуддя;
- забезпечення професійного розвитку суддів через онлайн-інструменти;
- забезпечення обміну даними всередині країни та з міжнародними, закордонними базами даних;
- підвищення довіри суспільства до судової влади.

І врешті – прогрес на шляху до членства України в Європейському Союзі [5].

Необхідно зазначити, що електронне правосуддя є комплексним поняттям, що охоплює сукупність заходів з управління, надання, посилення чи моніторингу послуг у галузі правосуддя за допомогою цифрових технологій. Цифрове чи електронне правосуддя обумовлює діяльність відповідних інститутів: судів, державних органів виконавчої гілки влади, правозахисних установ, окремих суб'єктів, що здійснюють правозахисну діяльність, організацій громадянського суспільства, серед яких важливими суб'єктами є користувачі, постачальники технологій [6, с. 9].

У свою чергу, ООН акцентує увагу на важливості стійкості та сумісності систем цифрового правосуддя, захисті даних, приватності, захисті верховенства права, забезпеченні доступності та інклюзивності, прозорості у формуванні фінансування та витрат на цифровізацію судових систем, запровадженні показників якості правосуддя замість показників ефективності [7, с. 7].

Для України цифровізація правосуддя та імплементація стандартів ЄС у цій сфері є дієвим інструментом для подолання викликів, спричинених військовою агресією росії, особливо тих, що виникли після повномасштабного вторгнення. Зокрема, в умовах постійної загрози безпеці від бомбардування чи потенційної можливості захоплення та окупації територій України, виникає необхідність збереження нерозглянутих справ, архівів судів. Вивезення розглянутих та нерозглянутих справ ускладняється в організаційному та економічному контексті, виникає складність до їх доступу, що створює перешкоди для своєчасного та всебічного розгляду низки справ. Питання може бути тимчасово вирішено шляхом сканування документів, що актуалізує проблему подвійного документообігу. Крім того, тривалі повітряні тривоги, що мають місце, особливо в східних регіонах країни, є причиною неможливості проведення судових розглядів протягом тривалих строків, що негативно впливає на досягнення мети та виконання завдань судочинства. Для таких критичних випадків цифровізація правосуддя може забезпечити безперервність роботи судів, постійний доступ до необхідних документів з урахуванням безпеки їх зберігання та використання в контексті захисту приватності [8; 9].

Цифровізація правосуддя в контексті глобальних цілей сталого розвитку відіграє важливу інституційну роль, яка насамперед полягає у створенні технологічної основи для утвердження верховенства права у цифровому середовищі, забезпечення реалізації права на доступ до правосуддя, впровадження інновацій, запровадження єдиних цифрових стандартів транскордонної взаємодії.

Отже, цифровізація правосуддя є важливим кроком на шляху до євроінтеграції, який надає змогу покращити та полегшити доступ безпосередньо до правосуддя, а також підвищити прозорість, ефективність, результативність роботи судів та зменшити витрати на їх адміністрування, що беззаперечно важливо у воєнний час.

Список бібліографічних посилань

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-19// Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.

2. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/concept.pdf>.

3. Найченко А. М. Цифровізація правосуддя як один із етапів реформування судової системи в Україні. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 10 (28) 2024. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/15501/15572>.

4. Цифровізація правосуддя та розвиток ЄСІТС – пріоритетні напрями. *Судова влада України*. URL: <https://court.gov.ua/press/general/1619073/IX>.

5. Юридична Газета online URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/cifrovizaciya-sudochinstva-klyuchovi-zavdannya.html>.

6. Digital transformation to close the justice gap. *United Nations Development Programme*, 2022. URL: <https://www.undp.org/rolhr/justice/digitalization-and-e-justice>).

7. Digital Strategy 2022-2025. *United Nations Development Programme*, 2022. URL: <https://digitalstrategy.undp.org/documents/Digital-Strategy-2022-2025-Interactive.pdf>.

8. Синегубов О., Бортнік О., Черненко О. Стратегічні цілі та принципи цифровізації правосуддя в ЄС в контексті євроінтеграційних викликів для України. *Юридичний вісник*, 2024/5. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v5_2024/23.pdf.

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

Шрамко Сабріє Сейтжєлієвна,
т.в.о. завідувача кафедри кримінального
права та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший дослідник

ЩОДО ІНСТИТУЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

1. Перехідне правосуддя як в умовах війни, так і у післявоєнний період, є важливим завданням для забезпечення соціальної справедливості та підтримання правопорядку. Процес мирного врегулювання збройного конфлікту та реінтеграції тимчасово окупованих та деокупованих територій, насамперед, потребує стратегічних рішень щодо багатьох елементів перехідного правосуддя. До їх числа можуть належати як судові, так і несудові механізми з різним ступенем міжнародної участі (або взагалі без такої), а також деякі дії з судового переслідування, відшкодування шкоди, встановлення фактів, інституційних реформ, попереднього огляду і припинення справ або комбінація вищезгаданих дій [1; 2, с. 11].

Для України, яка перебуває в умовах збройної агресії та водночас здійснює євроінтеграційний курс, актуальності, у тому числі, набувають інституційні аспекти перехідного правосуддя як от: відновлення довіри до правосуддя, запит на справедливість та спроможність правоохоронної і судової систем реагувати на виклики перехідного періоду.

2. Одним із викликів перехідного правосуддя є подолання кризи довіри громадян до судової влади. В Україні вона формувалася роками під впливом політичних чинників, корупційних практик та недостатньої прозорості ухвалення рішень. Внаслідок цього навіть справедливі рішення подекуди сприймаються суспільством як сумнівні, що підриває довіру до всієї судової системи. За даними соціологічного опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 6 по 12 червня 2024 року в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», 73% респондентів висловлюють недовіру судам (судовій системі загалом) [3].

У теперішній час, коли держава має забезпечити притягнення до відповідальності за воєнні злочини та масові порушення прав людини, питання довіри стає визначальним. Наприклад, однією з чутливих тем для суспільства є питання амністії в контексті збройного конфлікту в Україні. За результатами проведеного групою дослідників опитування респондентів кількох категорій виявило, що більшість громадян (60,4 %) не сприймають ідею амністії для комбатантів. Як виключення її допускає 37,1 % респондентів, а 1,5 % – за повну і безумовну амністію.

Примітно, що серед військовослужбовців (кількість опитаних – 105 осіб) нижчим є відсоток несприйняття ідеї амністії для комбатантів – представників агресора. Респонденти переважно (67,6 %) не допускають амністії щодо колаборантів. Серед тих, хто допускає таку можливість – більшість відає перевагу амністування вчителів, соціальних працівників (26,4 %), керівників місцевих комунальних підприємств (10,2 %)¹.

Відмітимо, що амністія є традиційним інструментом постконфліктного правосуддя і метою її застосування є відновлення справедливості стосовно жертв порушень прав людини в умовах збройного конфлікту, створення умов для примирення в суспільстві, подолання негативних соціальних, психологічних наслідків збройного конфлікту та умов недопущення конфлікту в майбутньому. Водночас, існує ризик, що амністія може погіршити стан довіри до правосуддя і викликати відчуття безкарності за вчинені кримінальні правопорушення. Отже, відновлення довіри до правосуддя – не лише юридичне, а й політичне завдання, що прямо впливає на процес національного повоєнного відновлення.

3. Масштаби воєнних злочинів та порушень міжнародного гуманітарного права, вчинених у контексті збройної агресії проти України, виходять за межі звичайних можливостей національної системи кримінальної юстиції. У зв'язку з чим остання стикається з низкою викликів: масштабність воєнних злочинів створює безпрецедентне навантаження на слідчих і прокурорів, що підвищує ризик формального підходу та втрати важливих доказів; розслідування злочинів воєнного характеру здійснюють різні органи, що іноді призводить до юрисдикційних конфліктів; для кваліфікації воєнних злочинів потрібні особливі знання міжнародного гуманітарного права, стандартів доказування, роботи зі свідками. З кожним вчиненням воєнним злочином невинно зростає як кількість потерпілих, так і запит у суспільстві на швидкі рішення: масові вироки з максимальною мірою покарання. Не можна оминати увагою і той факт, що збір та документування якісної доказової бази заподіяної шкоди є важливим елементом відшкодування шкоди та однією із гарантій його реалізації на практиці. Отже, розслідування злочинних діянь в умовах збройного конфлікту та притягнення до відповідальності винних наразі має бути одним із пріоритетних завдань нашої держави, що вимагає

¹ Використано матеріал із Аналітичної довідки з пропозиціями щодо розробки та реалізації в Україні теоретичної моделі концепції перехідного правосуддя, підготовленої на виконання грантового проекту «Захист прав людини в концепції перехідного правосуддя: українська модель», за підтримки Національного фонду досліджень України (реєстр. номер 2022.01/0204).

спеціалізованих навичок, чутливого підходу до потерпілих, належного забезпечення конфіденційності та безпеки свідків.

4. Важливим елементом інституціональних реформ у практиці реалізації перехідного правосуддя є люстрація. Після масових злочинів, воєнної агресії чи авторитарного правління суспільство прагне очищення влади. Це природна реакція на втрату довіри до державних інституцій, які були співучасниками репресій або діяли в інтересах країни-агресора. Жертви прагнуть офіційного визнання їхніх страждань, притягнення винних до відповідальності, отримання відшкодування та гарантій неповторення. Водночас суспільство потребує символічного і правового підтвердження, що безкарність не стане нормою. Запит на люстрацію є відображенням суспільної потреби у справедливості та гарантіях неповторення. Це один із найчутливіших інструментів перехідного правосуддя, який потребує балансу між ефективним очищенням влади та дотриманням прав людини. Успішна люстрація може стати основою відновлення довіри до державних інституцій і створити передумови для демократичного розвитку.

5. Інституційні виклики перехідного правосуддя в Україні охоплюють як внутрішні, так і зовнішні виміри. Усередині країни це потреба у відновленні довіри до судів, зміцненні правоохоронної системи, відновлення справедливості та захисту прав жертв воєнних злочинів, відшкодування шкоди, встановлення історичної правди. У зовнішньому вимірі – реформування ООН і подальша реалізація Україною гарантій своєї національної безпеки шляхом вступу до НАТО і ЄС, активна співпраця з міжнародними партнерами.

Подолання цих викликів є не лише юридичним чи організаційним, а й ціннісним завданням. Йдеться про формування нової культури справедливості, яка стане основою демократичного розвитку та довготривалого миру. Тільки у разі інституційної стійкості та прозорості процесів перехідне правосуддя здатне виконати свою головну місію – відновити справедливість і зміцнити суспільну довіру.

Список бібліографічних посилань

1. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies : report of the Secretary-General. S/2004/616. New York : UN, 23 Aug. 2004. URL : <https://digitallibrary.un.org/record/527647?v=pdf>.

2. Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду: особливості і функції: наук.-практ. вид. / І. Брунова-Калісецька, Т. Кисельова, О. Мартиненко. Київ, 2020. С. 11.

3. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів, віра в перемогу (червень 2024 р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napiamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-vira-v-peremogu-cherven-2024r>.

Секція 2
**ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОЇ ТА ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ
КК УКРАЇНИ**

Лук'янець-Шахова Валентина Станіславівна,
помічник ректора з гендерних питань
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

**КОМПЛЕКСНА ДОПОМОГА ПОСТРАЖДАЛИМ
ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО
З КОНФЛІКТОМ: БАЛКАНСЬКИЙ ДОСВІД**

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом (СНПК), визнається одним із найбільш системних і руйнівних інструментів війни, є злочином за міжнародним правом [1]. Незважаючи на активізацію міжнародного правосуддя після збройних конфліктів на Балканах, питання відновлення прав постраждалих залишалося на периферії політичного процесу. У випадку Хорватії, наприклад, своєрідний тиск з боку Європейського Союзу під час переговорів щодо вступу сприяв активізації заходів у сфері перехідного правосуддя, зокрема щодо визнання, реабілітації та репарацій для жертв СНПК. Нагадаємо, що у рамках Копенгагенських критеріїв та *acquis communautaire* Хорватія зобов'язалась гарантувати доступ до правосуддя для жертв злочинів проти людяності, включно з СНПК; ефективно співпрацювати з Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії (МТКЮ); та забезпечити національні механізми правосуддя, здатні замінити діяльність МТКЮ після його закриття. Ці вимоги супроводжувались оцінкою рівня захисту прав людини, зокрема гендерно зумовлених злочинів. Таким чином, ЄС виступив не лише політичним арбітром, а й позитивним каталізатором внутрішніх реформ.

У 2015 році Хорватія ухвалила Закон про права жертв сексуального насильства в умовах збройної агресії проти Республіки Хорватія у Вітчизняній війні (1991–1995), що визнав спеціальний статус жертв СНПК, передбачив матеріальну компенсацію, психологічну допомогу та пільги, а також закріпив право на анонімність та захист персональних даних [2]. Цей акт вважається зразковим у регіоні, адже у центрі уваги поставлено не лише кримінальне переслідування злочинців, а й надання комплексної підтримки постраждалим, орієнтованої на гідність та відновлення [3]. Попри формалізовану політику, хорватська модель мала низку проблемних питань, зокрема, низький рівень довіри до судової системи, соціальна стигматизація жертв СНПК, відсутність достатньої кількості кваліфікованих фахівців на місцях, складнощі у доведенні

фактів через часову дистанцію та мовчання жертв, а також обмежена участь самих постраждалих у формуванні політик [4].

Порівняльний аналіз із іншими державами дозволяє глибше оцінити хорватський досвід. Так, у Боснії і Герцеговині насильство під час війни 1992–1995 років набуло ознак масової системної практики, адже близько 20 тисяч жінок і чоловіків стали жертвами сексуального насильства. Хоча міжнародне правосуддя через діяльність МТКЮ (наприклад, справи Kunarac та ін.) визнало СНПК як злочин проти людяності, національний рівень правосуддя залишався фрагментованим [5]. Закон про соціальний статус жертв сексуального насильства у війні був прийнятий лише в 2015 році на рівні Федерації Боснії і Герцеговини, що спричинило нерівномірність доступу до прав в різних частинах країни [6].

У Косові (*прим. авт. Україна не визнає незалежності Косова*) ситуація також залишалась складною, адже лише у 2014–2018 роках держава почала формалізувати механізми допомоги жертвам СНПК. Законом 2014 року було запроваджено визнання прав жертв [7], а у 2017 році почав діяти механізм компенсацій [8]. Проте тривала стигматизація, низький рівень повідомлень, заяв про такі злочини та відсутність глибокої реформи судової системи залишають жертв із обмеженим доступом до справедливості.

Таким чином, у порівнянні з цими ситуаціями, Хорватія продемонструвала більш скоординовану модель правового реагування, зокрема завдяки зовнішньому впливу ЄС та залученню громадянського суспільства.

Окремий юридичний статус постраждалих є ключовою передумовою для реалізації комплексних правових і соціальних гарантій. У Хорватії такий статус був закріплений спеціальним законом, що виокремив постраждалих від СНПК в умовах війни 1991–1995 років від загальної категорії жертв воєнних дій. Для України це може означати потребу у створенні окремої правової категорії в національному законодавстві (наприклад, у Законі про перехідне правосуддя чи спеціальному підзаконному акті), яка гарантуватиме доступ до адміністративних процедур репарацій незалежно від результатів судового переслідування винних. Також передбачатиме автоматичне застосування заходів захисту персональних даних та конфіденційності і встановлюватиме інституційну відповідальність за реєстрацію постраждалих з урахуванням принципу «не нашкодь».

У практиці transitional justice визнано, що юридичне визнання шкоди не повинно залежати виключно від кримінального вироку щодо кривдника [9]. Хорватська модель репарацій передбачає компенсації, пільги й підтримку на підставі факту встановленої шкоди, без необхідності доведення в суді злочинного умислу винної особи. У цьому контексті для України доцільно було б впровадити

адміністративну модель компенсації, яка базується на принципі презумпції шкоди внаслідок конфлікту та створити спеціальний фонд репарацій із прозорим механізмом подання заяв і апеляцій. Вкрай необхідно закріпити обов'язковість участі психологів, юристів та соціальних працівників у процедурі оцінки потреб постраждалих.

Постраждалі від СНПК мають комплексні потреби, що виходять за межі однієї галузі (наприклад, лише кримінального судочинства). Хорватія поступово запровадила міжвідомчу модель взаємодії (multisectoral coordination), що включає медичні установи, органи соціального захисту, поліцію, прокуратуру та неурядові структури [10]. Україна може запровадити інтегровані міжсекторальні протоколи взаємодії у випадках СНПК. Створити спеціалізовані центри комплексної допомоги, розміщені у громадах з підвищеним ризиком та міжгалузеві навчальні платформи для обміну досвідом і стандартизації підходів.

Окрема увага має бути приділена підготовці кадрів, здатних працювати з делікатними, травматичними кейсами. У Хорватії (як і в Косові) значну роль у навчанні відіграли неурядові організації, які реалізовували сертифіковані програми для поліції, суддів, соціальних працівників і лікарів. Для України було б доцільним запровадити інституціоналізовані програми професійної підготовки, з обов'язковими модулями щодо травмоцентричного підходу. Включити відповідні дисципліни до програм юридичних і медичних ЗВО. І, нарешті, створити національний реєстр сертифікованих спеціалістів, які мають право працювати з постраждалими від СНПК.

Висновки. Хорватія стала прикладом того, як зобов'язання перед ЄС можуть стати поштовхом для побудови ефективної системи захисту жертв СНПК. Незважаючи на труднощі, саме комплексний, постраждалоцентричний підхід дозволив перейти від декларацій до реальної підтримки. Для України цей досвід є не лише практично цінним, а й стратегічно необхідним у контексті повоєнного відновлення.

Список бібліографічних посилань

1. Foreign and Commonwealth Office. International Protocol on the Documentation and Investigation of Sexual Violence in Conflict: Best Practice on the Documentation of Sexual Violence as a Crime under International Law [Міжнародний протокол з документування та розслідування сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом: Кращі практики документування сексуального насильства як злочину за міжнародним правом]. 2nd ed. London: UK Government, 2017. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/international-protocol-on-the-documentation-and-investigation-of-sexual-violence-in-conflict>.

2. Law on the Rights of Victims of Sexual Violence During the Armed Aggression against the Republic of Croatia in the Homeland War (OG 64/15) [Закон про права жертв сексуального насильства в умовах

збройної агресії проти Республіки Хорватія у Вітчизняній війні] // Official Gazette. – 2015. – № 64.

3. European Commission. Croatia 2013 Progress Report [Європейська комісія. Звіт про прогрес Хорватії, 2013]. URL: https://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2013/package/hr_rapport_2013.pdf.

4. OSCE Mission to Croatia Reports (2012–2015) [Звіти Місії ОБСЄ у Хорватії за 2012–2015 роки]. URL: <https://www.osce.org/croatia>.

5. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Prosecutor v. Kunarac et al. ("Foča Case") [Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії. Справа Кунарац та ін. (Фоча)] // Case No. IT-96-23 & IT-96-23/1. – Judgment of 22 February 2001.

6. Federation of Bosnia and Herzegovina. Zakon o zaštiti žrtava ratne torture [Law on the Protection of Victims of Wartime Torture]. – Službene novine Federacije BiH, broj 36/15. – Sarajevo, 2015. [Закон Федерації Боснії і Герцеговини про захист жертв тортур під час війни. Офіційний вісник Федерації Боснії і Герцеговини, № 36/15, 2015 р.] URL: https://www.parlamentfbih.gov.ba/dom_naroda/bos/propisi/zakoni.

7. Assembly of the Republic of Kosovo. Law No. 04/L-172 on Amending and Supplementing Law No. 04/L-054 on the Status and Rights of Martyrs, Invalids, Veterans, Members of the Kosovo Liberation Army, Civilian Victims of War and Their Families. – Official Gazette of the Republic of Kosovo, No. 26, 23 April 2014. [Закон № 04/L-172 про внесення змін і доповнень до Закону № 04/L-054 про статус і права мучеників, інвалідів, ветеранів, членів Визвольної армії Косова, цивільних жертв війни та їхніх сімей. – Офіційний вісник Республіки Косово, № 26, 23 квітня 2014 р.]. URL: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=2793&langid=2>.

8. Government of the Republic of Kosovo. Regulation (GRK) No. 22/2015 on Defining the Procedures for Recognition and Verification of the Status of Sexual Violence Victims During the Kosovo Liberation War. – Official Gazette of the Republic of Kosovo, No. 30, 31 December 2015. [Уряд Республіки Косово. Регламент № 22/2015 про визначення процедур визнання та верифікації статусу жертв сексуального насильства під час Визвольної війни Косова. – Офіційний вісник Республіки Косово, № 30, 31 грудня 2015 р.]. URL: <https://kryeministri.rks-gov.net/en/blog/regulation-grk-no-22-2015-on-defining-the-procedures-for-recognition-and-verification-of-the-status-of-sexual-violence-victims-during-the-kosovo-liberation-war-25-12-2015/>.

9. UN Women. Gender-based Violence and Transitional Justice in the Western Balkans [Гендерно зумовлене насильство та перехідне правосуддя на Західних Балканах]. UN Women, 2017. URL: <https://eca.unwomen.org/>.

10. Amnesty International. Balkan Wounds: Addressing Sexual Violence from Conflict [Балканські рани: реагування на сексуальне насильство під час конфлікту]. – Amnesty International, 2010. – 38 с.

Боднарчук Михайло Михайлович,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, помічник
народного депутата України, Апарат
Верховної Ради України

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ БАГАТСТВ УКРАЇНИ

Станом на сьогодні, наша держава знаходиться у складному становищі, що зумовлено веденням агресивної та повномасштабної війни з країною-агресором Російською Федерацією, яку остання розпочала ще у 2014 році, а з 2022 року, перевила її у повномасштабну та агресивну фазу.

Після розпаду Союзу Радянський Соціалістичних Республік (далі – СРСР), відповідно до Угоди про розподіл всієї власності колишнього Союзу РСР за кордоном від 6 липня 1992 року, предметом розгляду якої була рухома і нерухома власність колишнього СРСР за межами його території і інвестиції, що знаходяться за кордоном, які були на момент правонаступництва у володінні, користуванні і розпорядженні колишнього СРСР, його державних органів та інших структур загальносоюзного значення, що знаходились під його юрисдикцією або контролем. Так, така власність була поділена, у результаті чого Україні перейшло 16,37 % фіксованої частки в активах колишнього СРСР [2]. Зазначений розмір є другим після розміру, що перейшов Російській Федерації.

Аналіз розміру національного багатства в Україні, здійснений вченими Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, станом на 1 січня 1996 року показав, що його балансова вартість за внутрішніми поточними цінами 5,58 трлн грн або 3,10 трлн дол США, а за світовими цінами – 25,91 трлн грн або 14,39 трлн дол США. По залишковій вартості за світовими цінами – 25,22 трлн грн або 14,01 трлн дол США [7].

Отже, вартість національних багатств України після проголошення незалежності України оцінювався у більше ніж 14 трлн дол США.

Проте, ще до 2007 року, було зрозумілим та нормативно визначено правовий статус національних багатств України. Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про власність» (діяв з 07.02.1991 року до 27.04.2007року), Національне багатство України: земля, її надра, повітряний простір, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони,

основні засоби виробництва у промисловості, будівництві, сільському господарстві, транспорті, зв'язку, житловий фонд, будівлі та споруди, фінансові ресурси, наукові досягнення, створена завдяки зусиллям народу України частка в загальносоюзному багатстві, зокрема в загальносоюзних алмазному та валютному фондах і золотому запасі, національні, культурні та історичні цінності, в тому числі й ті, що знаходяться за її межами, є власністю народу України [3].

Починаючи з 2007 року, і до сьогодні, національне багатство України не має свого нормативно-закріпленого визначення, як це було у згаданому Законі. Водночас, в окремих нормативно-правових актах, таких як Лісовий кодекс України, Земельний кодекс України, Закон України «Про тваринний світ» та інших, є окремі положення, які визначають, що певні об'єкти, такі як, земля, ліси тваринний світ є національним багатством України, однак з огляду на положення статті 1 Закону України «Про власність» перелік національних багатств є значно більшим і ширшим.

Сьогодні Україна практично кожного дня втрачає велику кількість своїх національних багатств, зокрема землю, її надра, інші природні ресурси, інфраструктурні об'єкти та інші, що знаходяться на територіях де ведуться бойові дії та які уже є окупованими країною-агресором.

Так, за даними журналістів та аналітиків Інституту вивчення війни, Україна за роки війни, тобто з 2014 року, втратила 18% території. В цю цифру включають тимчасово окуповані Крим та частину Донбасу. При цьому, Російська армія за три останні роки захопила приблизно 11% території України [8].

Зважаючи на зазначене, предметом дослідження цієї роботи є аналіз міжнародно-правових механізмів, що є доступними Україні для захисту її національних багатств таких, як земля, її надра, природні ресурси, інфраструктурні об'єкти, будівлі, фінансові активи, людський капітал та інші.

Відповідно до статті 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України [1].

Відповідно до частини шостої статті 124 Конституції України Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду [1].

Крім того, відповідно до преамбули Закону України «Про міжнародні договори України» Закон встановлює порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей,

завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України та законодавстві України [4].

Так, у статті 5 Римського статуту Міжнародного кримінального суду визначено, що юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів: а) злочин геноциду; б) злочини проти людяності; в) воєнні злочини; г) злочин агресії [5].

Очевидно, що ті злочини які вчиняються країною-агресором на території України в майбутньому будуть розглядатись саме у Міжнародному кримінальному суді, де судом буде надаватись відповідна оцінка доказам наданими Україною.

За таких обставин, можна виділити такі види міжнародно-правових механізмів захисту національних багатств України:

1) звернення до міжнародних судових інстанцій або арбітражів у випадках, передбачених міжнародними угодами (наприклад, у спорах щодо захисту інвестицій у видобувну галузь, повернення незаконно вивезених культурних цінностей, знищення корисних властивостей земель на яких велись бойові дії, інфраструктурних об'єктів національного значення, зокрема автомобільних, залізничних сполучень та інших об'єктів, що відносяться до національних багатств України), звернення до таких міжнародних інституцій як Міжнародний Суд Організації Об'єднаних Націй, який розглядає спори між державами та надає консультативні висновки за міжнародним правом. Звернення до Міжнародного кримінального суду, який розглядає кримінальні справи щодо геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів (незаконного привласнення та руйнування майна у великих масштабах, не виправдане військовою необхідністю) та злочині агресії. Звернення до Європейського суду з прав людини, у який може звертатися, як держава Україна у міждержавних справах, зокрема проти Росії, а також фізичні та юридичні особи можуть подавати індивідуальні позови щодо порушення їхніх прав, зокрема при порушенні права власності на об'єкти, що знаходяться на окупованих територіях, та які країною-агресором були пошкоджені або знищені, у результаті ведення бойових дій. Звернення до інвестиційного арбітражу, який вирішує спори між іноземними інвесторами та державою, яка приймає інвестиції. Можливість звернення іноземного інвестора в інвестиційний арбітраж з позовом до приймаючої держави є певною гарантією для інвестора, у разі порушення його прав у державі, яка приймає інвестиції. При цьому українські компанії (включаючи державні) можуть подавати позови проти Російської Федерації на підставі двосторонньої угоди про захист інвестицій щодо втрачених або пошкоджених активів на окупованих

територіях (наприклад, у Криму, та областях, які окуповані країною-агресором).

2) міжнародна правова допомога, включає в себе процедури взаємодії з правоохоронними та судовими органами інших держав для розслідування злочинів, розшуку та повернення активів (включаючи національні багатства або кошти, отримані від їх незаконного використання), екстрадиції злочинців. До даного процесу, слід долучати союзників України та всі країни Європейського Союзу та загалом усього світу. Даний механізм може бути дієвим та конструктивним, оскільки саме міжнародна правова допомога, допоможе Україні, швидко та ефективно здійснити ряд заходів для захисту, їх повернення або отримання компенсації за знищення об'єктів, які є національними багатствами, та посилюють її економічний потенціал.

3) відшкодування збитків, що завдані в результаті збройної агресії, зокрема, створення та функціонування спеціальних процедур і органів, як національних та і міжнародних для фіксування, оцінки та стягнення репарацій за шкоду, завдану національним багатством України, внаслідок збройної агресії, що спричинена Російською Федерацією. Принагідно слід відмітити, що 14.11.2022 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Резолюцію A/RES/ES-11/5 «Сприяння здійсненню правового захисту і забезпечення відшкодування шкоди у зв'язку з агресією проти України» [6], в якій визнається, що Росія має бути притягнута до відповідальності за порушення міжнародного права в Україні, в тому числі шляхом виплати репарацій. Резолюція визнала необхідність створення міжнародного механізму відшкодування збитків та рекомендувала створення міжнародного реєстру збитків в якості першого кроку. Такий реєстр уже з початку квітня 2024 року розпочав прийом скарг. Так, створення реєстр є необхідним та дієвим міжнародно-правовим механізмом, оскільки він є системою обліку заяв, поданих фізичними та юридичними особами та державою Україна про відшкодування збитків, втрат та шкоди, заподіяних агресією Російської Федерації проти України, зокрема і проти об'єктів, які становлять національне багатство України.

4) санкційна політика, беззаперечно станом на сьогодні цей засіб є одним із ключових міжнародно-правових механізмів у захисті національних багатств України, який використовується Україною та її союзниками і партнерами в умовах агресії та протидії незаконному привласненню активів або отримання вигоди від них. Цей механізм спрямований на послаблення економічного потенціалу країни-агресора та осіб, причетних до протиправних та агресивних дій проти України, а також на ідентифікацію, блокування та потенційну конфіскацію активів, пов'язаних з такими діями. Також, санкційна політика може стати дієвим інструментом, що буде використовуватись для повернення та

відшкодування збитків, за завдані втратити національних багатств, зокрема тих, відновлення яких є неможливим або через значне пошкодження є не доцільним та економічно не вигідним.

Зважаючи на порушене питання та його дослідження, можна висувати, що Україна перебуває в не дуже хорошому становищі, через триваючу агресивну війну з Російською Федерацією, яка загрожує та призводить до втрати значної частини національних багатств України.

Дослідження порушеної теми показало, що існують міжнародно-правові механізми, які Україна може використовувати для захисту своїх національних багатств, як зараз, так і в майбутньому.

До них належать, такі як: звернення до міжнародних судових інстанцій та арбітражів; міжнародна правова допомога (покликана для розслідування злочинів, розшуку та повернення активів, залучаючи міжнародних партнерів); відшкодування збитків (за допомогою національних та міжнародних механізмів для фіксації, оцінки та стягнення репарацій); санкційна політика (одні із ключових інструментів для послаблення економічного потенціалу агресора та в наслідку отримання відповідних відшкодування за знижені, окуповані та пошкоджені об'єкти, що належать до національних багатств України). Очевидно, що порушена тема, потребує більш глибокого та детального вивчення у майбутніх наукових дослідженнях.

З врахуванням наведеного, незважаючи на не дуже просту та складну ситуацію та вагомі втрати, Україні відкритий доступ до різного роду міжнародно-правових механізмів, які можуть бути використані для захисту своїх національних багатств. Ефективне та раціональне використання цих механізмів є важливим для майбутнього відновлення та розвитку України.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Угода про розподіл всієї власності колишнього Союзу РСР за кордоном від 06.07.1992. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/997_022#Text.

3. Про власність : Закон України від 7.02.1991 № 697-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/697-12#Text>.

4. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1906-15#Text>.

5. Римський статут Міжнародного кримінального суду вчинений 17.07.1998. Ратифікований Україною 21.08.2024. Набрання чинності для України 01.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_588#Text.

6. Resolution adopted by the General Assembly on 14 November 2022 (ES11/5) *Furtherance of remedy and reparation for aggression against Ukraine*. URL: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FRES%2FES-11%2F5&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>.

7. Шакун В. І. Національне багатство України: соціальна обумовленість кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми кримінального права*. матеріали XIV Всеукраїнської науково-теоретичної конференції присвячено пам'яті професора П. П. Михайленка (Київ, 23 лист. 2023 р.). Київ, 2023. С. 254–261.

8. Смородська Дар'я. Публікація: «У CNN проаналізували, скільки своєї території втратила Україна за час війни» // 24 канал. URL: https://24tv.ua/tri-roki-povnomasshtabnoyi-viyni-skilki-vidsotkiv-teritoriyi_n2759945.

Ботнаренко Ірина Анатоліївна,
старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ АБО ЦИВІЛЬНИМ НАСЕЛЕННЯМ»

Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням – найперша форма воєнних злочинів, передбачена в диспозиції ч. 1 ст. 438 КК України. Аналіз 88 вироків суду, постановлених за період 2022–2024 років, за ознаками вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 438 КК України, засвідчив, що у 33 вироках суди кваліфікували (самостійно чи у поєднанні з іншими формами кримінального правопорушення) зазначену форму злочинного діяння.

Наведемо приклад: 03.03.2022, приблизно о 14 год. 00 хв., ОСОБА_13 за попередньою змовою із іншими невстановленими особами – військовослужбовцями ЗС РФ почали перевіряти жителів будинку за адресою: АДРЕСА_2, погрожуючи їм зброєю та роздаючи їх догола. Після перевірки ОСОБА_10, ОСОБА_9 та інші невстановлені досудовим розслідуванням цивільні особи утримувалися військовослужбовцями ЗС РФ в підвалі житлового будинку за адресою: АДРЕСА_2. При цьому, ОСОБА_13 разом із невстановленими військовослужбовцями ЗС РФ вчиняли побиття, в т.ч. прикладами зброї по ребрах та ногах, погрожували зброєю

ОСОБА_9. Під час незаконного утримання в підвалі ОСОБА_13 та інші невстановлені військовослужбовці ЗС РФ знущались над утримуваними цивільними особами, відмовляли в їжі, питній воді, імітували розстріли. Також ОСОБА_13 та невстановлені військовослужбовці ЗС РФ з застосуванням сили та залякування зброєю незаконно відібрали у ОСОБА_9 мобільний телефон «Samsung» та у ОСОБА_10 – мобільний телефон «Huawei». Крім того, 04.03.2022, приблизно о 15 год. 00 хв., ОСОБА_13 за попередньою змовою із іншими невстановленими особами - військовослужбовцями ЗС РФ почали перевіряти документи жителів будинку за адресою: АДРЕСА_2, погрожуючи їм зброєю та незаконно відбираючи мобільні телефони. Після перевірки ОСОБА_12 та інших п'ятидесяти невстановлених досудовим розслідуванням осіб останні утримувалися військовослужбовцями ЗС РФ в підвалі вказаного житлового будинку. У вказаному підвалі також утримувалися особи, які проживали в будинку за адресою: АДРЕСА_2. При цьому, з метою надання законності своїм діям, ОСОБА_13 та інші військовослужбовці ЗС РФ пояснювали свої дії цивільному населенню як здійснення фільтраційних заходів. Солом'янський районний суд м. Києва визнав винною ОСОБУ_13 у жорстокому поводженні з цивільним населенням на окупованій території за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 438 КК України) і призначив покарання у виді позбавлення волі на строк 11 (одинадцять) років [1].

Статтею 17 Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими передбачено, що будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу не можуть застосовуватися до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати, не можна їх ображати, переслідувати або вдаватися до обмежень їхніх прав [2]. Відповідно до ст. 3 Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни, щодо відповідних категорій осіб (осіб, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі осіб зі складу збройних сил, що склали зброю, а також тих, хто hors de combat унаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, поводяться гуманно, без будь-якої ворожої дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії) забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння: а) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; б) захоплення заручників; с) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом,

який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні [3].

Жорстоке поводження – будь-яка протиправна поведінка (дія або бездіяльність) щодо військовополоненого чи цивільної особи, яка супроводжується насильством над ними або приниженням їх честі та гідності, зокрема: катування (ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV); нелюдське поводження, зокрема медичні, біологічні, наукові експерименти (ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV, ст. 11 ДП I); фізичне каліцтво (ст. 11 ДП I); умисне заподіяння сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю (ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV); вилучення органів і тканин людини (ст. 11 ДП I); використання військовополоненого для виконання небезпечних і примусових робіт (ст. 52 ЖК III).

Поняття «жорстоке поводження» використовується і в низці міжнародних документів, джерел міжнародного гуманітарного права (МГП) чи прецедентної практики. Так, згідно зі Статутом Міжнародного трибуналу до юрисдикції цього суду *ad hoc* віднесено, зокрема, серйозні порушення норм, закріплені в Женевських конвенціях (ЖК) та Додатковому протоколі (ДП) II, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру, до переліку яких увійшли, наприклад, посягання на життя, здоров'я і фізичний стан або психічне благополуччя осіб, зокрема вбивство, а також жорстоке поводження, наприклад, тортури, каліцтва або будь-які форми тілесного покарання [1]. Однак дефініція поняття жорстокого поводження ні в цьому документі, ні в будь-якому іншому міжнародно-правовому акті не розкривається.

Відсутність у законі чітко визначених критеріїв щодо термінології, призводить до того, що слідчий замість доведення винуватості особи повинен буде доводити наявність невизначеного критерію [5, с. 223]. Так, для встановлення змісту «жорстокого поводження» з військовополоненими або цивільним населенням необхідно насамперед звертатися до переліку серйозних порушень МГП, що містяться у ЖК і ДП. Причому кожен з елементів цього переліку, як і будь-які інші вияви жорстокого поводження, мають відповідати «мінімальному рівню жорстокості», під час визначення якого слід урахувувати всі обставини справи, зокрема сутність і контекст поводження, його тривалість та повторюваність, фізичні, моральні та психічні наслідки, вік, стать і стан здоров'я потерпілого [6, с. 1337].

Основними міжнародними нормативно-правовими актами, які врегульовують питання щодо захисту цивільного населення в умовах міжнародного збройного конфлікту, є Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (ЖК IV) 1949 року, а також

Додатковий протокол, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (ДП I) 1977 року.

Стаття 27 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни визначено право цивільних осіб, за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі. Статтею 31 цієї Конвенції передбачено, що жодний примус фізичного чи морального характеру не може застосовуватися до осіб, зокрема з метою отримання від них або від третіх осіб якихось відомостей. Крім того, державам забороняється застосування будь-яких заходів, які можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення осіб, що перебувають під захистом, які є під їхньою владою. Ця заборона поширюється не лише на вбивства, тортури, тілесні покарання, калічення та медичні чи наукові дослідження, які не викликані потребою лікування особи, що перебуває під захистом, а й на будь-яке інше брутальне поводження з боку як цивільних, так і військових властей (ст. 32 ЖК про захист цивільного населення під час війни). Заборонені колективні покарання, так само як і будь-які залякування та терор (ст. 33 ЖК) [2].

Спосіб та характер жорсткого поводження з військовополоненими та цивільним населенням тісно корелюється з обстановкою вчинюваних воєнних злочинів [7, с. 512]. Так, на початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну випадки жорстокого поводження з цивільним населенням частіше відбувалися стихійно, в момент безпосереднього контакту підрозділів РФ з місцевими мешканцями окупованих територій. Наявна велика кількість повідомлень про спонтанно вчинені позасудові страти цивільних, випадки жорстокого поводження і тортур, згвалтувань тощо [8]. Таке поводження представників підрозділів РФ могло бути зумовлене, зокрема вкрай негативною реакцією місцевих мешканців на окупантів (які розраховували на зовсім іншу зустріч). Крім того, напади на цивільних могли бути реакцією росіян на несприятливу ситуацію на полі бою і воєнні злочини проти місцевих мешканців могли бути намаганням «відплати» за військові поразки рашистів на фронті. Потерпілі та свідки цих злочинів відзначають загальну дезорганізованість російських військ, відсутність чіткої координації дій, а також визначених правил поводження з цивільним населенням. Спосіб вчинення та рівень жорстокості злочинів також прямо корелювався з суб'єктивним складом російських воєнних підрозділів. Як відомо, найбільш агресивно та жорстоко поводити себе військовослужбовці – вихідці з північно-кавказької, далекосхідної та сибірської частин Росії («буряти», «кавказці» тощо) [7, с. 512].

Поняття жорстокого поводження як форми воєнних злочинів, згідно зі ст. 438 КК України, може включати будь-який фізичний або психічний вплив на потерпілого, спрямований на заподіяння йому

фізичних або моральних страждань. Водночас, з огляду на обстановку вчинення злочину, якою є збройний конфлікт, жорстоке поводження під час такого конфлікту може й не досягати мінімального рівня жорстокості в розумінні ЄСПЛ. Головне для ідентифікації вказаної форми порушення законів та звичаїв війни констатувати, що відбувся фізичний чи психічний вплив на одну із захищених категорій осіб у зв'язку зі збройним конфліктом відповідного виду [9, с. 73].

Список бібліографічних посилань

1. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 11 березня 2024 р. Справа № 760/10793/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117558621>.

2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Конвенція Організації Об'єднаних Націй від 12 серп. 1949 р. : станом на 8 лют. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text.

3. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

4. Security Council resolution 955 [Establishment of the International Criminal Tribunal for Rwanda], S/RES/955 (1994). URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/unsct/1994/en/113233>.

5. Tarasenko O. S. Problem issues of combating criminal communities. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 8 (36). Vol. 2. С. 219–224. URL: <http://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/3897>.

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

7. Бурнос О. О. Способи вчинення жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням. *Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове фахове видання*. 2024. № 3. С. 510–515.

8. Вбивства цивільних осіб: свавільні страти та напади на окремих цивільних осіб у Київській, Чернігівській і Сумській областях у контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну / Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, грудень 2022 року. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2022-12/2022-12-07-ОНСНР-Thematic-ReportKillings-UKR_0.pdf.

9. Загиней-Заболотенко З. А., Шевчук А. В. Воєнні злочини: проблеми кваліфікації та призначення покарання: монографія. К., 2025. 272 с.

Брисковська Оксана Миколаївна,
провідний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблем протидії
злочинності навчально-наукового інституту
поліцейської діяльності Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

ХАРАКТЕРНІ АСПЕКТИ ШАХРАЙСТВА, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО- ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ

Під час збройної агресії з боку РФ емоційна вразливість українців значно посилилася, що, своєю чергою, стало ґрунтом для активізації діяльності шахраїв. Вони оперативно адаптуються до актуальних суспільних проблем, впроваджуючи їх у свої схеми обману. В Україні стрімко збільшилась кількість злочинів, які вчиняються групами із застосуванням електронно-обчислювальної техніки. За умов воєнного стану географія інтернет-шахрайства охоплює всі регіони країни, демонструючи масштабну і систематичну хвилю цифрових злочинів.

Зловмисники активно користуються складною ситуацією в країні та непростим становищем громадян, адаптуючи свої шахрайські схеми до сучасних реалій. Вони ошукують людей як всередині країни, так і за її межами, видаючи себе за представників банків або обіцяючи фінансову допомогу від держави, міжнародних організацій чи благодійних фондів. Найбільш болючим ударом для суспільства стає шахрайство, пов'язане з допомогою військовим та тимчасово переміщеним особам. Гроші, які могли б бути витрачені на порятунок і підтримку життя тих, хто перебуває у зоні дії ворожих обстрілів, або спрямовані на закупівлю автомобілів, зброї, боєприпасів, медикаментів та іншого важливого обладнання для військових, натомість опиняються в руках злочинців.

Зростання кількості випадків інтернет-шахрайства можна пояснити поєднанням впливів економічної кризи, спричиненої пандемією Covid-19, та російської військової агресії проти України. Ці фактори спровокували низку негативних змін в українській економіці, таких як інфляція, скорочення кількості робочих місць і банкрутства серед компаній. У сукупності це негативно позначилося на рівні добробуту населення й платоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності. Цей період також характеризується посиленням загрози з боку організованої злочинності, на що неодноразово звертали увагу дослідники.

За короткий час організована злочинність в Україні еволюціонувала від розрізнених угруповань до високорозвинених, технічно озброєних і ретельно замаскованих злочинних організацій. Ці спільноти активно використовують електронно-обчислювальну техніку для здійснення шахрайських дій у цифровому просторі. Протягом аналізованого часу спостерігається збільшення кількості організованих злочинних груп, що займаються шахрайством, а також зростання числа їхніх учасників. Це свідчить про те, що злочинці використовують дедалі складніші шахрайські схеми, які потребують більшої кількості людських ресурсів для їх реалізації [1].

Інтернет-шахрайство, вчинене організованими злочинними групами, за своїми наслідками є більш серйозним і небезпечним, оскільки характеризується тривалістю, значними масштабами збитків, ретельною підготовкою та чітким розподілом ролей між учасниками.

До основних психологічних характеристик шахраїв можна віднести такі якості: здатність переконувати, викликати довіру й симпатію, а також створювати атмосферу страху або поваги через майстерність створення ілюзій; гнучкість і вміння адаптуватися до обставин; навички швидкого аналізу й обробки інформації, включаючи оперативну реакцію на її зміни; вміння ретельно планувати, обмірковувати та детально моделювати ситуації; низький рівень тривожності; схильність до ризику; висока самовладаність, терпіння і витримка тощо [2, с. 156]. Шахраї вирізняються розвинутою увагою, винахідливим розумом, акторськими талантами, здатністю швидко орієнтуватися в складних ситуаціях та використовувати їх на свою користь. Вони також мають неабияку силу переконання і проявляють наполегливість у здійсненні своїх злочинних задумів [3, с. 21].

Основою будь-якого шахрайства є маніпуляція емоціями потенційної жертви, незалежно від того, чи це відбувається в офлайн, чи в онлайн середовищі. Шахраї майстерно адаптуються до різних типів особистостей, обираючи відповідні манери поведінки. Вони швидко реагують на зміну ситуації, вміють себе презентувати, привернути увагу, викликати інтерес і завоювати довіру. Їм вдається створити образ приємної, поважної, надійної та необхідної людини, якій здається, що можна безпечно довіряти. Офлайн шахрайство передбачає використання зловмисниками психологічного впливу через сугестивні методи, що реалізуються під час прямого контакту з жертвою. Крім передачі хибної інформації, вони активно застосовують емоційний тиск за допомогою вибору слів, тембру голосу, міміки та жестів, що сприяє некритичному сприйняттю обману навіть за недостатньої аргументації. Такий вплив здійснюється незалежно від волі чи думок постраждалої сторони, безпосередньо впливаючи на прийняття нею рішень. Шахрайство характеризується ключовими

ознаками, такими як введення людини в оману (обман, неправдиві обіцянки без наміру їх виконання, навмисне приховування інформації та інші хитрощі), яке веде до незаконного заволодіння чужим майном чи майновими правами [4]. Під час онлайн-шахрайства зловмисники маніпулюють людьми, використовуючи такі слабкі сторони: прагнення до легкого збагачення та жадібність; емоції, зокрема співчуття через бажання допомогти або страх і розпач через спробу виправити ситуацію; надмірну довірливість; недостатню компетентність, низький рівень цифрової грамотності або неухважність при взаємодії з інтернет-ресурсами.

Головний принцип шахрайства полягає у створенні довірливих стосунків із жертвою, введенні її в оману та використанні цієї довіри для того, щоб переконати людину добровільно передати гроші, майно чи права на певні речі. Основою такого обману є глибоке розуміння психології та поведінкових стереотипів людини.

Для вчинення шахрайських дій злочинці створюють кол-центри, фейкові онлайн-магазини, орендують офіси чи квартири. Вони вигадують різноманітні обманні схеми, зокрема пропозиції евакуації з небезпечних зон, організовують псевдоволонтерські акції та збір коштів для військових, використовуючи оголошення про зникнення близьких або їх перебування в полоні. Інтернет-простір створює сприятливі умови для шахраїв завдяки можливості використовувати електронно-обчислювальну техніку та спілкуватися з потенційними жертвами онлайн. Напружений психологічний стан громадян під час війни, їх фінансова нестабільність – усе це дає учасникам організованих злочинних груп змогу розробляти різноманітні шахрайські схеми для того, щоб заволодіти чужими коштами, майном чи цінними речами.

Шахрайства, що вчиняються організованими злочинними групами з використанням електронно-обчислювальної техніки, не є поодинокими випадками. Такі угруповання створюються для систематичного виконання протиправних дій, зокрема через свідомий обман або зловживання довірою, з метою отримання матеріальної чи іншої вигоди, заволодіння майном, грошима чи доступу до послуг. Це явище становить серйозну загрозу безпеці суспільства та може спричинити вагомі фінансові втрати як для громадян, так і для держави.

Розслідування шахрайств, що вчиняються учасниками організованих злочинних угруповань, є вкрай складним завданням, і далеко не завжди кримінальні провадження доходять до суду з обвинувальними вироками. Це обумовлено рядом факторів, серед яких: високий рівень маскування таких злочинів під легальну діяльність, наприклад інвестиційну, страхову, банківську чи волонтерську; недостатня координація між слідчими та прокурорами; помилки в

правовій класифікації злочинів; нездатність встановити організаторів і ключових учасників злочинних угруповань; притягнення до відповідальності лише виконавців або замовників, без повного розкриття схеми; необґрунтованість запитів слідчих на проведення оперативних заходів, що часто викликає відмову суду; активна протидія розслідуванню з боку зацікавлених осіб; а також значне навантаження на правоохоронну систему через масштаби військових злочинів, скоєних російськими військовими на території України.

Варто зазначити, що аналіз матеріалів слідчо-судової практики свідчить про те, що розслідування шахрайств значно ускладнюється через їх вчинення учасниками організованих злочинних угруповань. Це, своєю чергою, вимагає доведення ширшого спектра обставин, зокрема тих, що стосуються ознак організованості таких злочинів [5]. Слід зауважити, що в процесі вчинення злочинів злочинними угрупованнями може мати місце трансформація як характеру самих правопорушень, так і структури або функціонування самого злочинного об'єднання [6].

У зв'язку із важливістю досліджуваних категорій злочинів та складнощами, які виникають під час їх розслідування, виникає потреба в розробці нових наукових підходів. Основна увага має бути приділена розробці рекомендацій, спрямованих на покращення ефективності розслідування таких кримінальних правопорушень.

Список бібліографічних посилань

1. Оцінка загроз серйозної та/або організованої злочинності (звіт про результати оцінювання загроз серйозної та/або організованої злочинності – SOCTA Україна), 2019-2022. URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/8/5/3/8/2/socata.pdf>.
2. Кравченко О. В. Психологічні особливості шахрая. Харків.: «Право», 2005. 303 с.
3. Попов С. Зловживання довірою при шахрайстві. *Кримінальне право*. 2004. № 9. С. 21–25.
4. Чайка І.М. Кримінологічна характеристика та запобігання шахрайству в Україні : дис. канд. юрид. наук : 081. Київ, 2023. 296 с.
5. Чередник К. О. Теоретичні засади методики розслідування шахрайства на ринку нерухомості : монографія / К. О. Чередник, К. О. Чаплинський. – Херсон : Гельветика», 2020. 244 с.
6. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму Верховного суду України від 23 груд. 2005 № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text>

Встохін Сергій Анатолійович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ПОЛЯ БОЮ АБО ВІДМОВА ДІЯТИ ЗБРОЄЮ

24 лютого 2022 року Законом України № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» [2] на всій території України було введено воєнний стан, у зв'язку з чим окремі права і свободи людини та громадянина істотно обмежуються з метою забезпечення безпеки та територіальної цілісності нашої держави. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» передбачено можливість обмеження конституційних права і свобод людини та громадянина, передбачених ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також введення тимчасових обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану [1].

З початку повномасштабного воєнного вторгнення росії в Україну було окуповано окремі райони Сумської, Харківської, Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської та Миколаївської областей. Обов'язок щодо забезпечення виконання встановлених правовим режимом воєнного стану обмежень, здійснення відсічі збройної агресії проти України, деокупації тимчасово окупованих територій покладено як на Збройні Сили України, так і на правоохоронні органи [5, с. 170]. Оскільки наша держава постанала перед викликом, якого ще не було в її новітній історії – збройною агресією, яка вплинула на всі аспекти суспільного життя [4, с. 170].

У зв'язку з цим, постала необхідність посилення відповідальності за вчинення не лише воєнних, а й військових кримінальних правопорушень, з метою уникнення їх вчинення з боку захисників України. Як зазначають деякі вчені, аналіз законодавства щодо юридичної відповідальності за військові правопорушення свідчить про необхідність його удосконалення. Суттєве збільшення військової злочинності за період з 2014 р. по даний час потребує приведення окремих положень статутів Збройних Сил України, КУпАП, КК України до потреб сьогодення. Нині є запит органів військового управління, військового командування на більш дієве законодавство у військовій сфері, правові норми якого б сприяли

більш ефективній боротьбі із військовою злочинністю, одним із шляхів якої має бути запобігання військовим правопорушенням [3, с. 238], зокрема посилення кримінальної відповідальності за самовільне залишення поля бою або відмову діяти зброєю, що передбачено ст. 429 КК України.

Одним із недоліків чинної редакції зазначеної вище статті є те, що вона не містить жодних обставин, які б обтяжували відповідальність, що унеможлиблює її диференціацію.

Як правило, на позиціях перебувають не по одному солдату, а працюють групами, відділеннями, взводами тощо. Саме тому, вбачається необхідність встановити кримінальну відповідальність за самовільне залишення поля бою або відмову діяти зброєю, вчинене групою осіб. При цьому, слід акцентувати увагу, що необхідності в попередній домовленості на вчинення протиправних дій у даному випадку немає. Крім того, участь у відсічі збройної агресії росії раніше засуджених осіб вимагає передбачити таку обставину, що обтяжує відповідальність, як повторність. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити ст. 429 КК України ч. 2, диспозицію якої викласти у такій редакції: «Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно або групою осіб».

Аналіз бойових дій на різних ділянках фронту дає змогу визначити, що активний наступ ворога відбувається саме у тих місцях, де сили оборони або самовільно залишають поле бою, або відмовляються застосовувати зброю з різних причин. Такі дії негативно позначаються на загальній лінії фронту і вимагають передислокації особового складу на складні ділянки, а також відступу основних сил з укріплених районів чи вигідних рубіжів. З метою недопущення таких ситуацій, вважаємо необхідним передбачити кримінальну відповідальність за самовільне залишення поля бою або відмову діяти зброєю, якщо це призвело до провалу наступальних дій, прориву лінії фронту або захоплення ворогом важливих укріплень. У зв'язку з цим, пропонуємо доповнити ст. 429 КК України ч. 3, диспозицію якої викласти у такій редакції: «Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони призвели до провалу наступальних дій або захоплення ворогом важливих укріплень».

Отже, пропонуємо встановити кримінальну відповідальність за самовільне залишення поля бою або відмову діяти зброєю, вчинене повторно, групою осіб, або якщо це призвело до провалу наступальних дій, прориву лінії фронту чи захоплення ворогом важливих укріплень, шляхом доповнення ст. 429 КК України ч. 2 і 3. Аргументовано, що запровадження таких змін дасть змогу мінімізувати, а в окремих випадках недопустити самовільне залишення поля бою або відмову діяти зброєю.

Список бібліографічних посилань

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лют. 2022 р. № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>.

3. Фесенко О., Козакова І., Шнипко О. До питання про юридичну відповідальність за військові правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 74 (2). С. 237–243 (Серія «Право»).

4. Тарасенко О. С. Криміналістичні особливості досудового розслідування в умовах військових дій. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 216–218. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/zbirnyk-z-oblozhkoyu_29.04.2022.pdf.

5. Юріков О. О. Кримінальна відповідальність поліцейських за вчинення кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військових кримінальних правопорушень). *Нове українське право*. 2023. № 2. С. 170–175.

Вовченко Руслан Анатолійович,

аспірант кафедри кримінології

та інформаційних технологій

Національної академії внутрішніх справ

ПЕРСПЕКТИВИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією з ключових умов реалізації державної політики у сфері національної безпеки та протидії злочинності в умовах воєнного стану є оновлення концептуальних підходів до оперативно-розшукової діяльності, як складової системи кримінальної юстиції, здатної забезпечувати ефективну охорону прав і свобод людини, захист інтересів суспільства та держави за допомогою передбачених законом гласних і негласних засобів. Збройна агресія російської федерації проти України, новий етап якої розпочався 24 лютого 2022 року, поставила на порядок денний потребу переосмислення законодавчих основ і практики оперативно-розшукової діяльності, зокрема щодо її адаптації до надзвичайних умов, викликаних воєнним станом.

Практична реалізація положень чинного Кримінального процесуального кодексу України [1] засвідчила необхідність глибокого

реформування моделі кримінального провадження, правового статусу його учасників та досудового розслідування. У контексті приведення українського кримінального процесуального законодавства у відповідність із міжнародними стандартами особливого значення набуває збереження й розвиток правових підстав для функціонування оперативних підрозділів, особливо в частині запобігання організованих і транснаціональній злочинності.

Згідно із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», така діяльність визначається як система гласних і негласних пошукових заходів із використанням оперативних і технічних засобів, спрямована на здобуття фактичних даних про протиправні дії осіб, загрози національній безпеці, а також забезпечення інтересів кримінального провадження та захисту державного суверенітету [2]. З огляду на це, діяльність уповноважених органів – передусім Національної поліції – з виявлення і розслідування злочинів відіграє визначальну роль у протидії кримінальним загрозам, що особливо загострились у зв'язку із воєнним конфліктом.

На сьогодні ефективність підрозділів кримінальної поліції істотно залежить від здатності своєчасно реагувати на зростання кількості специфічних, здебільшого латентних, правопорушень (у сфері обігу зброї, наркотиків, торгівлі людьми, незаконної фінансово-господарської діяльності тощо). Попри активне нарощування оперативного потенціалу, існують серйозні стримувальні фактори: станом на кінець 2024 року у судах без рішень перебувало понад 600 кримінальних проваджень, направлених поліцією щодо учасників організованих груп, при тому що протягом року розглянуто лише 48 справ – що свідчить про значну тривалість судового розгляду та перевантаження системи [3].

Офіційні дані свідчать про коливання рівня розкриття тяжких та особливо тяжких злочинів, учинених у кваліфікованих формах співучасті, в межах 30–50%, із постійним накопиченням нерозкритих проваджень. Матеріали, отримані в межах оперативно-розшукової діяльності, були використані як докази лише у 31% кримінальних проваджень, а результати негласних слідчих (розшукових) дій – у 34% [4], що свідчить про недостатнє використання потенціалу оперативно-розшукових засобів у кримінальному судочинстві.

У зазначених умовах чинне законодавство та практика оперативно-розшукової діяльності демонструють низьку результативність, що зумовлено глибшими системними проблемами. Однією з них є нормативна невизначеність правової природи оперативно-розшукової діяльності в умовах сучасної змагальної моделі кримінального процесу. Імплементация західноєвропейських стандартів не повинна обмежувати ініціативний потенціал

оперативних підрозділів, притаманний вітчизняній системі протидії злочинності.

Наразі існує розбалансованість і фрагментарність правового регулювання, в межах якої розвиваються межі між оперативно-розшуковою, кримінально-процесуальною, пошуковою та негласною діяльністю, що унеможливує ефективне використання оперативно-розшукової діяльності як превентивного інструмента. Це породжує як прогалини в законодавстві, так і відомчі суперечності, що в умовах воєнного стану вимагають нагального законодавчого реагування.

Необхідність ухвалення нової редакції Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» зумовлена не лише моральною застарілістю чинного акта 1992 року, а й потребою гармонізації оперативної та кримінальної процесуальної діяльності з метою підвищення ефективності протидії злочинності, зокрема в умовах воєнної загрози. З огляду на прийняття законів «Про Національну поліцію» (2015), «Про Національне антикорупційне бюро України» (2014), «Про Державне бюро розслідувань» (2015), «Про Бюро економічної безпеки» (2021), формування єдиної правової основи оперативно-розшукової діяльності є вкрай актуальним.

Водночас практика Європейського суду з прав людини встановлює чіткі вимоги до правового регулювання діяльності, що обмежує права і свободи громадян. Чинний Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» не відповідає цим критеріям, а його фрагментарне оновлення видається недоцільним. У зв'язку з цим постає нагальна потреба прийняття спеціального Закону України «Про кримінальну розвідку», який визначатиме правові засади організації та здійснення кримінальної розвідувальної діяльності, статус і повноваження суб'єктів, види розвідувальних заходів, порядок використання отриманих даних, а також механізми міжнародного співробітництва, контролю і нагляду за цією сферою.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII. URL: zakon.rada.gov.ua/go/2135-12.
3. Кримінальна ситуація в Україні в умовах війни: основні тенденції. 2023 рік: монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. М. Г. Вербеньського. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2024. 306 с.
4. Звітність: судова статистика. Судова влада України: офіційний веб-портал. URL: <http://court.gov>.

Гелемей Микола Олегович,

провідний науковий співробітник відділення
організації наукової роботи здобувачів
вищої освіти відділу організації наукової
діяльності Національної академії внутрішніх
справ, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВТЯГНЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО ОРГАНІЗОВАНИХ ГРУП ЧИ ЗЛОЧИННИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У сучасному суспільстві організована злочинність постає однією з найбільш небезпечних форм кримінальної діяльності. Особливу загрозу становить практика залучення неповнолітніх до складу організованих груп чи злочинних організацій. Цей процес має свої психологічні, соціальні та кримінологічні особливості, які зумовлюють його складність і вимагають комплексної протидії як з боку держави так суспільства.

Проблема втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність є однією з найгостріших і найнебезпечніших соціальних явищ сучасності. Організовані злочинні групи та організації все частіше використовують дітей для досягнення своїх цілей, розуміючи їхню вразливість, несформованість свідомості та м'якші правові наслідки. Цей процес має низку ключових особливостей, пов'язаних із методами вербування, психологічними механізмами впливу та важкими наслідками не лише для неповнолітньої особи, але й для всього суспільства.

На думку, М. Й. Варій, молодь це значна соціальна група, що має свої специфічні соціальні та психологічні особливості. Ці риси визначаються як віковими характеристиками молодих людей, так і їхнім соціально-економічним та суспільно-політичним становищем, а також формуванням їхнього духовного світу. Молодість, як певна стадія життєвого циклу, є біологічно універсальною, проте її конкретні вікові межі, соціальний статус та соціально-психологічні особливості мають соціально-історичний характер і залежать від суспільного устрою, культури та закономірностей соціалізації, притаманних даному суспільству [2, с. 112–113].

Неповнолітні, які перебувають у стані соціальної вразливості – через матеріальні труднощі, неблагополучні сім'ї, відсутність належного виховання чи позитивного соціального оточення – стають легкою мішенню для злочинних угруповань. Бажання належати до «сильної групи», отримати авторитет серед однолітків або швидкий матеріальний зиск формує готовність до ризикованої поведінки. У підлітковому віці спостерігається схильність до наслідування, що використовується лідерами злочинних організацій для формування лояльності й залежності.

Слід зазначити, що організовані групи застосовують різноманітні методи впливу:

- маніпуляція через авторитет і харизму лідерів, які позиціонують себе як «захисників» чи «приклад для наслідування»;
- економічна мотивація, коли неповнолітнім пропонують легкий заробіток або матеріальні блага в обмін на виконання доручень;
- соціально-психологічний тиск – створення атмосфери «своїх» і «чужих», де відмова від участі у протиправних діях сприймається як зрада;
- використання вікової безвідповідальності, коли підлітків підштовхують до дрібних правопорушень, поступово втягуючи їх у більш серйозну злочинну діяльність.

Неповнолітні часто залучаються для виконання другорядних завдань – передачі інформації, перевезення невеликих партій заборонених предметів, виконання ролі «наглядачів» чи «кур'єрів». Такі дії формують у них звичку до кримінального середовища та поступово розмивають межі між правомірною та протиправною поведінкою. Важливо, що використання неповнолітніх знижує ризики для самих організаторів, адже у разі викриття підлітки підлягають більш м'якій юридичній відповідальності.

Спеціально-кримінологічні заходи, спрямовані на запобігання залученню молоді до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, повинні бути націлені як на припинення вже розпочатого кримінального правопорушення, так і на недопущення вчинення нових шляхом мінімізації, а саме: зловживання або попиту на наркотики; незаконної пропозиції наркотиків. Під терміном «скорочення попиту на наркотики» розуміється спільна узгоджена діяльність правоохоронних органів, а також інших державних і громадських організацій, яка має на меті зменшення інтересу населення до наркотичних засобів і психотропних речовин. Ця діяльність значною мірою регулюється міжнародними конвенціями з контролю за наркотиками та національним антинаркотичним законодавством [2, с. 29–30].

Втягнення неповнолітніх у злочинні організації призводить до формування криміногенного способу життя, втрати довіри до державних і соціальних інститутів, а також створює ризик відтворення злочинності у наступних поколіннях. Це явище стає не лише кримінально-правовою, але й соціальною проблемою.

Підсумовуючи можна зазначити, що особливості втягнення неповнолітніх до організованих груп чи злочинних організацій полягають у поєднанні вікової психологічної вразливості, соціальної дезадаптації та цілеспрямованого впливу з боку злочинців. Протидія цьому явищу вимагає комплексного підходу: удосконалення

законодавства, активної роботи правоохоронних органів, соціальних служб і закладів освіти, а також формування у молоді стійких ціннісних орієнтирів, які б слугували запобіжником проти кримінального впливу.

Список бібліографічних посилань

1. Варій М. Й. Психологія: навч. посіб. Київ: «Центр учбової літ.», 2009. 284 с.

2. Вознюк А. А., Будік І. М. Кримінологічна характеристика злочинних організацій у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 2 (106). С. 23–37.

Гелемей Сергій Олегович,

здобувач наукового ступеня доктора
філософії Науково-дослідного інституту
публічного права

ОСОБЛИВОСТІ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАНЬ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ ДКВС УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах воєнного стану система виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС) і слідчі ізолятори функціонують за зміненими правилами, спрямованими на забезпечення додаткової безпеки, мобільності та правової захищеності осіб, які відбувають покарання, та працівників установ. Законодавство адаптується відповідно до змін у сфері безпеки та правопорядку, і на практиці це впливає на режим, структурні особливості й захист засуджених та взятих під варту.

Одним із ключових актів став Закон України від 29 червня 2023 року №3185-IX, який унормував специфічні особливості діяльності установ виконання покарань та слідчих ізоляторів у військовий час. Формуються сектори максимального рівня безпеки та відбування покарання для чоловіків, засуджених до довічного позбавлення волі. Окремо передбачено режим перебування військовополонених, а для неповнолітніх – створення ізольованих секторів в колоніях, що гарантує дотримання їхніх прав і безпеку.

Навантаження на медичні частини зростає: поранення після обстрілів, гострі стресові розлади, загострення хронічних хвороб, потреба у безперервній терапії (ВІЛ, ТБ, гепатити, психіатричні стани). Стандарти вимагають доступності лікаря й невідкладної допомоги, транспортування у разі необхідності та безперервності лікування. Огляди правозахисників і міжнародні звіти вказують: вузьким місцем лишаються затримки з госпіталізацією, нестача спеціалізованих кадрів та логістика медикаментів у прифронтових областях.

Адміністрації установ надані ширші повноваження щодо використання електронних, аудіовізуальних та інших технічних засобів з метою запобігання втечам, порушенням порядку та забезпечення безпеки для засуджених, персоналу й осіб, взятих під варту. Особливо врегульовано питання щодо перебування у різних вікових групах: особи, які досягли 18 років, можуть знаходитись у камерах разом із дорослими до 22 років, але з обов'язковим дотриманням принципу ізоляції [1].

Надана можливість платних послуг для поліпшення побутових умов та харчування в слідчих ізоляторах, що дозволяє частково адаптувати режим перебування осіб, взятих під варту, до особливих вимог військового стану. Залучення освітніх та психосоціальних програм, робота з неповнолітніми, підвищена увага до морально-психологічної підтримки стали важливими чинниками зменшення конфліктності та забезпечення гуманності виконання покарання.

Війна породила безпрецедентні механізми залучення осіб із судимістю до мобілізації. Закон України від 11 квітня 2024 року № 3633-IX змінив правила військового обліку й мобілізації, зокрема щодо осіб із судимістю; а Закон України від 08 травня 2024 року № 3687-IX запровадив участь окремих категорій засуджених/осіб зі звільненням від покарання з випробуванням у обороні країни, за винятком широкого переліку тяжких складів (державна зрада, тероризм, тяжкі сексуальні злочини, особливо жорстоко вбивства тощо). Для ДКВС це означає нові алгоритми відбору, взаємодію з ТЦК, медико-психологічний скринінг і постпенітенціарний супровід [3].

Варто відмітити, що 2025 року активно впроваджувалася програма «Варта-2025» із підготовки кінологічних та оперативних підрозділів, підвищення рівня безпеки установ виконання покарань, що відбувається паралельно із навчально-бойовими вишколами персоналу ДКВС [2].

Підсумовуючи зазначене вище, слід зазначити, що умови воєнного стану стали стресовим випробуванням для пенітенціарної системи України. Вони вимагали від ДКВС неймовірної гнучкості, оперативності та здатності функціонувати в режимі постійної кризи. Головними пріоритетами стали фізична безпека та виживання як ув'язнених, так і персоналу, що неминуче вело до тимчасового обмеження окремих прав та програм ресоціалізації. Однак, незважаючи на всі складнощі, системі вдалося уникнути катастрофічних сценаріїв (масових повень, голоду), продемонструвавши свою стійкість. Завданням на майбутнє є подолання наслідків війни, відновлення інфраструктури, повернення до повноцінних програм реабілітації та інтеграція нового досвіду роботи в екстремальних умовах у постійну практику. Цей досвід безперечно вплине на подальший розвиток кримінально-виконавчої системи України.

Список бібліографічних посилань

1. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України. Наказ Міністерство юстиції України від 30.06.2025. № 1843/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1011-25#Text>.

2. На Хмельниччині відбувся навчально-бойовий вишкіл ДКВС України «ВАРТА – 2025» URL: <https://www.adm-km.gov.ua/?p=163393>.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку. Закон України від 11.04.2024. № 3633-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3633-20?utm_source=chatgpt.com#Text

Гриценко Роман Сергійович,

здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ

НОВЕЛІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОНТРАБАНДУ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ЗБРОЇ

Сьогодні Україна стоїть на порозі глибоких трансформацій, пов'язаних зі зміною політичного курсу на євроінтеграцію. Зовнішньоекономічна діяльність будь-якої держави цілком залежить від внутрішнього стану її економіки і її потенційних можливостей до подальшого росту і розвитку. На сучасному етапі розвитку української держави одним з головних завдань економічної політики є зміцнення економічних зв'язків з іншими країнами, всебічний розвиток і розширення зовнішньої торгівлі, захист вітчизняного товаровиробника, а також впорядкування системи збору митних платежів. Вирішення цього завдання багато в чому залежить від належного правового регулювання діяльності відповідних суб'єктів у галузі зовнішньоекономічних зв'язків та удосконалення державного захисту порядку переміщення товарів та інших предметів через митний кордон України.

Варто погодитися з більшістю вчених, що економічна безпека є основою функціонування держави, де остання спрямована на забезпечення захисту національних інтересів, як внутрішніх, так і зовнішніх, безпосередньо в економічній сфері [1; 3]. А здатність зберігати стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз є так званим критерієм економічної безпеки, який забезпечить економічну стабільність і незалежність, а також економічне зростання. На цій основі можна визначити основну функціональну мету економічної безпеки як збереження економічної незалежності та підвищення конкурентоспроможності в економічній сфері, що, як наслідок, дає

імпульс для подальшого розвитку країни в цілому. У цьому контексті економічну безпеку слід розглядати не тільки як стан захисту національних інтересів, але й як наявність і здатність використовувати інструменти впливу на економічні процеси для забезпечення процвітання в довгостроковій перспективі [13, с. 208].

Підвищена суспільна небезпека економічної злочинності полягає у її негативному впливі на інститути суспільства, порушення встановленого порядку функціонування матеріальної основи держави – економіки. Особливе занепокоєння останнім часом викликає переміщення товарів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю, вчинюване у великих розмірах. Незважаючи на зростання податків в сфері зовнішньоекономічної діяльності активність її учасників зростає. Як свідчить практика, збільшення контрабандних операцій пропорційна темпам збільшення митних платежів.

Сучасна контрабанда набувала «промисловий» характер із залученням корумпованих елементів у владно-управлінських структурах, що завдає істотні збитки економіці держави. Згідно зі статистичними даними Фіскальної державної служби України 2014-го року в результаті порушень митних правил державі було завдано збитків на загальну суму 960 311 000 грн, 2015-го – 918 192 000 грн, 2016-го – 965 486 000 грн, 2017-го – 1 840 556 000 грн, 2018-го – 1 371 774 000 грн, 2019-го – 1 418 650 000 грн, 2020-го – 1 414 939 000 грн, за перше півріччя 2021-го – 1 215 453 000 грн [11].

Зазначене свідчить також про те, що за останні роки значно збільшилася кількість проявів контрабанди товарів та недостовірного їх декларування, що має наслідком зменшення надходжень до Державного бюджету України, стимулювання ведення недобросовісної конкуренції, що, у свою чергу, негативно впливає на розвиток національної економіки та створює загрозу економічній та соціальній безпеці України, а також потрапляння на внутрішній ринок продукції неналежної якості, що негативно впливає на здоров'я громадян [11].

Протидія цим діям часто вимагає узгодженої діяльності двох або більше держав одночасно. Різні підходи до регламентації відповідальності за вчинення контрабанди можуть породжувати певні складнощі [8; 9].

Так, наприклад, однакові за ступенем суспільної небезпеки діяння можуть бути в одних державах кримінально караними, а в інших – спричинити адміністративні санкції. Тому слід прагнути до пошуку нових напрямків співпраці із зарубіжними країнами, які демонструють накопичення позитивного досвіду правоохоронної діяльності у розглянутій сфері [7; 10]. Процеси глобалізації, що відбуваються сьогодні, створюють сприятливі умови для плідного міждержавного обміну передовим досвідом у різних сферах [12].

Збільшення суми збитків завданих державі порушенням митних правил зумовлено також і декриміналізацією відповідно до Закону України від 15 листопада 2011 року № 4025-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [4] незаконного переміщення товарів через митний кордон, незалежно від їх обсягів та розміру [2; 6].

Проблеми кримінальної відповідальності за контрабанду культурних цінностей та зброї була предметом дослідження таких вітчизняних науковців, як Р. В. Асейкін, Ю. В. Баулін, О. В. Білаш, В. І. Борисов, І. Б. Газдайка-Василишин, В. В. Голіна, В. А. Горбунов, В. К. Гришук, Н. О. Гугорова, Т. А. Денисова, О. П. Дячкін, О. М. Костенко, О. М. Котовенко, С. Я. Лихова, С. А. Миронюк, С. В. Незнайко, Б. М. Одайник, М. І. Панов, А. В. Сакун, В. П. Самокиш, А. В. Семенюк-Прибатьєн, В. В. Сташис, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, Є. В. Фесенко, М. І. Хавронюк, В. І. Шакур, С. С. Яценко та ін.

Попри те, що праці цих учених мають значну наукову і практичну цінність, чимало питань, пов'язаних з ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 Кримінального кодексу (далі – КК) України, залишились дискусійними, а деякі недостатньо чи взагалі не дослідженими. Не знайшли достатнього відображення у наукових працях питання генезису кримінальної відповідальності за контрабанду культурних цінностей та зброї, дослідження зарубіжного досвіду з окресленої проблематики, характеристика об'єктивних та суб'єктивних ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 КК України, питань кваліфікації, справедливості та відповідності покарання за вказане діяння, відмежування кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201 КК України від суміжних кримінальних та адміністративних правопорушень.

Боротьба з контрабандою, яка набула якості організованої злочинності, є актуальним напрямом не лише для суб'єктів економічної діяльності, а й для законодавців, правоохоронних органів та науковців. Умови, які склалися в боротьбі з контрабандою та порушеннями митних правил, вимагають нових підходів з боку держави.

Варто наголосити, що митні органи європейських держав керується положеннями Женевської конвенції про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів та Кіотської конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур, повноправним членом якої є Україна. Згідно з п. 20 і 21 Спеціального додатку Н розділу 1 зазначеної Конвенції, у разі виявлення під час оформлення митного правопорушення, що вважається незначним, а також у випадку здійснення пасажиром митного правопорушення, що вважається незначним, повинна бути надана можливість адміністративного врегулювання цього правопорушення митним органом, що його

виявив [5]. Тобто за вчинення значних порушень митних правил культурних цінностей та зброї повинна наставати кримінальна відповідальність, яка не суперечить нормам міжнародного права.

Пропонуються шляхи вдосконалення чинного законодавства України, в тому числі, в ст. 201 КК України пропонується передбачити таку санкцію, як конфіскація майна. Тому, на даний час є дуже актуальним питання вдосконалення змісту ст. 201 КК України відповідно до умов сучасності та існуючих нормативно-правових актів, усуваючи колізії законодавства.

Список бібліографічних посилань

1. Виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки [Текст] : метод. рек. / Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Томма Р. П., Тарасенко О. С. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 70 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

3. Організація міжнародного розшуку осіб за кримінальним процесуальним законодавством України [Текст] : метод. рек. [В. В. Неволя, Д. Й. Никифорчук, Ю. М. Чорноус, О. С. Тарасенко та ін.]. Київ, 2017. 155 с. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-2/88>

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15 груд. 2011 р. № 4025-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text>.

5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів : пояснювальна записка до проєкту Закону України від 23 квіт. 2021 р. № 5420. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71756.

6. Про внесення змін до статті 201 Кримінального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів у великих розмірах : пояснювальна записка до проєкту Закону України від 4 квіт. 2013 р. № 2716. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46428.

7. Тарасенко О. С. Проблеми правового забезпечення попередження злочинів у сфері економіки. *Правові реформи в Україні: проблеми та перспективи* : матеріали V Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (Київ, 16 жовт. 2013). Київ: НАВС, 2013. Ч. 1. С. 239–240.

8. Тарасенко О. С. Особливості правового регламентування підстав проведення спеціального слідчого експерименту та імітування

обстановки злочину до початку кримінального провадження. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. Вип. № 2 (10). С. 21–25. URL: <https://policeystyka.dnuvs.ukr.education/index.php/policeystyka/article/view/185/165>.

9. Тарасенко О. С., Старенький О. С. Бюро економічної безпеки України: нові погляди на забезпечення національної економічної безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 2. С. 357-362. URL: http://lsej.org.ua/2_2021/90.pdf

10. Тичина Д. М., Тарасенко О. С., Антошук А. О. та ін. Розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями : *метод. реком.* Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 50 с.

11. Фіскальна державна служба України : [сайт] / Статистика. URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist/-pokazniki-roboti/dosudove-slidstvo/>.

12. Borysov, V., Shakun, V., & Babanina, V. (2022). Aplicación de los principios constitucionales en la legislación penal de Ucrania. *Revista De La Universidad Del Zulia*, 13 (38), 140-158. DOI: <https://doi.org/10.46925/rdluz.38.10>.

13. Cherniavskiy, S., Dzhuzha, A., Babanina, V., & Harust Yu. (2022). Financial and Economic Security in Ukraine: Improving a System based on the International Example. *Review of Economics and Finance*. 20 (1). P. 208–215. DOI: 10.37635/jnalsu.28(4).2021.157-168. URL: https://refpress.org/wp-content/uploads/2022/10/Cherniavskiy_REF.pdf

Гуляк Тетяна Миколаївна,

заступник декана з наукової роботи

факультету іноземних мов

Карпатського національного

університету імені Василя Стефаника,

кандидат філологічних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАЛУЧЕННЯ ПЕРЕКЛАДАЧА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Сучасна кримінальна юстиція все частіше стикається з необхідністю участі перекладачів у зв'язку з глобалізацією, міграційними процесами та інтернаціоналізацією злочинності. Залучення перекладача під час слідчих (розшукових) дій, судового провадження чи інших процесуальних дій є гарантією дотримання права на захист, справедливого суду та принципу рівності сторін. Однак цей, на перший погляд, суто технічний момент, приховує цілий комплекс серйозних проблемних аспектів, які можуть вплинути на якість всього розслідування, об'єктивність отриманих доказів і, зрештою, на результат правосуддя.

Законодавче регулювання процесуального статусу та порядку залучення перекладача, підстав та порядку його відводу є сталим – з моменту набуття чинності КПК 2012 р. воно не зазнавало змін і доповнень. Ця стабільність зумовлена не тим, що правове регулювання (ст. 29, 68, 79, 224 КПК України) є досконалим і не породжує правозастосовних проблем, а тим, що воно сформульоване найзагальнішим чином і тому є пластичним для найрізноманітніших казусів, вирішення яких відведено суб'єкту, який веде процес [0]. Але наслідком такого регулювання є й розбалансованість практики у вирішенні аналогічних ситуацій – найтипівіше щодо компетентності перекладача і її перевірки, його підшукування та процесуального оформлення його залучення, обсягу перекладу матеріалів провадження, відводу або заміни перекладача. Підходи щодо цих питань треба універсалізувати.

Функція перекладача в кримінальному судочинстві – інформаційно-комунікаційне й інтерпретаційне посередництво, яке включає в себе переклад інформації, яка подається усно, письмово або конклюдентно. Якісна реалізація функції перекладача передбачає не тільки компетентний, але й чесний переклад інформації, а також чесне посередництво перекладача між сторонами і судом[2].

У багатьох випадках перекладачів залучають без належної спеціалізації у правовій сфері. Це призводить до спотворень юридичних термінів, некоректного відтворення процесуальних формулювань і, відповідно, до викривленого розуміння учасником процесу своїх прав та обов'язків.

Законодавство України передбачає право сторони вимагати заміни перекладача, проте механізми перевірки його кваліфікації залишаються недостатньо врегульованими. Це створює ризики упередженості або неналежного виконання обов'язків перекладачем, що може бути використано для маніпуляцій під час розслідування.

Перекладач повинен залишатися нейтральним посередником між органом досудового розслідування та підозрюваним чи свідком. Проте на практиці трапляються випадки, коли перекладачі співпрацюють переважно з органами слідства, що може поставити під сумнів об'єктивність їхньої діяльності.

Проблемою є також оперативне забезпечення перекладачем рідкісних або малопоширених мов. Це ускладнює проведення слідчих дій, призводить до затримок у розслідуванні та може стати підставою для скарг на порушення права на розумний строк провадження.

У сучасних умовах дедалі частіше постає питання застосування автоматизованих систем перекладу. Однак такі технології не можуть забезпечити юридичної точності та повноти тлумачення, що особливо критично для кримінального процесу, де кожне слово може мати значення для результатів справи.

Варто наголосити, що перекладач працює в стресовому середовищі, часто стикаючись з агресивною, замкнутою або переляканою людиною. Він може зазнавати тиску з боку підозрюваного, його представників або навіть несвідомо співпереживати йому, що впливає на нейтральність перекладу. Дотримання принципів конфіденційності та нейтральності є важливим етичним викликом.

Підсумовуючи, слід зазначити, що залучення перекладача під час кримінального провадження – це не просто формальність, а критично важливий інструмент, що безпосередньо впливає на якість здійснення, як досудового розслідування, так і в подальшому правосуддя. Однак його використання супроводжується низкою системних проблем: від недостатньої кваліфікації та ризику спотворення інформації до організаційних та етичних викликів. Для їх подолання необхідно розвивати спеціалізовану систему підготовки судових перекладачів, закріплювати їх правовий статус та відповідальність, створювати єдині бази даних сертифікованих фахівців і впроваджувати суворі процедури перевірки якості їх роботи. Відтак, лише комплексний підхід може мінімізувати ризики і гарантувати, що право на справедливий суд реалізується для кожного, незалежно від мовного бар'єру.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.05.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

2. Мархевка О. В. Підстави та умови залучення перекладача до участі в кримінальному провадженні. *Митна справа*. 2014. № 2 (92). Ч. 2. Кн. 2. С. 259–265.

Гурін Дмитро Юрійович,

здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального права
і кримінології Харківського національного
університету внутрішніх справ

ПРЕДМЕТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 368-4 КК УКРАЇНИ

Одним із найважливіших завдань правоохоронних органів України є забезпечення ефективної протидії корупційним проявам, у тому числі шляхом притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Поширення корупції в Україні значно перешкоджає функціонуванню та ефективності правових інститутів [8, с. 227 – 228, 9, с. 311–312]. Значних масштабів корупція набула саме в органах державної влади та місцевого самоврядування, судових та правоохоронних органах, системі охорони здоров'я [4, 6, с. 58–60].

Одним із заходів кримінально-правового характеру, спрямованих на протидію корупційним проявам, є встановлена у 2011 році ст. 368-4 Кримінального кодексу України кримінальна відповідальність за підкуп особи, яка надає публічні послуги [1, с. 178]. Так, ч. 1 ст. 368-4 КК України передбачає кримінальну відповідальність за пропозицію чи обіцянку аудиторю, нотаріусу, оцінювачу, іншій особі, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, спеціаліста, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), надати йому/їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди або прохання її надати за вчинення особою, яка надає публічні послуги, дій або її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи [3].

Для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за це діяння, необхідно правильно визначити предмет кримінального правопорушення та його розмір. З огляду на зміст досліджуваної норми, предметом є неправомірна вигода. Так, відповідно до примітки до ст. 364-1 КК України, У ст. 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 та 370 КК України під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав [3]. Таким чином, неправомірна вигода, як предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-4 КК України, має такі ознаки: 1) неправомірною вигодою можуть бути лише грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру; 2) їх обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав.

Грошові кошти – це кошти, у тому числі електронні: готівка – монети та банкноти, кошти на рахунках у банках і казначействі, депозити до запитання [2, с. 53]. Відповідно до ст. 192 Цивільного кодексу України, законним платіжним засобом, обов'язковим до приймання за номінальною вартістю на всій території України, є грошова одиниця України – гривня. Іноземна валюта може використовуватися в Україні у випадках і в порядку, встановлених законом [7].

Майно – це окрема річ або сукупність речей, які є об'єктом права власності і можуть бути предметом різних цивільно-правових (купівлі-продажу, дарування, найму тощо), так само, як і

господарсько-правових (поставки, енергопостачання, комерційної концесії тощо) договорів; у цивільному праві майном як особливим об'єктом вважаються також майнові права та обов'язки [2, с. 53].

Переваги – це додаткові матеріальні чи інші вигоди, які суб'єкт має порівняно з іншими, які ставлять його в нерівне становище з іншими особами. Надання незаконних переваг означає, що їх надають особі, яка не має на них права, і при цьому може бути порушено інтереси інших осіб [2, с. 53].

Пільги – це звільнення різних категорій осіб від певних обов'язків, або, іншими словами, надання додаткових можливостей майнового чи немайнового характеру. Майновими є пільги, що надаються у виді додаткових виплат, повного або часткового звільнення окремих категорій громадян від обов'язкових платежів, а немайновими – у виді додаткових оплачуваних відпусток, скорочення робочого часу тощо (немайновими вони названі досить умовно). Неправомірною вигодою можна вважати обидва види пільг, адже жодних винятків чи уточнень закон не робить [2, с. 54].

Послуги – діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб (п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України від 12 травня 1991 року № 1023-ХІІ «Про захист прав споживачів») [5].

Нематеріальні активи – майнові права на певні об'єкти права інтелектуальної власності, зокрема: 1) комп'ютерні програми; 2) бази даних; 3) винаходи, промислові зразки; 4) сорти рослин, породи тварин; 5) комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; 6) комерційні таємниці [2, с. 53].

Будь-якими іншими вигодами нематеріального чи негрошового характеру можуть бути: 1) більш швидкий розгляд певної справи або інші форми нематеріальної преференції; 2) позитивне висвітлення в медіа; 3) прийняття на службу чи призначення на посаду без передбачених законом конкурсу чи спеціальної перевірки або шляхом порушення умов їх проведення, або створення кращих кар'єрних можливостей, включаючи підвищення по службі, «горизонтальне» переведення на посаду, кращу за тими чи іншими ознаками; 4) надання можливості вчитися в університеті дитині певної особи поза конкурсом або влаштування близької особи на престижну роботу; 5) не призначення службового розслідування чи дисциплінарного стягнення, не відсторонення від посади чи не звільнення зі служби за наявності підстав для цього; 6) сприяння у направленні в закордонне відрядження чи на підвищення кваліфікації; 7) дострокове присвоєння військового чи спеціального звання, рангу тощо, інше заохочення або

подання для нагородження без законних чи належно обґрунтованих підстав для цього; 8) організація надання сексуальних послуг (послуг повії) або послуг кримінального характеру (зокрема, послуг злодія чи сутенера); 9) пригостання коштовною вечерею чи запрошення на екслюзивний захід [2, с. 57].

Без законних підстав означає, що в особи, яка обіцяє, пропонує чи надає зазначені предмети, так само, як і в особи, яка їх одержує, немає визначених безпосередньо в законі підстав для цього.

Слід акцентувати увагу, що розмір неправомірної вигоди на кваліфікацію діяння, передбаченого ст. 368-4 КК України, не впливає.

Отже, неправомірна вигода, як предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368-4 КК України, має такі ознаки: неправомірною вигодою можуть бути лише грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру; їх обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав. Науково доведено, що розмір неправомірної вигоди на кваліфікацію діяння, передбаченого ст. 368-4 КК України, не впливає.

Список бібліографічних посилань

1. Гурін Д. Ю. Актуальність дослідження кримінальної відповідальності за підкуп особи, яка надає публічні послуги. *Актуальні питання та перспективи використання оперативно-розшукових засобів у розкритті злочинів в умовах воєнного стану* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 берез. 2023 р.). Київ, 2023. С. 179–182.

2. Науково-практичний коментар до Закону України «Про запобігання корупції» / Наук. ред. Хавронюк М. І. Київ : Ваіте, 2018. 472 с.

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

4. Особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : методичні рекомендації / Чернявський С. С., Вакуленко О. Ф., Тарасенко О. С. та ін. Київ, ГСУ МВС України, НАВС, 2014. 92 с.

5. Про захист прав споживачів : Закон України від 12 трав. 1991 р. № 1023-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text>.

6. Тарасенко О. С. Антикорупційний суд: погляд на міжнародний досвід: *Сучасний стан протидії корупції: досвід Чехії, України, Польщі, Словаччини: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 9–10 травня 2017). Київ, НАП України, 2017. С. 58–60.

7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

8. Cherniei V., Cherniavskiy S., Babanina V., Ivashchenko V. Criminal remedies and institutional mechanisms for combating corruption crimes: the experience of Ukraine and international approaches. *Juridical Tribune*. 2022. Vol. 12. Num. 2. P. 227–245. DOI: 10.24818/TBJ/2022/12/2.05.

9. Cherniei, V., Cherniavskiy, S., Babanina, V., Tykhonova O., & Hudkova, H. (2023). Características de la responsabilidad por revelación del secreto bancario en Europa y Estados Unidos. *Jurídicas CUC*, 19(1), P. 311–338. <https://doi.org/10.17981/juridcuc.19.1.2023.11>. URL: <https://revistascientificas.cuc.edu.co/juridicascuc/article/view/4598>

Загородній Сергій Сергійович,

здобувач наукового ступеня доктора
філософії науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

Існування сучасного постіндустріального суспільства неможливе без централізованого, безперебійного постачання води, газу, тепла та електроенергії. Припинення або обмеження подачі джерел життєзабезпечення споживачам порушує їхні законні права та інтереси, викликаючи гостру негативну реакцію. Не випадково охорона енергетичної безпеки є одним з основних завдань кримінального законодавства.

Безперебійна робота об'єктів електроенергетики забезпечує суспільство необхідними благами цивілізації. Знищення або пошкодження таких об'єктів неминує призводити до негативних наслідків, зокрема порушення нормальної життєдіяльності об'єктів критичної інфраструктури (лікарень, банків, об'єктів зв'язку, транспорту, теплопостачання тощо). Для належного функціонування об'єктів електроенергетики, а також недопущення фактів їх пошкодження в 2005 році Законом України від 31 травня 2005 року № 2598-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики» було встановлено кримінальну відповідальність за їх умисне пошкодження шляхом доповнення КК України ст. 194-1 [3].

Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора, за 2013 рік – зареєстровано 434 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 194-1 КК України; за 2014 рік – 372;

за 2015 рік – 243; за 2016 рік – 242; за 2017 рік – 216; за 2018 рік – 125; за 2019 рік – 85; за 2020 рік – 69; за 2021 рік – 60; за 2022 рік – 33; за 2023 рік – 41; за 2024 рік – 50; за перший квартал 2025 року – 20 [6]. Зазначені дані свідчать про те, що останніми роками кількість фактів умисного пошкодження об'єктів електроенергетики починає зростати. Це зумовлено бойовими діями на території України, а також диверсійною роботою з боку держави агресора.

Крім того, проведене дослідження показало, що щодня на території України відбувається низка відключень об'єктів електроенергетики, кожне десяте з яких є незаконним і призводить до дестабілізації роботи комунально-побутових і соціально-значущих об'єктів, що, зокрема, пов'язано з розгалуженістю систем енергопостачання.

Збройна агресія росії проти України поставила нові виклики перед кримінальним законодавством нашої держави. Здатність підтримувати стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз є так званим критерієм економічної безпеки, який забезпечить економічну стабільність та незалежність, а також економічне зростання [9, с. 357-362; 10, с. 208; 7, с. 575-579]. Саме тому, існує нагальна потреба забезпечити належну кримінально-правову охорону об'єктів електроенергетики. У зв'язку з чим, виникає необхідність наукового опрацювання кримінально-правової характеристики умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. Це дасть змогу визначити проблемні аспекти чинної редакції ст. 194-1 КК України, а також сформулювати пропозиції щодо змінення норми з метою її адаптації до вимог сучасності.

Деякі аспекти кримінально-правової охорони об'єктів електроенергетики досліджували у своїх працях такі вчені: В. В. Бабаніна, Р. О. Боднарчук, Р. А. Бориславський, І. Б. Газдайка-Василишин, Ю. П. Дзюба, О. П. Дячкін, С. А. Миронюк, Р. О. Мовчан, С. В. Незнайко, О. Г. Сандул, А. В. Семенюк-Прибатень, О. В. Таран, О. О. Юріков та ін. Хоча праці цих дослідників становлять значну наукову й практичну цінність, чимало питань, пов'язаних із ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194-1 КК України, залишилися дискусійними, а деякі взагалі недослідженими. Формальний підхід конструювання деяких норм міг суттєво перешкодити фіксації кримінально-протиправних дій [1; 8, с. 22].

Нині ч. 1 ст. 194-1 КК України передбачає відповідальність за умисне пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики, якщо ці дії призвели або могли призвести до порушення нормальної роботи цих об'єктів, або спричинило небезпеку для життя людей, а такі дії караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох

років, або позбавленням волі на той самий строк. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або загальнонебезпечним способом, караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років. Водночас, якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки, то караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років [2]. Зазначені санкції двічі посилювали Законами України від 15 квітня 2008 року № 270-VI «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» [5] та від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» [4].

Отже, попри зміни редакції досліджуваної норми, вбачається необхідність усунути суперечність між ст. 194 і 194-1 КК України шляхом внесення змін до останньої щодо визначення матеріальної шкоди у великому розмірі (ч. 1) та особливо великому розмірі (ч. 3). Це дасть змогу розмежувати ці два кримінальні правопорушення. Крім того, з ч. 2 обставину, що обтяжує відповідальність, – вчинено загальнонебезпечним способом необхідно «перенести» в ч. 3, оскільки це буде відповідати рівню суспільної небезпечності такого діяння.

Список бібліографічних посилань

1. Виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки [Текст]: метод. рек. / Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Томма Р. П., Тарасенко О. С. та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. 70 с.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики: Закон України від 31 трав. 2005 р. № 2598-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2598-15#Text>.

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n315>.

5. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності: Закон України від 15 квіт. 2008 р. № 270-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270-17#Text>.

6. Статистика / Офіс Генерального прокурора: [сайт]. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.

7. Тарасенко О. С. Окремі засади адміністративно-правового регулювання суб'єктів державного фінансового моніторингу:

зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 575–579. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/136.pdf.

8. Тарасенко О. С. Особливості правового регламентування підстав проведення спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину до початку кримінального провадження. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. Вип. № 2 (10). С. 21–25. URL: <https://policeystika.dnuvs.ukr.education/index.php/policeystyka/article/view/185/165>.

9. Тарасенко О. С., Старенький О. С. Бюро економічної безпеки України: нові погляди на забезпечення національної економічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 357–362. URL: http://lsej.org.ua/2_2021/90.pdf

10. Cherniavskiy, S., Dzhuzha, A., Babanina, V., & Harust Yu. (2022). Financial and Economic Security in Ukraine: Improving a System based on the International Example. *Review of Economics and Finance*. 20 (1). P. 208–215. DOI: 10.37635/jnalsu.28(4).2021.157-168.

Задніченко Сергій Іванович,

заступник начальника Департаменту
документального забезпечення – начальник
управління обробки документів, запитів
і звернень Національної поліції України

МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ СУТНОСТІ ПОКАРАННЯ ЗА ПРИЙНЯТТЯ ПРОПОЗИЦІЇ, ОБІЦЯНКИ АБО ОДЕРЖАННЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ

В антикорупційному законодавстві більшості Європейських країн та США під поняттям «корупційні злочини» розуміються посадові злочини, і в першу чергу, хабарництво, використання службового становища, зловживання владою, вимагання, крадіжки та шахрайство (Кримінальні кодекси Німеччини, Франції, Італії та США). До змісту корупційних діянь можна віднести хабарництво, кримінальний лобізм, непотизм (заступництво на основі особистих зв'язків), незаконну участь у підприємницькій діяльності особисто чи через близьких або довірених осіб, надання ексклюзивних прав з метою корисливого використання, придбання чи відволікання державних коштів і власності для своєї корпоративної групи, будь-яке використання чи маніпулювання службовою інформацією в особистих чи групових інтересах, прямі або непрямі внески в період виборчих компаній на користь визначених партій та осіб, а також і на інші політичні цілі, незаконний розподіл кредитів і інвестицій, проведення приватизації шляхом організації незаконних конкурсів, аукціонів, фактичного захоплення пакетів акцій, що знаходяться у державній власності, повне або часткове звільнення від митних платежів і податків, незаконне застосування системи преференцій стосовно

різних промислових, фінансових, торгових і інших корпоративних груп і деякі інші подібні діяння. У закордонній правовій теорії і практиці корупція нерідко визначається як несумісне зі статусом державного службовця корисливе діяння. У міжнародному законодавстві поняття «корумповані особи» стосується осіб, які виконують державні повноваження або займають державну чи виборну посаду (магістрів, третейських суддів, експертів, чиновників), яким відповідною владою доручено виконання функцій судочинства, примирення та посередництва, прийняття певних рішень, а також іноземних державних посадових осіб.

О. І. Шинальський справедливо наголошує, що покарання полягає не тільки у здійсненні певної відплати від імені держави винній особі за вчинене нею кримінальне правопорушення, а й у створенні належних умов ресоціалізації злочинця та запобіганні вчиненню засудженим нових кримінальних правопорушень [6, с. 8].

Що ж стосується міжнародного аспекту видів покарань за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, то необхідно наголосити, що у КК держав, які є членами ЄС, передбачена різна караність. Якщо брати КК Франції, то десятьма роками тюремного ув'язнення і штрафом у розмірі 1000000 франків карається діяння, вчинене будь-якою особою, яка наділена публічною владою і виконує обов'язки у рамках державної служби або наділена виборчим мандатом, що проявилось у вимаганні або прийнятті, без законних на те підстав, відносин, обіцянок, подарунків, презентів або будь-яких інших переваг (ст. 432-11) [5]. А за КК ФРН, дії посадової особи або особи, спеціально уповноваженої на виконання публічної служби, які полягали у вимозі вигоди для себе або третьої особи чи домовленості про її прийняття або одержання її, караються позбавленням волі на строк до трьох років або грошовим штрафом. І тому позбавлення волі не буде основним видом покарання, а може застосовуватись як альтернатива покарання у виді штрафу [4]. У КК ФРН також передбачене положення, відповідно до якого особа не підлягає покаранню, якщо вона домовляється прийняти або приймає незатребувану нею вигоду, і компетентний орган у рамках своїх повноважень заздалегідь дає дозвіл на її отримання, або особа негайно заявляє цьому органу, який санкціонує прийняття вигоди (ч. 3 параграфу 331) [4].

Що стосується Великобританії, то перший закон про корупцію в державних органах був прийнятий ще в 1889 році, закони про попередження корупції – в 1906 і 1916 роках, на відміну від традиційних правових принципів ці закони вимагають від посадових осіб доводити свою невинуватість. Характеризуючи законодавство про боротьбу з корупцією Великобританії необхідно звернути увагу на високу правову культуру громадян та сталі традиції професійної етики державної служби. Закон Великобританії «Про боротьбу з

хабарництвом» (UKBriberyAct) має екстериторіальну дію та передбачає кримінальне покарання як за отримання, так і за надання хабара. Його дія поширюється на організації, які ведуть бізнес або мають частку свого бізнесу на території Великобританії, а також на державних службовців, при цьому немає значення, де здійснювалися корупційні дії. Bribery Act вважає проявами корупції наступні дії: а) пропозиція хабара, б) отримання хабара, в) пропозиція хабара держслужбовцеві і будь-якої іноземної держави; г) потурання комерційної організації хабарництву. Покаранням можуть бути штрафи та ув'язнення, яке може застосовуватися не тільки до корпорацій, а до їх топ-менеджменту (штраф або ув'язнення – до 10 років тюрми). Закон встановлює відповідальність за порушення чинного антикорупційного законодавства: позбавлення волі на строк до десяти років для фізичних осіб; великі штрафи, розмір яких необмежений законом та можуть застосовуватися як до фізичних, так і до юридичних осіб; конфіскація незаконно отриманого прибутку; компанія може бути виключена зі списку постачальників державних органів; у компанії виникають серйозні репутаційні ризики, які можуть вплинути на ринкову вартість компанії.

Хотілося відмітити цікавий момент, що у КК зарубіжних держав передбачена різна міра покарання за одержання неправомірної вигоди, залежно від того, одержана за законні дії чи незаконні. Наприклад, за одержання посадовою особою вигоди за порушення своїх службових обов'язків або за те, що вона вже їх порушила, якщо це порушення як таке не становить злочину, передбачене покарання у виді позбавлення волі від одного до семи років (ч. 2 ст. 301 КК Болгарії). Але за одержання особою вигоди за обіцянку вчинити злочин у зв'язку з її службовою діяльністю або за вже вчинений злочин – позбавлення волі від одного до десяти років (ч. 3 ст. 301 КК Болгарії). Якщо порівнювати відповідні санкції, то виходить, що суд може призначити однакове покарання за одержання службовою особою вигоди за вже вчинений злочин та одержання неправомірної вигоди за вчинення дій, які належать до її обов'язків[1]. Окрім того, слід зазначити, що у КК Болгарії встановлено однакову відповідальність як за пасивну (прийняття дару або будь-якого іншого майнового блага службовою особою), так і активну (надання дару або будь-якого іншого майнового блага службовій особі) форму корупції, зокрема у виді позбавлення волі до шести років (ч. 1 ст. 301, ч. 1 ст. 304) [1]. Оскільки суспільна небезпека (як одержання неправомірної вигоди, так і пропозиція чи обіцянка її надання) полягає у підриві державного апарату, установи чи організації, дискредитує її діяльність, а також негативно впливає на здійснення соціальних перетворень та економічний розвиток. Інколи особа, яка пропонує неправомірну вигоду, сама спонукає службову чи іншу особу вчинити дії, які суперечать її обов'язкам, тобто схиляє її до протиправного використання наданих їй службових повноважень та

пов'язаних із цим можливостей. Необхідно зауважити, що однакова міра покарання за одержання та надання неправомірної вигоди є недопустимим лише тоді, коли щодо особи, яка її надала, було вимагання неправомірної вигоди.

Натомість у ч. 3 ст. 164 КК Естонії [3] передбачено таке: особа, яка отримала хабар, звільняється від покарання, якщо вона після отримання майна, права на майно або іншої майнової вигоди у виді хабара, але до виконання або невиконання в інтересах того, хто дав хабар, певних дій, добровільно заявить про це письмово. Із наведеного очевидно, що особа у цьому разі не може бути звільнена від кримінальної відповідальності. Лише після постановлення обвинувального вироку щодо неї вона буде звільнена від покарання. Однак навряд чи ця норма застосовується на практиці. Якщо в особи, яка одержала неправомірну вигоду, і виникне намір зізнатися правоохоронним органам про вчинений нею злочин, то сумнівно, чи вона це зможе зробити, знаючи про «свої майбутні перспективи» (відкриття щодо неї кримінального провадження, судовий розгляд справи, обвинувальний вирок суду, звільнення з посади). У ч. 3 ст. 164 КК Естонії зазначається, що заява про вчинений злочин має бути подана у письмовій формі [3]. Але є запитання, чи буде службова особа, яка одержала неправомірну вигоду, звільнена від кримінального покарання, якщо лише встигла повідомити в усній формі правоохоронні органи про факт вчинення нею злочину, оскільки зразу ж після цього інші особи повідомили про надання ними неправомірної вигоди вказаній особі, тому має братися лише один факт (чи була заява службової особи добровільною). Якщо ця особа за власної волі зробила відповідне повідомлення, хоча і в неналежній формі, то вона повинна бути звільнена від кримінального покарання.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс Республіки Болгарія / О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2024. 294 с.
2. Закон про боротьбу з хабарництвом Великобританії (UK Bribery Act) // Legislation.gov.uk. URL: <http://www.legislation.gov.uk/all?title=UK%20Bribery%20Act>.
3. Кримінальний (Пенітенціарний) кодекс Естонської Республіки. URL: http://www.riigikantselei.ee/arhiiv/rto/pae/2005/pae_nr17_06-12-2005.pdf.
4. Кримінальне уложення Німеччини (нім. Deutsches Strafgesetzbuch, StGB). URL: https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/_ls-hellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuauflage_der_kommentiertn_StGB-Übersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf
5. Кримінальний кодекс Французької Республіки / В.С. Станіч, К.В. Менченя. К. : ОВК, 2019. 348с.
6. Шинальський О. І. Покарання в системі засобів протидії злочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2003. 20 с.

Іващенко Віта Олександрівна,
професор кафедри кримінології
та інформаційних технологій Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ТА ПОВ'ЯЗАНИХ З КОРУПЦІЄЮ ПРАВОПОРУШЕННЯМ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Вкрай актуальною в Україні залишається проблема запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням. На жаль, незважаючи навіть на введення в 2022 році правового режиму воєнного стану та подальше його продовження, зазначені правопорушення продовжують вчиняти. Тому потрібно вдосконалювати систему запобігання корупції.

Як зазначається в Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки, що затверджена Законом України від 20 червня 2022 р. [1], концепція цієї стратегії ґрунтується на поєднанні двох підходів: визначенні основних напрямів подальшого удосконалення загальної системи запобігання та протидії корупції, а також акцентуванні на найбільш пріоритетних сферах з точки зору подолання корупції. Збалансоване поєднання цих підходів дасть змогу не лише знизити рівень корупції, підвищити довіру громадян до органів влади, а й суттєво підвищити темпи соціально-економічного зростання України.

Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р. [2] закріпив поняття «корупційне правопорушення» та «правопорушення, пов'язане з корупцією», а також визначив правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні, зміст та порядок застосування превентивних антикорупційних механізмів, правила щодо усунення наслідків корупційних правопорушень.

По-перше, суб'єктам, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції», категорично забороняється використовувати свої службові повноваження або своє становище та пов'язані з цим можливості з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб, у тому числі використовувати будь-яке державне чи комунальне майно або кошти в приватних інтересах (ст. 22).

По-друге, для згаданих вище суб'єктів встановлені обмеження щодо одержання подарунків. Категорично заборонено вимагати, просити, одержувати подарунки для себе чи близьких їм осіб у зв'язку із здійсненням діяльності, пов'язаної із виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, а також від підпорядкованих осіб.

Закон лише дозволяє приймати подарунки, які відповідають загальноновизначаним уявленням про гостинність, крім випадків

зазначених вище, якщо вартість таких подарунків одноразово не перевищує двох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, встановлених на день прийняття подарунка, а сукупна вартість таких подарунків, отриманих від однієї особи (групи осіб) протягом року не перевищує чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб, встановлених на 1 січня поточного року, в якому прийнято подарунки. Звернемо увагу, що обмеження щодо вартості подарунків не поширюються на подарунки близьких осіб та ті, що одержуються як загальнодоступні знижки на товари, послуги, загальнодоступні виграші, призи, премії, бонуси; одержуються як відшкодування або покриття витрат на службове відрядження, якщо таке відшкодування або покриття витрат здійснюється за рахунок коштів державного чи місцевого бюджету, коштів міжнародних міжурядових організацій, коштів міжнародної технічної допомоги, а також коштів організатора (співорганізатора) заходу, для участі в якому особа перебуває у службовому відрядженні.

По-третє, закон закріпив алгоритм дій для осіб у разі надходження пропозиції щодо неправомірної вигоди або подарунка, а також виявлення їх у своєму службовому приміщенні чи отримання.

По-четверте, законодавство також містить обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності. Мова йде про заборону займатися іншою оплачуваною або підприємницькою діяльністю, входити до складу правління, інших виконавчих чи контрольних органів, наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку (крім випадків, коли особи здійснюють функції з управління акціями (частками, паями), що належать державі чи територіальній громаді, та представляють інтереси держави чи територіальної громади в раді (спостережній раді)), якщо інше не передбачено Конституцією або законами України. Дозволяється займатися викладацькою, науковою, творчою діяльністю, медичною практикою, інструкторською та суддівською практикою із спорту.

По-п'яте, більшості із переліку осіб, що потрапляють під дію Закону України «Про запобігання корупції», також заборонено мати у прямому підпорядкуванні близьких осіб або бути прямо підпорядкованими у зв'язку з виконанням повноважень близьким їм особам.

По-шосте, особам, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що зазначені у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону, після припинення такої діяльності заборонено протягом року укладати трудові договори (контракти) або вчиняти правочини у сфері підприємницької діяльності з юридичними особами приватного права або фізичними особами-підприємцями, якщо вони протягом року до дня

припинення виконання функцій держави або місцевого самоврядування здійснювали повноваження з контролю, нагляду або підготовки чи прийняття відповідних рішень щодо діяльності зазначених суб'єктів. Також заборонено розголошувати або використовувати в інший спосіб у своїх інтересах інформацію, яка стала відома у зв'язку з виконанням службових повноважень. Протягом року з дня припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування, заборонено представляти інтереси будь-якої особи у справах, в яких іншою стороною є орган, підприємство, установа, організація, в якому особа працювала на момент припинення зазначеної діяльності. Зазначені обмеження поширюються на членів Ради Національного банку України.

Законодавство передбачило також інші запобіжні антикорупційні заходи. Серед них – правила етичної поведінки; фінансовий контроль; заборона на одержання пільг, послуг і майна органами державної влади та органами місцевого самоврядування; спеціальна перевірка; антикорупційна експертиза.

Проте на практиці нормативно закріплені заходи запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням не завжди дають бажаного результату. Створюється також враження про неефективність, недієвість та штучність створених спеціальних антикорупційних органів. Показовим є той факт, що значних масштабів корупція набула саме в органах державної влади та місцевого самоврядування, судових та правоохоронних органах, системі охорони здоров'я [4, с. 58–60]. Прикро, що корупційні схеми існують в оборонно-промисловому комплексі. При цьому корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення залишаються латентними.

Отже, із вищевикладеного матеріалу можна підсумувати, що одним із пріоритетів для українського суспільства все ж залишається розв'язання проблеми корупції. Стратегією національної безпеки України, затвердженою Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 [3], корупція визнана загрозою національній безпеці та національним інтересам України. Непослідовність та незавершеність реформ і корупція перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливають її стале і динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз, підживлюють кримінальне середовище (п. 24). Тому потрібно докладати зусиль для зниження рівня корупції. Зокрема шляхом подальшого вдосконалення вітчизняного законодавства з метою усунення можливих корупційних ризиків, забезпечення невідворотності відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення, формування загальної суспільної нетерпимості до корупції.

Список бібліографічних посилань

1. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон від 20 черв. 2022 р. № 2322-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.

2. Про запобігання корупції: Закон від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента від 14 верес. 2020 р. № 392/2020. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n7>.

4. Тарасенко О. С. Антикорупційний суд: погляд на міжнародний досвід: *Сучасний стан протидії корупції: досвід Чехії, України, Польщі, Словаччини: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (Київ, 9–10 травня 2017). Київ, НАП України, 2017. С. 58–60. URL: http://napu.com.ua/wp-content/uploads/2016/12/SYCHASNUI_STAN_PROTUDII_KORYPCII.pdf

Панасюк Вікторія Вікторівна,

ад'юнкт відділу аспірантури (ад'юнктури)
і докторантури Національної академії
внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ СИСТЕМАТИЧНОСТІ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВЧИНЕНОГО ЩОДО ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Питання сімейного насилля досить актуальне на сьогоднішній день не тільки в Україні, а й у всіх країнах світу. Як зазначають дослідники, домашнє насильство – це проблема, що стосується не тільки однієї людини, пари, чи сім'ї, його причини пов'язані з економічною ситуацією, суспільними нормами та ставленням до насильства. Від домашнього насильства можуть потерпати всі члени родини, проте найчастіше воно торкається слабких, нездатних до самозахисту та залежних членів сім'ї: дітей, людей похилого віку, осіб з обмеженими фізичними чи психічними можливостями, а також жінок, які зазвичай фізично слабші за чоловіків, та інколи можуть економічно залежати від партнера [1, с. 282]. Питання домашнього насильства перебуває у центрі уваги науковців з різних галузей права та висвітлювалася, зокрема, в дисертаціях з криміналістики, кримінології, адміністративної діяльності, психології та соціології.

Проблематику домашнього насильства порушено в працях, зокрема: А. Б. Благі (2015 р.), О. М. Ткаленко (2016 р.), М. Г. Кузнєцова (2019 р.), Р. В. Кифлюка (2020 р.), О. І. Мотляха (2020 р.), О. В. Пчеліної

(2020 р.), Ю. М. Слухасенко (2020 р.), І. А. Ботнаренко (2021 р.), Т. В. Іщенко (2021 р.); окремі аспекти протидії насильству щодо дітей розглядали С. В. Романцова (2018 р.), Н. В. Лесько (2019 р.). У цьому напрямі активізують свої зусилля і зарубіжні колеги (Duggan Ed. (2018); Mahapatro (2018); Nagel (2019); Nigam (2019, 2021)).

Відповідно до чинного законодавства, до осіб, які вчинили насильство в сім'ї, застосовуються заходи юридичної відповідальності, передбачені кримінальним, адміністративним або цивільним законодавством України. Адміністративне законодавство України містить спеціальну норму, що закріплює адміністративну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, зазначені дії кваліфікуються за ст. 173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

А ось, як зазначено в ст. 126-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) «домашнє насильства» полягає в умисному **систематичному** вчиненні фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою особа перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [5].

Як ми можемо побачити, однією з обов'язкових ознак для кваліфікацій дій за вищевказаною статтею є систематичність. Однак, ст. 126-1 КК України не містить примітки, яка б надавала роз'яснення щодо словосполучення «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства», що призводить до того, що при застосуванні цієї норми виникають різного роду питання щодо кваліфікації діяння за ст. 126-1 КК України в контексті «систематичності» [2].

Зважаючи на проблематику розуміння «систематичності» як ознаки домашнього насильства в розумінні ст. 126-1 КК України – Верховний Суд в одній із своїх постанов сформував правовий висновок, який дозволив надати тлумачення поняттю «систематичність» в контексті цієї статті.

Зокрема, в постанові Верховного Суду від 25.02.2021 року у справі № 583/3295/19 суд звернув увагу на наступне: «словосполучення “систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства” описує діяння. Закінченим кримінальне правопорушення вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі

факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази» [6].

Так, з матеріалів справи відомо, що чоловік, який раніше притягувався до адміністративної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, усвідомлюючи свою перевагу у фізичному розвитку, діючи умисно та з мотивів явної неповаги до існуючих норм співжиття в сім'ї, на ґрунті неприязних відносин, вчинив щодо своєї матері похилого віку дії психологічного насильства, що виразилось в словесних образах нецензурною лайкою та демонстрації своєї фізичної переваги, тим самим завдав шкоду психічному здоров'ю потерпілої. Його систематичні протиправні дії призвели до психологічних страждань матері та погіршення якості її життя, вона перебуває у пригніченому тривожному стані, потребує постійної медичної та психологічної допомоги, хоче захиститись від насильства сина.

За вироком суду, чоловіка було засуджено до покарання у вигляді позбавлення волі строком на 3 роки.

Розглядаючи справу, Верховний Суд зазначив, що ст. 126-1 КК України передбачено кримінальну відповідальність за вчинення домашнього насильства, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Об'єктивну сторону зазначеного кримінального правопорушення складають діяння, що виражаються в систематичному насильстві у формах фізичного, психологічного та економічного насильства. Сексуальне насильство виходить за межі цих форм і за наявності підстав кваліфікується за відповідними статтями КК України [3].

Тому, можна стверджувати, що навіть притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства два рази та вчинення після цього повторного випадку насильства дає підстави для кваліфікації діяння за ст. 126-1 КК України. Однак у цьому випадку головною умовою для відкриття кримінального провадження за ст. 126-1 КК України є той факт, що особу не має бути притягнуто за останній випадок до жодної відповідальності [3].

Однак, незважаючи на сформовану правову позицію Верховного Суду, в якій надано в певній мірі роз'яснення щодо практичного застосування ст. 126-1 КК України – надалі в судовій практиці виникають труднощі щодо кваліфікації діяння як

«систематичного» у зв'язку з існуючою прогалиною пов'язаною з відсутністю офіційно закріпленого законодавчого тлумачення.

Також при застосуванні ст. 126-1 КК України виникають проблемні питання, які стосуються, зокрема того, *чи можна для кваліфікації діяння як систематичного відносити події, за які особа вже понесла відповідальність.* З такими правовими колізіями зіштовхуються як працівники правоохоронних органів при кваліфікації події кримінального правопорушення, так і суди при вирішенні питання щодо наявності складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України в контексті систематичності [4].

Отже, висвітлена проблема розуміння визначення «систематичності» як кваліфікуючої ознаки домашнього насильства, передбаченого ст. 126-1 КК України, потребує правової регламентації шляхом доповнення цієї норми окремою приміткою, в якій буде роз'яснено, що розуміти під «систематичністю» домашнього насильства. В свою чергу, це буде мати позитивний вплив на правильність кваліфікації кримінального правопорушення на стадії внесення відомостей в ЄРДР, ухвалення судових рішень з дотримання норм закону України про кримінальну відповідальність, формування сталої та єдиної судової практики в контексті застосування ст. 126-1 КК України.

Список бібліографічних посилань

1. Бондаровська В. М. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навч.-метод. посіб. КАЛИТА. 2014. 282 с.
2. Систематичність при домашньому насильстві. *Jurfem*. URL: <https://jurfem.com.ua>.
3. Домашнє насильство: Верховний суд висловився стосовно систематичності діяння. *Судово-юридична газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/> (дата звернення: 08.11.2022).
4. 126-1 Кримінального Кодексу України. Домашнє насильство на практиці. Консультації юридичних клінік. *Асоціація юридичних клінік в Україні*. URL: <https://legalclinics.in.ua>.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Черня. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
6. Постанова Верховного Суду від 25.02.2021 року у справі № 583/3295/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443>.

Козачина Анна Меружанівна,
старший викладач кафедри кримінального
права та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, доктор філософії
в галузі права

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ У СПРАВАХ РЕЧОВОЇ КОНФІСКАЦІЇ (IN REM)

Одним з способів боротьби з корупційними правопорушеннями в Україні, превенції корупційних ризиків та збільшення ефективності державної антикорупційної політики є інститут цивільної конфіскації.

Інститут цивільної конфіскації є одним із новітніх механізмів протидії незаконному збагаченню та корупції, що введено в дію майже в кожній країні Європейського Союзу (далі – ЄС) зі своїми особливостями залежно від чинної правової системи.

Впровадження процедури цивільної конфіскації пов'язане з суспільною вимогою щодо викорінення незаконних практик в діяльності осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, спрямованих на отримання не передбачених законом доходів при виконанні своїх обов'язків. Нормативно закріплена можливість звернення з позовом до інших осіб та врахування законодавцем опосередкованого способу набуття активів в цілях цивільної конфіскації є по суті відповіддю на відому і доволі поширену практику, коли службовці приховують доходи шляхом фіктивної реєстрації цих доходів на своїх друзів або родичів.

У міжнародно-правовій площині розрізняють кілька конструкцій конфіскації, зокрема проти майна (*in rem* – буквально «проти речі», речова конфіскація) та проти особи (особиста конфіскація, *in personam*).

Традиційно зазначені різновиди конфіскації розмежовуються процедурою вилучення майна: конфіскація *in personam* застосовується в кримінальному судочинстві (або в тому яке кваліфікується як кримінальне), а *in rem* – в цивільному судочинстві.

Європейський суд з прав людини зауважив, що «обговорюваний порядок, незважаючи на термінологію, яка використовується у національному законодавстві, має мало спільного з виключно адміністративною конфіскацією, а, навпаки, стосується попередньої наявності кримінального обвинувачення державної посадової особи, і тому за своєю суттю є цивільною процедурою *in rem*, яка спрямована на повернення майна, набутого незаконним шляхом або походження якого неможливо пояснити і яке належить державним посадовим особам та їхньому близькому оточенню»; «тягар доведення законності походження майна, яке, як стверджувалось, було отримано незаконним

шляхом, міг бути законним чином перекладений на відповідачів цих некримінальних проваджень щодо конфіскації, у тому числі цивільних проваджень *in rem*. У випадку, коли рішення про конфіскацію було видано в результаті цивільного провадження *in rem*, яке стосувалося доходів від серйозних злочинів, у таких процедурах суду не потрібні докази «поза сумнівом» щодо незаконності походження майна. Натомість доказ щодо балансу вірогідностей або високої ймовірності незаконного походження майна в поєднанні з неможливістю власником цього майна довести протилежне був достатній для перевірки критерію пропорційності відповідно до статті 1 Протоколу № 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Національні органи влади відповідно до Конвенції надалі отримали свободу дій у питанні застосування конфіскаційних заходів не лише стосовно осіб, безпосередньо обвинувачених у злочинах, а й членів їхніх сімей та інших близьких родичів, які могли володіти та неформально управляти незаконно набутим майном від імені підозрюваних правопорушників, а також будь-кого, хто не мав необхідного статусу добросовісності (*bona fide*)» [1].

Українська модель конфіскації *in rem* отримала своє вираження в конструкції «необґрунтовані активи». Інститут визнання необґрунтованими активами та їх стягнення в дохід держави запроваджено із набранням чинності Закону України від 31 жовтня 2019 року № 263-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів», який набрав чинності 28 листопада 2019 року. Прозорість доходів та іншого майна осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, впливає з закріпленого обов'язку декларувати свої доходи та обґрунтовувати законність їх походження. Чітка регламентація отриманих доходів, майна та фінансових зобов'язань забезпечує дотримання основних антикорупційних вимог та обмежень особами, що обіймають відповідальне та особливо відповідальне становище.

З огляду на загальні інтереси суспільства держава здійснює контроль за прозорістю доходів та іншого майна посадових осіб. Якщо зазначені обов'язки порушуються, держава має повноваження стягнути активи в державний бюджет.

Механізм визнання активів необґрунтованими є цивілістичним правовим інструментом: держава здійснює контроль за належним користуванням майном відповідно до загальних інтересів суспільства без звинувачення посадової особи у вчиненні будь-яких правопорушень. При чому стягнення стосується лише тих активів, законність володіння якими особа не може належно обґрунтувати,

тобто за звичайних обставин вона не мала б володіти ними, а тому її право не порушується.

Так, згідно норм Конституції України, а також юридичними позиціями Конституційного Суду України, Конвенції та практики Європейського суду з прав людини, право власності не є абсолютним і може зазнавати обмежень. Однак будь-яке втручання у право власності має ґрунтуватися на законі, мати правомірну мету та бути домірним.

Особливості позовного провадження у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави визначені ст. 290–292 глави 12 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) [2].

У ч. 1 ст. 291 ЦПК України суд визнає необґрунтованими активи, якщо судом на підставі поданих доказів не встановлено, що активи або грошові кошти, необхідні для придбання активів, щодо яких поданий позов про визнання їх необґрунтованими, були набуті за рахунок законних доходів.

Передбачений ст. 12 ЦПК України принцип змагальності передбачає покладання тягаря доказування на сторони. Одночасно цей принцип не передбачає обов'язку суду вважати доведеною та встановленою обставину, про яку сторона стверджує. Така обставина підлягає доказуванню таким чином, аби задовольнити, як правило, стандарт переваги більш вагомих доказів, тобто коли висновок про існування стверджуваної обставини з урахуванням поданих доказів видається більш вірогідним, ніж протилежний.

У справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави суд виносить рішення на користь тієї сторони, сукупність доказів якої є більш переконливою порівняно з сукупністю доказів іншої сторони (ч. 4 ст. 89 ЦПК України). Тобто, законом визначений стандарт доказування в цій категорії справ – перевага сукупності доказів, які є більш переконливими.

Отже, на противагу стандарту доказування для конфіскації *in personam* (кримінально-правовий стандарт «поза розумним сумнівом»), для конфіскації *in rem* використовується стандарт «баланс ймовірностей». Фактично йдеться про стандарт переваги більш вагомих доказів, за якого тягар доказування виконано, якщо доведено, що суб'єктивна ймовірність того, що оспорюваний факт був, перевищує вірогідність зворотного.

Використаний у національній системі термін «більша переконливість доказів» означає, що існують розумні підстави вважати, що факт скоріше має місце. Цей стандарт доказування підкреслює необхідність співставлення судом доказів, які надають позивач та відповідач.

Питання особливостей доказування у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави і досі

залишаються недостатньої мірою розробленими, що знаходить своє відображення і в суддівському правозастосуванні.

Судова практика у справах про визнання необґрунтованими активів лише формується, однак загальні підходи зводяться до того, що під час перевірки обґрунтованості активів суди зважають в першу чергу на реальну фінансову спроможність особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, придбати спірний актив коштом законних доходів.

Суди визнають достатніми для застосування механізму визнання активів необґрунтованими докази високої ймовірності незаконного походження майна разом із неспроможністю власника довести протилежне, допускаючи покладення тягара доведення законності майна на відповідачів.

В рішеннях у справах за позовами про визнання необґрунтованими активів Вищий антикорупційний суд неодноразово приходив до висновків, що специфікою законодавчого регулювання цивільної конфіскації є те, що у процесуальній нормі закріплена «презумпція необґрунтованості активів»: суд визнає необґрунтованими активи, якщо на підставі поданих доказів не встановлено, що активи або грошові кошти, необхідні для придбання активів, щодо яких подано позов про визнання їх необґрунтованими, були набуті на законній підставі. Ця презумпція є спростованою, в процесі судового розгляду тягар доказування перекладається на відповідача, у якого виникає обов'язок довести законність набуття активу або спростувати зв'язок з цим активом чи його необґрунтованість.

У більшості справ за позовами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави сукупність доказів позивача для суду ставала більш переконливою, ніж сукупність доказів відповідача. Деякі з рішень наводять на висновки, що зміна виду провадження з кримінального на цивільне зменшує гарантії особи та змінює правила доказування, у тому числі порушує презумпцію невинуватості, оскільки позивач при зверненні до суду з позовом до відповідача навіть не намагався з'ясувати об'єктивні обставини (віднайти достовірні докази, матеріали), а виходив виключно з презумпції винуватості відповідача, перекладаючи тягар доведення законності походження майна, яке, як стверджувалось, було отримано незаконним шляхом, на відповідачів цих некримінальних проваджень щодо конфіскації.

Однак, в ряді судових проваджень у стандарті «балансу ймовірностей» переважали докази відповідачів. Так, рішенням Вищого антикорупційного суду у України у справі № 991/10162/24 від 31 березня 2025 року констатовано, що «позивач не довів заявленої позиції щодо необґрунтованості набуття активу, а саме не підтвердження отримання коштів для купівлі квартири від ОСОБА_3 ,

ним не надано доказів, щоб суд впевнився в заявленому. Позивач не надав відповідних належних доказів цього, а фактично базував позовну заяву на припущеннях та суб'єктивному ставленні до фактичних обставин. Разом з тим, позивач повноцінно не дослідив всіх фактичних обставин, не відібрав пояснень осіб та не надав вірної правової оцінки наявним в межах спірних правовідносин доказам. На фоні доказів відповідача, наданих представником позивача матеріалів недостатньо для того, щоб сприймати його позицію про набуття квартири ОСОБА_1 за рахунок незаконного доходу як підтверджену. Сукупність доказів відповідача на переконання колегії є більш переконливою, ніж сукупність доказів позивача. Таким чином, оцінивши докази за внутрішнім переконанням з точки зору їх належності, допустимості, достовірності та достатності, суд дійшов висновку про те, що сукупність доказів сторони відповідача є більш переконливою порівняно з сукупністю доказів позивача, отже у задоволенні позовної заяви слід відмовити» [3].

Отже, використаний у національній системі термін «більша переконливість доказів» успішно імплементується у судову практику з розгляду справ про визнання необґрунтованими активів, втім свідчить про його кореспондування з принципами змагальності цивільного процесу, презумпціями правомірності набуття права власності та правомірності володіння майном. Національна судова практика дещо усуває дискусійність питання щодо презумпції необґрунтованості активів в частині нормативного покладання на відповідача обов'язку доводити свою невинуватість (набуття активів обґрунтовано) та звільнення позивача від обов'язку доводити незаконність набуття майна, щодо якого заявлені позовні вимоги, а навпаки свідчить про застосовну практику співставлення судом доказів, які надають і позивач, і відповідач.

Список бібліографічних посилань

1. Справа «Гогітідзе та інші проти Грузії: Рішення Європейського Суду з прав людини від 12.05.2015 р. URL: <https://courses.edra.com/assets/courseware/9e466733eab9aeb296f9e4ce7973e27c/asset-v1:EdEra+HR201+hr201+type@asset+block/1P1-Gogitidze.pdf>.

2. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

3. Рішення Вищого антикорупційного суду України у справі № 991/10162/24 від 31 березня 2025 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126367288>.

Корольчук Віктор Володимирович,
провідний науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, старший науковий
співробітник

ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ КІБЕРШАХРАЙСТВА В УКРАЇНІ

Починаючи з 2020 року, коли пандемія та локдауни стали глобальною реальністю, Інтернет досяг небаченого попиту. Більшість людей почали проводити значну частину свого часу в онлайн-просторі, що призвело до значного зростання кількості правопорушень у цифровому середовищі. При цьому чимало таких правопорушень залишаються без належного покарання, оскільки системи законодавства не встигають адаптуватися до стрімких змін і появи нових правових інститутів. Цифровізація суспільства стала поштовхом для виникнення нових видів злочинів, пов'язаних із використанням інформаційних технологій.

Комп'ютери, мобільні телефони та шкідливі програми часто стають інструментами для вчинення кіберзлочинів. Одним із таких явищ є цифрове шахрайство, відоме також як кібершахрайство чи інтернет-шахрайство. Його правове регулювання набуває особливої актуальності через те, що цифрове середовище стало невід'ємною частиною повсякденного життя. У цьому просторі ми зберігаємо найважливіші ресурси, включаючи фінансові засоби, банківські картки, конфіденційні дані, особисту переписку та інші приватні речі [5, с. 275].

Пандемія COVID-19 показала, як швидко злочинні організації здатні адаптувати свої методи, знаходячи нові способи шахрайства щодо людей та бізнесу, що призводить до щоденного викрадення мільйонів доларів, зазначив генеральний секретар Інтерполу Юрген Шток [4].

Кібершахрайство залишається найбільш поширеним видом злочину, який здійснюється на міжнародному рівні. Швидкий розвиток цифрових технологій створює сприятливі умови для шахраїв, які знаходять нові способи отримання доступу до особистої та фінансової інформації людей. Вже сьогодні зібрані дані про користувачів можуть використовуватися зловмисниками для незаконного заволодіння грошима.

Світовий ринок виявлення та запобігання шахрайству оцінюють у 25,1 млрд доларів США у 2022 році, і, за оцінками, до 2028 року він перевищить розмір ринку в 118,95 млрд доларів США за середньорічного темпу зростання 24,89% протягом прогнозованого періоду 2022–2028 років [3].

У зв'язку з цим важливо, щоб як окремі громадяни, так і організації були обізнані про способи захисту від подібних загроз. Крім фізичних осіб, значних фінансових втрат зазнають і юридичні особи, що додає масштабів проблемі. На цьому тлі питання законодавчого регулювання відносин у цифровому середовищі набуває особливої актуальності. Необхідно розробити механізми для закріплення відповідальності за злочини, скоєні в цифровому просторі, включаючи кібершахрайство.

У 2002 році Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) вперше взяла до розгляду питання шахрайських практик, які чинять суттєвий негативний економічний вплив на світову торгівлю і шкодять функціонуванню законних комерційних інститутів. Внаслідок проведених консультацій з експертами і державними службовцями, які регулярно стикаються з випадками комерційного шахрайства та працюють у різних регіонах, представляють різні підходи і галузеві знання, ЮНСІТРАЛ усвідомив широке розповсюдження цих шахрайських практик і їхній суттєвий вплив у світі, незалежно від рівня економічного розвитку держави чи її системи управління [2, с. 118].

У рамках розгляду можливих підходів до реагування на зазначену загрозу було підкреслено, що освіта та професійна підготовка можуть відігравати ключову роль у запобіганні комерційному шахрайству. Особливо важливим аспектом у цьому процесі є ідентифікація загальних ознак і індикаторів, що сигналізують про потенційну наявність шахрайських дій. З цієї метою впродовж наступних років Секретаріат ЮНСІТРАЛ організував серію зустрічей із міжнародними експертами та державними службовцями, які мають відповідний досвід у виявленні та протидії комерційному шахрайству. У результаті цих консультацій було розроблено спеціалізований перелік із двадцяти трьох показників, які дозволяють ідентифікувати комерційне шахрайство. Основна мета вказаного проекту полягала у сприянні ефективному запобіганню шахрайським діям через створення простого у використанні та загальнодоступного документа. Цей документ містить релевантні показники, що допомагають як потенційним жертвам, так і організаціям, до яких вони належать, ідентифікувати поведінкові моделі, які можуть сигналізувати про наявність комерційного шахрайства або бути його складовою. Для забезпечення максимальної ефективності цього інструменту рекомендується органам державного управління, а також іншим установам і організаціям активно поширювати означені матеріали та стимулювати їх застосування в межах заходів із запобігання шахрайству [1, с. 115–116].

Передбачається, що окрім запобігання окремим випадкам комерційного шахрайства шляхом інформування та підвищення обізнаності, даний проєкт протидії шахрайству має три головні

завдання. По-перше, створені матеріали мають на меті виявляти схеми та ознаки комерційного шахрайства, аби впорядковано та послідовно підтримувати приватний сектор у протидії такому шахрайству. По-друге, ці матеріали передбачається допомагати державним інституціям у розумінні того, яким чином можна ефективно підтримати як державний, так і приватний сектори у боротьбі з комерційними шахрайськими діями. Нарешті, вони можуть надати кримінально-правовому сектору інструменти для визначення оптимального підходу до залучення приватного сектора в цю боротьбу.

Дослідження різних індикаторів показало, що зазвичай вони виявляються у безлічі потенційних шахрайських схем, незалежно від того, наскільки досвідчений той, хто приймає фінансові рішення, і від рівня економічного розвитку конкретної держави. Для ілюстрації цього явища в даних матеріалах подано випадки та приклади кожного індикатора, зібрані з різних сфер юридичної практики, в яких жертвами виступають представники різних соціальних груп. Метою їх є продемонструвати, що ці індикатори слід застосовувати як у комерційному, так і в адміністративному середовищі; єдина риса, яку безсумнівно мають усі жертви, – це їхня вразливість до шахрайства, що виникає через прийняття ними фінансових рішень [2, с. 122].

Окрім того, слід усвідомлювати, що жоден індикатор сам по собі чи в сукупності з іншими не може беззаперечно підтвердити існування комерційного шахрайства. Навпаки, виявлення будь-якого окремого індикатора вказує лише на можливість шахрайської дії, а поєднання кількох індикаторів підвищує ймовірність її реалізації.

Весь перелік індикаторів оформлений за однією схемою: спочатку подається назва індикатора, далі йде його детальний опис, після чого наведено конкретні випадки та приклади застосування індикатора у сфері комерційного шахрайства в різних контекстах. Далі подаються рекомендації щодо заходів, які можна здійснити для запобігання негативних наслідків, пов'язаних з кожним індикатором, або для протидії їм, залежно від обставин. Нарешті, багато індикаторів можуть і мають частково перекриватися, оскільки їх визначення не є суворо науковим дослідженням; у цьому матеріалі передбачено перехресні посилання на відповідні індикатори, коли це необхідно [1, с. 117].

Банківська та фінансова індустрія продовжує інвестувати мільярди в боротьбу з шахрайством. Однак банківський сектор не може вирішити цю проблему самостійно. Для ефективного розв'язання цієї проблеми в кожному секторі має застосовуватися скоординований підхід. Незважаючи на те, що із закінченням пандемії кількість деяких видів шахрайства скоротилася, інші збільшилися, оскільки злочинці продовжують адаптувати свої методи. Хоча неможливо вказати конкретні значення, які можна віднести до окремих методів атаки, розвідані, надані нашими членами, виділяють основні рушії сили. Соціальна інженерія, за допомогою якої злочинці виманюють людей і

маніпулюють ними, щоб вони розголошували особисті або фінансові дані або переказували гроші, як і раніше, була ключовим фактором як несанкціонованих, так і санкціонованих збитків від шахрайства в першій половині 2022 року. Злочинці використовували шахрайські телефонні дзвінки, текстові повідомлення та електронні листи, а також підроблені веб-сайти і повідомлення в соціальних мережах, щоб обманом змусити людей передати особисті дані та паролі [3].

Потім цю інформацію використовують для виявлення жертв і переконання їх здійснити платіж злочинцеві. Шахрайство з інвестиціями залишається високим зі значними пов'язаними з цим втратами. Шахрайство значною мірою пов'язане з шахрайською рекламою в пошукових системах і соціальних мережах. Відомо багато випадків, коли злочинці видавали себе за приватні банки та інвестиційні фірми. Жертвам можуть зателефонувати шахраї, тоді як інші залишили свої дані на сайтах-клонах під час онлайн-пошуку інвестиційних можливостей. Шахраї також дедалі частіше використовують сайти соціальних мереж, щоб спокусити жертв, рекламуючи підроблені інвестиції, як-от схеми з криптовалютою, золото або нерухомість. У деяких випадках для просування таких схем і створення атмосфери легітимності можуть використовуватися «впливові особи» в соціальних мережах.

Збитки від шахрайства також пов'язані з крадіжкою особистих і фінансових даних клієнтів, що часто відбувається через витік даних у третіх осіб і в галузях, які не належать до фінансового сектору. Злочинці також крадуть дані, перехоплюючи пошту або впроваджуючи шкідливе ПЗ на пристрої клієнтів. Ці дані потім використовуються злочинцями для здійснення прямого шахрайства, наприклад, шляхом подачі заявки на отримання кредитної картки на ім'я жертви або купівлі товарів чи послуг в Інтернеті з використанням вкрадених даних. Злочинці також використовують «цифрові скімери» для крадіжки даних карт у клієнтів, коли вони роблять покупки в Інтернеті. У типовій атаці цифрового скімінгу злочинці додають шкідливий код на веб-сайт інтернет-магазину, який краде конфіденційну інформацію, включно з даними картки, на етапі оформлення замовлення. Потім ця інформація відправляється на домен, контрольований злочинцями, і часто перепродається шахраям, які використовують її для здійснення шахрайства з віддаленими покупками. Ці атаки продовжують підкреслювати важливість впровадження і підтримки надійних заходів безпеки в екосистемі онлайн-торгівлі.

Таким чином, шахрайство залишається одним із найпоширеніших злочинів проти власності. Аналіз судово-слідчої практики вказує на серйозні проблеми, пов'язані з видами цього суспільно-небезпечного діяння.

Список бібліографічних посилань

1. Babanina V., Tkachenko I., Matiushenko O., Krutevych M. Cybercrime: History of formation, current state and ways of counteraction. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (38). P. 113–122.
2. Cherniavskiy S., Babanina V., Mykytchuk O., Mostepaniuk L. Measures to combat cybercrime: analysis of international and Ukrainian experience. *Cuestiones Políticas*. 2021. № 39 (69). P. 115–132.
3. Звіти міжнародних організацій та окремих юрисдикцій. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Методологічний%20бюлетень_%20Серійний%20номер%20Мінфін-AML-2025-08.pdf.
4. Інтернаціональна Правоохоронна Ліга : [сайт] / Генеральний секретар Інтерполу вітає G7 у справі транснаціональної організованої злочинності. URL: <https://www.ilel-interpol.org/%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B3-%D1%80%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%BA%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B0%D0%BA%D0%B8-4/>.
5. Юріков О. О. Відповідальність за створення, керівництво електронно-комунікаційною шахрайською організацією, а також участь у ній: аналіз проекту закону (№ 10190 від 25.10.2023). *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 28 листоп. 2024 р.). Київ, 2024. С. 274–278.

Кошевський Віталій Станіславович,
викладач кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО, ПОВ'ЯЗАНОГО З КОНФЛІКТОМ

Війна – це не лише протистояння армій та бойові дії, але й хаос, який відкриває двері для найжахливіших злочинів. Одним із найтяжчих є сексуальне насильство, яке в умовах збройного конфлікту виходить далеко за межі індивідуальних актів жорстокості та використовується як зброя для залякування, приниження та руйнування. Зґвалтування, сексуальне рабство, примусова стерилізація, калічення статевих органів – це лише деякі з жахливих форм, які воно може набувати. Головними мішенями стають не лише жінки та дівчата, а й чоловіки та хлопчики, які можуть зазнавати сексуального насильства. Тілесні та психологічні рани, завдані цими злочинами, залишаються на все життя, руйнуючи долі людей.

Притягнення винних до відповідальності – це не просто питання правосуддя, а ключовий елемент у відновленні справедливості та недопущенні повторення таких злочинів.

Міжнародне право протягом десятиліть намагається окреслити межі допустимого під час війни та встановити відповідальність за їх порушення.

Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, є однією з найтяжчих форм порушення прав людини та міжнародного гуманітарного права, що охоплює зґвалтування, погрози зґвалтуванням жертв та їхніх родичів, сексуальне рабство, примусову проституцію, примусову вагітність, примушування до абортів, удари електричним струмом та побиття геніталій, погрози кастрацією, каліцтво статевих органів, тощо, а також використовується як засіб ведення війни, терору або репресій проти цивільного населення [1, с. 31].

Женевські конвенції, хоча й не фокусуються виключно на сексуальному насильстві, однак встановлюють загальні принципи захисту цивільного населення.

При цьому, статтею 8 Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду чітко визначено зґвалтування, сексуальне рабство та інші форми сексуального насильства як воєнні злочини [2, с. 6]. Відповідальність за такі діяння передбачає не тільки покарання виконавців, а й осіб, які віддавали накази чи сприяли вчиненню злочинів.

В Україні кримінальна відповідальність за сексуальне насильство в умовах збройного конфлікту закріплена у статті 442-1 Кримінального кодексу України, згідно якої, умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення: зґвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства, карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років [3].

Проте, ефективність притягнення до відповідальності за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом ускладнюється низкою факторів: складністю збору доказів, психологічним тиском на потерпілих, соціальною стигматизацією, а також, відсутністю спеціалізованих механізмів розслідування.

Попри існування, встановлених міжнародно-правовими актами, меж допустимого під час війни та передбаченої відповідальності за їх порушення, проблема безкарності за сексуальне насильство в умовах збройного конфлікту залишається надзвичайно гострою. Слабкість державних інститутів у зонах збройних конфліктів, триваючі бойові дії, страх свідків, стигматизація постраждалих та складнощі у зборі доказів створюють значні перешкоди для правосуддя. Часто сексуальне насильство замовчується, ігнорується або навіть розглядається як неминучий «побічний ефект» війни.

Подолання цієї безкарності вимагає комплексного підходу на різних рівнях. На національному рівні необхідно розробляти та ефективно впроваджувати законодавство, яке б криміналізувало всі форми сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом, відповідно до міжнародних стандартів. Важливо забезпечити належне розслідування таких злочинів, захист свідків та доступ постраждалих до правосуддя, включаючи юридичну допомогу та психологічну підтримку. Досвід країн, які вже пройшли через подібні трагедії, може бути цінним у розробці ефективних механізмів притягнення до відповідальності.

На міжнародному рівні необхідно посилювати співпрацю між державами та міжнародними судовими інституціями. Принцип універсальної юрисдикції може стати важливим інструментом для переслідування осіб, винних у сексуальному насильстві, незалежно від місця вчинення злочину та громадянства злочинця чи жертви. Важливу роль відіграють, також, міжнародні організації та громадянське суспільство, які документують злочини, адвокатують права постраждалих та підвищують обізнаність суспільства про проблему.

Боротьба зі стигматизацією постраждалих є ще одним ключовим аспектом. Суспільство має усвідомити, що жертви сексуального насильства не несуть жодної відповідальності за вчинені проти них злочини. Навпаки, вони потребують підтримки, розуміння та можливості для відновлення. Комплексні програми реабілітації, що включають медичну, психологічну та соціальну допомогу, є суттєвими інструментами для їхнього повернення до повноцінного життя.

Притягнення до відповідальності за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, є довгим і складним процесом. Проте, це є моральним імперативом та необхідною умовою для побудови справедливого та мирного майбутнього. Кожен крок у цьому напрямку – від розслідування окремого злочину до розробки ефективного національного законодавства – наближає нас до того моменту, коли «тіні війни» перестануть лягати на жіночі та чоловічі тіла, а винні понесуть заслужене покарання. Пам'ять про жертв має стати не лише джерелом болю, а й потужним стимулом для боротьби за світ, де сексуальне насильство ніколи більше не буде зброєю війни.

В умовах триваючої російської агресії питання притягнення до відповідальності за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, є надзвичайно актуальним для України. Важливо документувати ці злочини, забезпечувати підтримку постраждалим та працювати над створенням ефективних механізмів правосуддя як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Притягнення до відповідальності за сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, є ключовим елементом забезпечення

справедливості, відновлення прав постраждалих та запобігання подібним злочинам у майбутньому.

Сексуальне насильство в умовах збройного конфлікту – це не просто трагедія окремих людей, а злочин, який має системний характер. Притягнення винних до відповідальності – це не лише питання правосуддя, а й необхідний крок до встановлення миру та запобігання новим злочинам. Лише за умови міжнародної співпраці, ефективного законодавства та підтримки жертв ми можемо будувати світ, в якому такі злочини більше не будуть залишатися безкарними.

Список бібліографічних посилань

1. Conflict-related sexual violence. Report of the Secretary-General. United Nations. URL: <https://www.un.org/sexualviolenceinconflict/wp-content/uploads/2024/04/report/report-of-the-secretary-general-on-conflict-related-sexual-violence/202404-SG-annual-report-on-CRSV-EN.pdf>.

2. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Закон України від 21.08.2024 р. № 3909-IX: станом на 24 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III: станом на 09 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3040>.

Кривенко Юлія Василівна,

доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська
юридична академія», кандидат юридичних
наук, доцент;

Спасова Катерина Іванівна,

доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська
юридична академія», кандидат юридичних
наук, доцент

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ БЛАГОДІЙНОСТІ: ВІД АНТИЧНОСТІ ДО СЬОГОДЕННЯ

Благодійність у сучасному світі залишається явищем, навколо якого поширені численні міфи та упередження. Недовіра до неї знижує ефективність допомоги, спрямованої на тих, хто справді її потребує. Йдеться не лише про знецінення моральних засад, а передусім про байдужість до конкретних людських доль, адже від своєчасної та безкорисливої підтримки часто залежить життя.

За останнє десятиліття в Україні спостерігається стрімке відродження благодійності: зростає кількість фондів і громадських організацій, активізується діяльність незалежних філантропів, до процесів допомоги долучаються підприємства та бізнес-структури. Особливого значення благодійність і волонтерство набули після

2014 року та в умовах повномасштабної війни 2022 року, коли громадянське суспільство фактично взяло на себе функції забезпечення армії, підтримки поранених, переселенців і вразливих категорій населення.

Актуальність дослідження визначається також необхідністю відновлення довіри до благодійних практик, формуванням прозорих механізмів їх функціонування та правового регулювання. У цьому контексті важливо враховувати світові тенденції: глобальна благодійність не стоїть на місці, вона задає нові стандарти прозорості, підзвітності та соціальної відповідальності, що особливо виразно проявляється у країнах Європейського Союзу. Для України ж інтеграція таких підходів є необхідною умовою підвищення ефективності й легітимності благодійної діяльності. Зростає також і науковий інтерес до цього феномену: досліджуються правові, соціальні та економічні аспекти благодійності, аналізується її вплив на державотворчі процеси.

У Древньому Єгипті, Китаї, Індії благодійність сприймалася як одна з чеснот людини, таких як безкорисливість і допомога нужденним. Благодійність була відома давнім євреям. У Талмуді благодійність позначається словом «цдака» (праведність чи справедливість). У послідовників іудаїзму благодійність виявлялася у таких формах, як прощення боргів, розірвання боргових зобов'язань, благодійні каси, які служили для викупу полонених та забезпечення посагу бідним нареченим. Стародавні греки створили систему благодійності для допомоги бідним, зайнятим у виробництві, оскільки ця частина населення мала важливе значення для економічної життєздатності спільноти.

Як будь-яке суспільне явище, благодійність пройшла у своєму розвитку кілька етапів, кожен з яких через певні конкретно-історичні умови мав свої особливості.

На наш погляд, історію розвитку благодійної практики слід розглядати, починаючи з часу виникнення потреби у підтримці та взаємовиручці у давніх слов'ян, а не з моменту прийняття християнства, як це роблять багато сучасних дослідників. Вже в дохристиянський період у східних слов'ян відбулося формування та поява таких найпростіших форм соціальної допомоги, як культові форми підтримки з різними сакральними атрибутами, суспільно-родові форми допомоги та захисту у межах роду, сім'ї, населення, господарські форми допомоги та взаємодопомоги.

З хрещенням Русі надання безоплатної допомоги різним категоріям населення набуло релігійно-морального змісту, що на багато століть визначило характер та напрямки розвитку вітчизняної благодійності. Наприкінці XVII ст. церква, що грала провідну роль у сфері благодійництва, поступилася місцем державі, яка перетворилася на головного ініціатора всіх соціальних програм. Проте з початку

проведення ліберально-демократичних реформ у 60-х роках. XIX ст. благодійність стала долею земських та міських органів самоврядування, різних громадських, благодійних організацій та приватних осіб. Саме післяреформений період відзначений безпрецедентними масштабами благодійної діяльності. Це було зумовлено дією низки факторів, найпомітнішими з яких були такі:

Економічний. Ліберально-демократичні реформи 60-70-х років. XIX ст. послужили найсильнішим імпульсом у розвиток економіки нашої країни, ними було створено сприятливі умови для бурхливого зростання підприємницької діяльності. Таке становище сприяло накопиченню капіталу країни, зосередженню до рук торгово-промислового шару великих матеріальних ресурсів, стали фінансовою базою розвитку благодійності, джерелом благодійних вкладень у соціальну сферу, культуру.

Соціальний. Процеси модернізації в державі сприяли соціальної диференціації населення. З одного боку, зміцнили і примножили свої капітали великі підприємці, з другого – з'явилося безліч знедолених людей, позбавлених традиційних основ життя та джерел існування. Усвідомлюючи певну соціальну відповідальність за тяжкий стан народних мас, багато ліберально налаштованих і прогресивно мислячих представників ділових кіл прийшли до розуміння того, що ефективним засобом згладжування соціальних суперечностей, усунення суспільного емоційного дискомфорту, що виникло в результаті несправедливого співвідношення праці та присвоєння засобів виробництва. Все це проявилось у величезних сумах пожертв на будівництво притулків, безкоштовних їдалень тощо.

Політичний. До середини XIX ст. стало очевидно, що виділених державними та благодійними організаціями коштів недостатньо для повноцінного функціонування та розвитку системи соціальних установ. Виявилася необхідність більшої участі громадськості у справах опіки, вільної від державного контролю. Тому уряд узяв курс на проведення політики заохочення благодійності у країні. У 1862 р. було спрощено порядок відкриття благодійних товариств, що помітно позначилося зростання кількості благодійних установ. Відповідно до Земської (1864 р.) і Міської (1870 р.) реформам було створено земські і муніципальні органи самоврядування, в обов'язки яких входила турбота про розвиток системи соціального піклування країни. Крім цього, за великі пожертвування держава нагороджувала благодійників почесними званнями, чинами, відзнаками, встановлювала податкові пільги. Їхні імена вносилися до спеціальних книг пошани, друкувалися в газетах.

Релігійний. В основному підприємці були надзвичайно побожними людьми, які дотримувалися норм православної моральності, яка ставила в основу християнську благодійність, допомогу всім нужденним. Обов'язковими вважалися пожертвування для будівництва храмів, церков, монастирів. Однак навіть у випадку,

коли самі благодійники не були глибоко релігійними людьми, сімейні традиції добровільності чи побоювання бути відлученими від Церкви за звинуваченням у користуванні та інших пороках сприяли відрахуванню значних сум на піклування бідних та допомогу культурі.

Культурний. У другій половині XIX – на початку XX ст. спостерігалось загальне піднесення культури, відбулася трансформація поглядів представників торгово-промислового класу на науку, освіту, мистецтво. Спостерігалось масове захоплення театром, книгами, художнім мистецтвом, що сприяло розквіту таких явищ, як колекціонування та меценатство.

Отже, благодійність пройшла шлях від сакральних і родових форм допомоги до сучасних інституційних практик. У XXI ст. вона постає не лише моральною чеснотою, а й важливим інструментом соціальної стабільності, правового регулювання та консолідації українського суспільства. Тому, комплексне вивчення явища благодійності потребує об'єднання зусиль представників різних наукових напрямів, практичних діячів у цій сфері, передбачає взаємодію державних та громадських структур.

Список бібліографічних посилань

1. Тищенко О. В. Еволюція благодійної діяльності як суспільно-правового явища. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2015. Вип. 14 (1). С. 112–115. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_14\(1\)__33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_14(1)__33).

Кушнір Володимир Анатолійович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального права
і кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ

ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЙНЯТТЯ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА КОНТРАКТОМ

Протягом останніх десяти років, Україна перебуває у стані війни з російською федерацією. За цей час перед державою постійно постають все нові і нові виклики, пов'язані з необхідністю боронити свою територію та захищати населення від злочинних дій держави-агресора [4; 6]. Збройна агресія проти України, яку розпочала росія ще в 2014 році, анексувавши АР Крим і захопивши частину Луганської та Донецької областей, обумовила необхідність посилення військового потенціалу нашої держави. Особливої актуальності це питання набуло з дня початку широкомасштабних воєнних дій, відколи був запроваджений правовий режим воєнного стану на всій території держави [3; 5].

Україна щодня бореться як за своє світле майбутнє, так і за майбутнє всього демократичного світу [7; 8]. За цей час, ціною неймовірних зусиль та людських жертв, Україні вдалось здобути низку важливих воєнних перемог, знищивши тисячі окупантів. Водночас, для остаточної перемоги над державою-терористом необхідно докласти ще багато зусиль. Мобілізаційний ресурс нашого ворога є величезним, а тому нам слід використовувати всі наявні можливості для відсічі збройної агресії. Одним із ресурсів, який може бути використаний для посилення обороноздатності держави є особи, які відбувають покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі. Серед цих людей є мотивовані та патріотично налаштовані громадяни, готові спокутувати власну провину перед суспільством на полі бою. У той же час, залучення цих осіб до військової служби вимагає чіткого законодавчого регулювання всіх аспектів, пов'язаних з: умовно-дostroковим звільненням таких осіб, здійсненням адміністративного нагляду за ними, прийняття їх на військову службу та визначення особливостей її проходження, врегулювання питань соціального і правового захисту таких осіб тощо.

З метою врегулювання зазначених питань було прийнято Закон України від 8 травня 2024 року № 3687-IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального, Кримінально-виконавчого кодексів України та інших законів України щодо запровадження інституту умовно-дostroкового звільнення осіб від відбування покарання для безпосередньої їх участі у обороні країни, захисті її незалежності та територіальній цілісності».

Зазначеним законом було доповнено КК України ст. 81-1, яка передбачає, що під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану до осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, судом може бути застосовано умовно-дostroкове звільнення для проходження ними військової служби за контрактом. Умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання, передбачене цією статтею, не застосовується до осіб, засуджених за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, засуджених за вчинення умисного вбивства двох або більше осіб, або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 152-156¹, 258-258⁶, ч. 4 ст. 286¹, ст. 348 КК України, а також до засуджених службових осіб, які згідно з пп. 1 п. 3 примітки до ст. 368 КК України займали особливо відповідальне становище [1].

Умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом може бути застосовано судом [2], якщо засуджений виявив бажання проходити військову

службу за контрактом та відповідає вимогам проходження військової служби за контрактом, визначеним ст. 21-5 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу».

При ухваленні рішення про умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом суд покладає на особу, звільнену від відбування покарання, обов'язок невідкладно, але не пізніше 24 годин після набрання законної сили судовим рішенням про умовно-дostroкове звільнення особи від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом, прибути у супроводі Національної гвардії України до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки для укладення контракту та проходження військової служби [1].

У разі вчинення особою, до якої було застосовано умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби за контрактом, протягом невідбутої частини покарання нового кримінального правопорушення суд призначає такий особі покарання за правилами, передбаченими ст. 71 і 72 КК України.

Якщо особа не виконує умови контракту і ухиляється від військової служби, то такі дії тягнуть за собою кримінальну відповідальність, передбачену ст. 336-2 КК України. Так, за цією статтею відповідальність настає за ухилення від прийняття на військову службу за контрактом особою, яку під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану звільнено умовно-дostroково від відбування покарання для проходження військової служби [1]. Хоча ця норма криміналізована нещодавно, вона потребує доопрацювання. Зокрема вбачається доповнення кваліфікуючими ознаками, такими як: вчинено за попередньою змовою групою осіб. А також виникає потреба з'ясування особливостей кваліфікації цього кримінального правопорушення та його відмежування від інших кримінальних та адміністративних правопорушень.

Проблеми кримінальної відповідальності кримінальні правопорушення у сфері забезпечення призову, мобілізації та військові кримінальні правопорушення, як Г. М. Анісімов, В. В. Бабаніна, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Ю. П. Дзюба, О. О. Дудоров, М. І. Карпенко, В. І. Касинюк, І. М. Коропатнік, М. І. Мельник, М. А. Микитюк, Р. О. Мовчан, О. О. Павлюк, С. В. Петков, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, С. О. Харитонов, С. С. Чернявський та інші.

Попри істотний внесок зазначених вчених у розробку питань забезпечення призову та мобілізації, зовсім недослідженим є проблемні питання кримінальної відповідальності за ухилення від

прийняття на військову службу за контрактом, оскільки ст. 336-2 КК України була криміналізована 8 травня 2024 року. Хоча норма була прийнята нещодавно, її редакції не цілком обумовлена потребами практики. Ця стаття потребує доопрацювання.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

3. Тарасенко О. С. Особливості правового регламентування підстав проведення спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину до початку кримінального провадження. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. Вип. № 2 (10). С. 21–25. URL: <https://policeystika.dnuvs.ukr.education/index.php/policeystyka/article/view/185/165>.

4. Тарасенко О. С. Шляхи розв'язання системних проблем у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави як складової національної безпеки України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 бер. 2025 р.); у 2-х ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. Ч. I. С. 51–53.

5. Тичина Д. М., Тарасенко О. С., Антошук А. О. та ін. Розслідування незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами та вибуховими пристроями : *метод. реком.* Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 50 с.

6. Чернявський С. С., Бабаніна В. В. Кримінальна відповідальність військовослужбовця за незаконне заволодіння військовим майном: передумови новелізації. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали XIV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 23 листопада 2023 року). Київ, Нац. акад. внутр. справ, 2023. С. 250–253. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/items/303c8343-c950-43da-bdd1-f54bd723bcdd>

7. Чернявський С. С., Стрільців О. М., Тарасенко О. С. та ін. Застосування космічних та геоінформаційних технологій під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень: *метод. реком.*; за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе; 2-ге вид. 2024, НАВС. 93 с.

8. Borysov, V., Shakun, V., & Babanina, V. (2022). Aplicación de los principios constitucionales en la legislación penal de Ucrania. *Revista De La Universidad Del Zulia*, 13 (38), 140-158. DOI: <https://doi.org/10.46925/rdluz.38.10>.

Ландіна Анна Валентинівна,
старший науковий співробітник відділу
проблем кримінального права, кримінології
та судоустрою Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, доцент

НАСИЛЬСТВО ЩОДО ДІТЕЙ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ТА ФОРМИ ПРОЯВУ

Насильство проти дітей являє собою одну з найбільших реальних загроз для подальшого розвитку будь-якого суспільства [1]. Сучасні критичні умови, в яких зараз перебувають українці, а саме повномасштабне вторгнення військ РФ, введення воєнного стану, потягло за собою значне підвищення рівня дій насильницького характеру, розвитку нових форм його прояву тощо. Захист дітей від усіх форм насильства гарантується державою на законодавчому рівні у ст. 28 та ст. 52 Конституції України. Ці положення повною мірою корелюються із Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенцією про права дитини, Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульською конвенцією) та іншими міжнародними нормативно-правовими актами.

Основними формами прояву насильства над дітьми можуть бути: фізичне, сексуальне, психологічне, економічне. Серед них потрібно виділити відносно нові види насильства щодо дітей, які зараз набувають все більшого поширення у суспільстві: це булінг, кібербулінг та сексуальне насильство в інтернеті, які водночас є і найбільш небезпечними формами його прояву.

Булінг може проявлятися у всіх чотирьох зазначених формах і має інші специфічні ознаки. Він визначається у законодавстві як «цькування, тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого» (ч. 1 ст. 173-4 КУпАП). Основними ознаками булінгу є: вчинення таких діянь в освітньому середовищі учасниками освітнього процесу; систематичність (тобто одноразова сварка чи конфлікт ще булінгом не є) [2, с. 40]. Для булінгу характерним є так званий «дисбаланс сил» – за певними ознаками (фізичними, матеріальними, соціальними тощо) кривдник має перевагу над потерпілим.

Згідно із дослідженнями ЮНІСЕФ (станом на 2024 рік) щодо булінгу в Україні 67 % дітей віком 11–17 років так чи інакше стикалися із проблемою булінгу; 24 % дітей були жертвами булінгу; 44 % дітей не розказували нікому про булінг щодо них; 48 % спостерігали випадки булінгу, але з різних причин замовчували про це. Із булінгом частіше стикаються дівчата (55,9 %). Основною причиною вчинення булінгу щодо дітей дослідники визнають той факт, що ці діти виглядають, поведуться, думають, говорять чи іншим чином поведуться не так, як інші [3]. Коли законодавчі акти закріплюють термінологію, суть якої лишається нечіткою, а закон не передбачає визначених чітких критеріїв, це породжує певні питання у слідчій та судовій практиці [4, с. 223].

Виділяють окремий вид булінгу – кібербулінг, який також набуває розповсюдження, причиною чого є діджиталізація практично в усіх сферах життя, включно із освітою та міжособистісним спілкуванням. Кібербулінг визначається як систематичне цілеспрямоване відправлення агресивних повідомлень з електронних носіїв (електронна пошта, блоги, чати, смс-повідомлення тощо) на адресу будь-якої особи, яка не може себе захистити [5]. Станом на 2020 рік жертвою кібербулінгу був кожен п'ятий підліток [6], станом на 2023 рік вже 29 % опитаних підлітків визнавали себе його жертвами [7]. Серед жертв кібербулінгу 80 % дівчат, а серед кривдників – 70 % хлопців. Кібербулінг було вчинено у 18 % випадків булінгу серед дітей [8].

Ще однією специфічною формою насильства над дітьми є сексуальне насильство в інтернеті. Небезпечність такого виду насильства над дітьми полягає у тому, що підлітки, та і малолітні діти більшу частину вільного часу проводять у соціальних мережах, у мережі інтернет в цілому. І часто інформація, яка міститься на окремих сайтах, є не лише шкідливою, але і небезпечною для несформованої дитячої психіки. Основна небезпека полягає у тому, що, окрім своїх реальних друзів та знайомих, діти часто спілкуються з незнайомцями, т.зв. віртуальними друзями. Згідно із статистичними даними, 95 % дітей в Україні мають постійний доступ до інтернету, а 86 % дітей мають власні гаджети, які і використовують зокрема для віртуального спілкування. При цьому 23,5 % дітей стикалися із тим чи іншим проявом віртуального сексуального насильства, серед найбільш розповсюджених видів якого є: питання про оголені частини тіла дитини (14,4 %); підтримували розмову з дорослою людиною в інтернеті сексуального змісту (11,1 %); надсилали фото чи відео оголеного тіла (11 %); просили дитину надіслати свої оголені фото чи відео (8,1 %) [9]. На світовому рівні у 2022 році було надіслано на 4 % більше, ніж у 2021 році, які ймовірно містять зображення сексуального насильства над дітьми; у 2022 році на 9 % більше, ніж у 2021 році,

було підтверджено URL-адрес, які містили зображення та відео, зроблені та/або поширені через підключений до Інтернету пристрій із камерою [10].

В сучасних умовах значно посилилися ризики для дітей щодо вчинення проти них насильства в інтернеті, що обумовлено такими чинниками: доступність різноманітних гаджетів; особливості підліткового віку та брак уваги з боку дорослих; брак знань щодо можливих наслідків віртуальних стосунків; маніпуляції з боку онлайн-«друзів» (погрози, шантаж, залякування, пропозиція вигоди тощо); збільшення кількості дітей з групи ризику (труднощі із спілкуванням з однолітками, малообізнаність, низька самооцінка, відсутність контролю дорослих); цифрова неграмотність як дітей, так і дорослих; вплив загроз фізичній безпеці в умовах воєнного стану; проблеми комунікації дітей із батьками або втрата батьків [11].

Не знижується і рівень насильницьких діянь щодо дітей у сім'ї, і воєнний стан, нажаль, лише загострив ці проблеми. І якщо на початку повномасштабного вторгнення ситуація з домашнім насильством в цілому покращилася, то у подальшому ситуація знов погіршилася. Останнім часом, особливо у роки війни відбувається різке зростання кількості розлучень, що має наслідком різке зростання кількості випадків домашнього насильства, коли один із батьків намагається забрати дитину в іншого. Так, за даними статистики, у 2022–2023 років до Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини надійшло 157 звернень щодо самовільної зміни місця проживання дитини одним із батьків (з них 41 звернення стосується переміщення дітей у межах України, 4 – вивезення дітей на тимчасово окуповану територію, до РФ, 122 – вивезення дітей в інші країни). Також за 2023 рік до Національної поліції України надійшло понад 216 тис. заяв та повідомлень про факти вчинення домашнього насильства, з яких 7 тис. – від дітей; у 2023 р. було підтверджено факти домашнього насильства щодо 9,5 тис. дітей. Станом на жовтень 2023 року зареєстровано понад 5 тис. кримінальних правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, потерпілими в яких є діти [9; 10]. За перше півріччя 2024 року уповноважені органи отримали більше 97000 звернень по факту домашнього насильства [12]. Зросла і кількість домашнього насильства проти дітей, адже в першу чергу саме діти стають свідками таких протиправних діянь, що також може бути кваліфіковане як насильство проти них.

Отже, у сучасних умовах проблема насильства щодо дітей лише загострилася, і рівень насильства щодо дітей має тенденцію до поступового щорічного збільшення. Така динаміка насильницьких правопорушень проти неповнолітніх в Україні вимагає перегляду вже існуючих та розробки нових заходів запобігання та протидії цим суспільно небезпечним діям. В першу чергу, посилюється роль

центрів підтримки жертв різних форм та проявів насильства, які можуть надавати допомогу у тому числі і дітям, що постраждали від нього. На батьків, опікунів та осіб, що їх замінюють, а також учасників освітнього процесу покладається обов'язок роз'яснити дитині, що є проявами насильства, як на це правильно відреагувати, куди звертатися у випадку їх вчинення тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Самойлова О. В., Шевчук Т. А. Насильство над дітьми. Правовий захист дітей від насильства в сім'ї. *Пріоритетні напрями діяльності Національної поліції України*. Харків, 2018. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/12_12_2018/pdf/55.pdf.
2. Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти: навч.-метод. посіб. Київ: ФОП Нічога С. О. 2020. 196 с.
3. Протидія булінгу. 2024. URL: <https://mon.gov.ua/tag/protidiya-bulingu?&type=all&tag=protidiya-bulingu>.
4. Tarasenko O. S. Problem issues of combating criminal communities. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 8 (36). Vol. 2. С. 219–224. URL: <http://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/3897>.
5. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі. UNICEF. 2019. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/sites/unicef.org.ukraine/files/2020-02/bullying3.pdf>.
6. Кожен п'ятий підліток визнавав себе жертвою онлайн-злущань, – дослідження про кібербулінг. 2020. URL: https://lb.ua/society/2020/10/09/467767_kozhen_pyatij_pidlitok_viznavav.html.
7. Морозов О. Платформу для протидії кібербулінгу запустили в Україні для дорослих і дітей. 2023. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/341749-platformu-dlya-protidiyi-kiberbulingu-zapustili-v-ukrayini-dlya-doroslih-i-ditey>.
8. В Україні презентували перше комплексне дослідження про кібербулінг. 2020. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/v-ukraini-prezentuvали-pershe-kompleksne-doslidzhennya-pro-kiberbulingu>.
9. Дьякова А., Маркунас Л., Філоленко В. Сексуальне насильство в інтернеті: рекомендації для ЦСС (ФСР) і ССД щодо реагування та надання допомоги дітям та сім'ям. Освітній проект «Центр захищеності в Інтернеті «Стоп Секстинг», за фінансової підтримки Українського Гуманітарного Фонду та у партнерстві з Ресурсним Центром Недержавних Організацій. 2024. URL: <https://stop-sexting.in.ua/>.
10. Павленко Т. А., Корабель М. Г. Домашнє насильство щодо дітей в умовах війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10/2023. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/118>.

11. Питання щодо захисту дітей від домашнього насильства особливо актуальне під час війни. 20 жовтня 2023 рік. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1496637>

12. Коваленко А. Скільки скарг на домашнє насилля зафіксували у першому півріччі 2024 року? Дані омбудсмена. 2024. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/yak-chasto-v-2024-roci-ukrajinci-povidomlyali-pro-domashnye-nasillya-dani-upovnovazhenogo-303646/>.

Лисий Григорій Володимирович,
аспірант науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ПЕРЕТИНУ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

У сучасних умовах безпекових викликів та зростання міграційних потоків питання протидії незаконному перетину державного кордону України набуває особливої актуальності. Охорона кордону є важливою складовою національної безпеки, а порушення встановлених правил переміщення – загрозою для громадського порядку, економічної стабільності та обороноздатності держави.

Незаконний перетин державного кордону є серйозною загрозою національній безпеці, суверенітету та територіальній цілісності країни. Протидія цьому явищу вимагає комплексного, багаторівневого підходу, що поєднує в собі правові, організаційні, технічні та міжнародні заходи. Ефективна стратегія має враховувати різноманітність каналів, методів і мотивацій порушників, від окремих мігрантів до організованих злочинних груп [0].

Під нелегальною міграцією зазвичай розуміють рух певних осіб через національні кордони без наявності визначених дозволів або з порушенням правил та режиму перетинання таких кордонів, а також перебування осіб в іншій країні після завершення терміну, обумовленого їх в'їзною візою, та/або з порушенням правил перебування. Наголосимо, що це негативне явище й на сьогодні залишається однією з найбільш конфліктогенних проблем міжнародної міграції. Більше того, вона стала викликом світовій спільноті, масштаби та можливі наслідки загострення якого можуть являти собою серйозну загрозу міжнародній стабільності та сталому розвитку держав. Нелегальна міграція є соціально небезпечним, шкідливим, протизаконним явищем, що реально загрожує національним інтересам та публічній безпеці держав [2].

Слід наголосити, що протидія право-порушенням – це складне соціально-правове явище, яке відбувається на різних рівнях

життєдіяльності суспільства. Якщо в основу поділу протидії адміністративним правопорушенням на рівні покласти в якості критерію соціальний об'єкт, на який спрямовується протидія, (у нашому випадку – нелегальна міграція), то можливо виокремити загально-соціальний, груповий та індивідуальний рівні такої протидії. Тоді, з огляду на зазначене, слід визнати допустимим оперування такими поняттями, як загально-соціальна, спеціальна організаційно-правова та адміністративно-юстиційна протидія правопорушенням. Кожен із цих рівнів або видів протидії правопорушенням характеризується наявністю відносно автономного, але однотипного механізму її здійснення, структура якого на всіх трьох рівнях становить зміст протидії протиправним діям загалом [3].

Характеристику зазначеного механізму (зміст) протидії правопорушенням на кожному з трьох її рівнів слід розпочати з того, що протидія протиправним діям на усіх її рівнях здійснюється за двома взаємопов'язаними напрямками, кожен із яких відображає відповідну складову змісту самого правопорушення. Як відомо, явище «правопорушення» має дві відносно автономні складові: перша – це схильність людей та їх спільнот до певної деструктивності та відповідні її детермінанти, а друга – реалізація зазначеної схильності, що має прояв у вигляді вчинення протиправних діянь. Відповідно, перший напрям протидії правопорушенням безпосередньо спрямовується на подолання вказаної схильності та її детермінації. Назвемо його запобіганням потенційним правопорушенням (запобігання правопорушенням). Другий напрям протидії правопорушенням – це, як відомо, правове реагування на вже вчинене протиправне діяння.

Протидія незаконному перетину кордону – це динамічний і процес, який постійно розвивається. Організатори незаконної міграції швидко адаптуються, винаходячи нові методи. Тому успіх залежить від здатності держави поєднувати найновіші технології, міцну правову базу, міжнародну співпрацю та глибоке розуміння причин явища. Лише такий всебічний підхід дозволить захистити державний кордон як запоруку національної безпеки.

Список бібліографічних посилань

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>.

2. Вичавка В. І. Щодо форм діяльності прикордонної служби із протидії тероризму на державному кордоні та під час проведення антитерористичної операції. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2017. С. 165–168.

3. Про прикордонний контроль : Закон України від 05.11.2009 № 1710-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17>.

Лисик Руслан Валерійович,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛІДЕРІВ ЗЛОЧИННОЇ СПІЛЬНОТИ АБО ЗЛОЧИННОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Сьогодні лідери злочинних спільнот та організацій – це не лише організатори злочинної діяльності, а й складні психологічні типи, чий особистісні риси дозволяють їм ефективно керувати нелегальними структурами, маневруючи в умовах постійного ризику та протидії. Їхня психологічна характеристика часто поєднує в собі парадоксальні риси: харизму та жорстокість, раціональність та аморальність, вміння будувати довіру та безжально її порушувати.

Особливу увагу викликає той факт, що в більшості випадків організовані групи мають відповідну спеціалізацію, тобто займаються певним видом злочинної діяльності в залежності від спрямованості групи (корисливої або корисливо-насиленої) [0, с. 93].

При вчиненні злочинів такою групою можливості виконавців підвищуються, здійснення наміченого плану стає надійнішим, а небезпека для суспільства зростає, що негативно позначається на розкритті злочинів. У зв'язку з цим у кримінально-правовій, криміналістичній та кримінологічній літературі приділяється досить велика увага розробці й дослідженню проблеми організованої злочинності – найнебезпечнішої форми злочинних проявів [2; 3].

Варто відмітити, що однією з ключових рис таких лідерів є високий рівень маніпулятивності та соціального інтелекту. Вони чудово розуміють слабкості, страхи та потреби оточуючих, що дозволяє їм ефективно вербувати послідовників, мотивувати їх на вчинення злочинів і підтримувати ієрархію всередині групи. Часто вони використовують техніки психологічного впливу: від обіцянок захисту та винагороди до залякування та шантажу. Ця здатність робить їх не лише організаторами, а й «духовими наставниками» злочинного середовища.

Патологічна амбітність та прагнення до влади – ще одна характерна риса. Для багатьох із них злочинна діяльність є шляхом до самореалізації, способом відчувати себе значущим і всемогутнім у середовищі, де легальні способи досягнення статусу часто видаються недоступними або занадто повільними. Влада в злочинній структурі дає їм відчуття контролю не лише над підлеглими, але й над певними аспектами суспільства, що підсилює їхню самооцінку.

Слід зупинитись на такій рисі, як відсутність емпатії та моральна деформація, яка є фундаментальною основою їхньої поведінки. Багато лідерів злочинних груп демонструють ознаки психопатії: вони холоднокровні, егоцентричні, здатні на жорстокість без вагань. Ця риса дозволяє їм приймати рішення, що несуть загрозу життю і благополуччю інших, без почуття провини. Людина для них часто є лише інструментом або перешкодою [4].

Кримінальна раціональність та стратегічне мислення відрізняють лідера від звичайного злочинця. Він здатний аналізувати ризики, прогнозувати наслідки дій правоохоронних органів, будувати довгострокові плани та адаптуватися до змін. Ця риса робить його небезпечним і важким для нейтралізації супротивником.

Параноїдальність та довіра, обмежена колом «своїх», також характерні для таких осіб. Постійний страх викриття, зради чи втручання конкурентів змушує їх бути пильними, обережними, часто – підозрілими навіть до найближчого оточення. Однак саме ця параноїдальність часто допомагає їм довго уникати правосуддя.

Слід наголосити, що лідери злочинних угруповань здатні створювати і підтримувати специфічну внутрішню ідеологію, засновану на корпоративних нормах і «кодексі честі», де поняття вірності, сили та авторитету мають першорядне значення. Їхня влада підтримується:

- через страх покарання;
- через матеріальні вигоди для підлеглих;
- через створення ілюзії належності до «обраної групи».

Парадокс полягає в тому, що лідери злочинного середовища одночасно виступають організаторами хаосу та утримувачами порядку в межах власної групи. Вони мають бути жорстокими та безкомпромісними до ворогів, але водночас здатними проявляти ділову холоднокровність, дисципліну і навіть «захисну турботу» щодо своїх підлеглих.

Важливо розуміти, що психологічний портрет лідера злочинної організації не є універсальним. Він формується під впливом безлічі чинників: соціального середовища, особистого досвіду, культурного контексту та індивідуальних психічних особливостей. Однак саме ця комбінація харизми, жорстокості, розумової гнучкості та моральної сліпоти робить їх ключовими фігурами в світі організованої злочинності – фігурами, чия психологічна сутність залишається предметом пильної уваги як кримінологів, так і психологів.

Список бібліографічних посилань

1. Коновалова В. Е. Методика розслідування вбивств, що вчиняються організованими злочинними групами. *Правові пробл. боротьби зі злочинністю*: Кн. 2. Харків: Східно-регіон. центр гуманіт.-освітніх ініціатив, 2002. С. 82–106.

2. Виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки : метод. рек. / Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Томма Р. П., Тарасенко О. С. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 70 с.

3. Костенко М. В. Психологічні аспекти структури організованих злочинних угруповань. *Проблеми законності*. 2014. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/8338/1/24.pdf>.

4. Тарасенко О. С. Особливості проведення обшуку під час розслідування злочинів, пов'язаних з протиправним контентом в мережі Інтернет, з ознаками організованої злочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 5. Т. 2. С. 154–157. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2021/5/part_2/26.pdf.

5. Про організаційно-праві основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

Логвиненко Максим Леонідович,
ад'юнкт відділу аспірантури (ад'юнктури)
і докторантури Національної академії
внутрішніх справ

ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСОБИСТОЇ БЕЗПЕКИ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІ В УМОВАХ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Указом Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до п. 20 ч. 1 ст. 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», із 05 год 30 хв. 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан [6]. Держава зацікавлена у тому, щоб у ній існував правопорядок, тому його встановлення, дотримання, посилення є одними із найбільш важливих завдань держави. Для цього державою створено низку засобів забезпечення правопорядку, серед яких – суспільні, політичні, економічні, релігійні та інші. Проте чи не найбільшу вагу мають правові засоби забезпечення правопорядку, серед останніх – адміністративно-правові [4, с. 157].

Адміністративно-правові засоби – це законодавчо визначені основи, які закріплені у нормативно-правових актах різної юридичної сили, спрямовані регулювання балансу інтересів між державою та відповідними суб'єктами у визначених сферах.

Правоохоронна система України перебуває на етапі реформування та становлення [15, с. 439]. Забезпечення особистої

безпеки працівників Національної поліції України в умовах режиму воєнного стану суттєво відрізняється від стандартних способів, методів, прийомів, а також наявних програм підготовки особового складу правоохоронного органу, покладених в основу безпечного виконання поліцейських функцій у мирний час. Пояснюється це тим, що повномасштабне вторгнення країни агресора на територію нашої держави, обумовило особливий порядок функціонування органів та підрозділів Національної поліції України, перед якими постала низка раніше невідомих викликів, які не були притаманні їх повсякденній діяльності. Досвід роботи в умовах «пристосування» дозволяє чітко окреслити існуючі проблеми та запропонувати законодавцю шляхи їх вирішення, фактично пропонуючи варіанти реформування кримінальної поліції [14, с. 13; 3].

Діяльність органів поліції в умовах правового режиму воєнного стану ускладнюється тим фактом, що поліцейські виконують покладені на них обов'язки в умовах підвищеного ризику для життя та здоров'я [2, с. 26]. При цьому, особиста безпека поліцейського наразі є головним чинником успішного вирішення службових завдань, особливо в умовах військового стану. Знання проблеми та врахування її негативних наслідків допоможе поліцейському якісно виконувати покладені на нього службові обов'язки, вберегти життя і здоров'я [17, с. 171–172].

Відтак, доцільно визначити розширений перелік функцій покладених на працівників Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану. Відповідно до Закону «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії режиму воєнного стану» від 15 березня 2022 р. до додаткових повноважень поліцейських було віднесено: а) організацію роботи з надання, позбавлення та підтвердження допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт; б) застосування безпілотних літальних апаратів та спеціальних технічних засобів задля протидії їх застосуванню; в) зупинка транспортного засобу якщо є наявна інформація, яка свідчить про те, що водій або пасажир транспортного засобу є особою, яка самовільно залишила місце для утримання військовополонених [7].

Працівники Національної поліції України продовжують виконувати свої функції і безпосередньо на лінії зіткнення: допомагають людям евакуюватися, рятують з-під обстрілів та доставляють місцевим мешканцям гуманітарну допомогу. Від початку повномасштабного російського вторгнення підрозділи поліції

отримали та опрацювали понад 2 млн. 100 тисяч повідомлень від громадян, розпочали майже 14 тисяч кримінальних проваджень за фактами злочинів, вчинених військовослужбовцями російської федерації, зареєстрували понад 53 тисячі кримінальних правопорушень, розпочали понад 550 кримінальних проваджень за колабораціонізм (90 осіб вже отримали повідомлення про підозру), затримали 779 осіб за підозрою у диверсійній діяльності, зафіксували майже 11 тисяч майнових злочинів, з яких більше 10 тисяч – крадіжки. Понад 2300 підозрюваних осіб встановлені. Зареєстрували понад 11 тисяч ДТП, в яких загинуло 444 особи. Заблокували понад 2800 «ворожих інформканалів» із загальною аудиторією більш ніж 23 млн. користувачів [16].

На підставі вищевикладеного можемо зробити перший крок у напрямку розв'язання окресленої проблеми та виокремити додаткові функції покладені на працівників Національної поліції України в умовах дії правового режиму воєнного стану, а саме: 1) забезпечення публічної безпеки і порядку, у тому числі, під час комендантської години; 2) несення служби на блокпостах; 3) виявлення та знешкодження диверсійно-розвідувальних груп; 4) забезпечення огляду місця події, що піддалося ударам безпілотними літальними апаратами, крилатими або балістичними ракетами; 5) виявлення потенційно вибухонебезпечних предметів, боєприпасів які не здетонували; 6) активна участь у рятуванні людей з під завалів зруйнованих будівель та споруд, а також охорони майна, яке залишилося без догляду; 7) посилена охорона критично важливої інфраструктури та інших об'єктів, які забезпечують життєдіяльність населення; 8) забезпечення найвищих міжнародних стандартів поліцейської діяльності на деокупованих та прилеглих до них територіях; 9) евакуація населення з небезпечних районів; 10) виконання поліцейських функцій безпосередньо на лінії зіткнення; 11) активна протидія незаконному розповсюдженню вогнепальної зброї та вибухових пристроїв.

Визначені поліцейські функції вимагають адаптування чинного законодавства із врахуванням відповідних заходів спрямованих на забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України. Одним із таких заходів може бути створення сучасної системи гарантій прав поліцейських, які задіяні безпосередньо в діях щодо забезпечення державного суверенітету.

Аналізуючи Закон України «Про Національну поліцію» звернемо увагу на ст. 105 яка визначає фінансування і матеріально-технічне забезпечення поліції. Детальний аналіз окресленої норми дає змогу констатувати, що законодавець визначає виконавчі комітети

сільських, селищних, міських рад, комунальні та приватні підприємства як джерела можливого матеріально-технічного забезпечення органів поліції задля виконання повноважень [12]. Водночас, про свою роль у цьому процесі законодавець взагалі не згадує. Також відсутня норма щодо необхідності додаткового матеріально-технічного забезпечення поліцейських, які задіяні безпосередньо в діях щодо забезпечення державного суверенітету.

В контексті запропонованої нами системи гарантій доречно також розглянути ст. 62 зазначеного вище закону, яка регламентує гарантії професійної діяльності поліцейського.

За підсумками аналізу визначеної норми закону, можемо констатувати, що законодавець гарантує забезпечувати поліцейського лише належними умовами необхідними для виконання покладених на нього службових обов'язків [12]. Разом із тим, згадування про засоби необхідні для виконання поліцейських функцій, а також додаткові засоби для поліцейських, які задіяні безпосередньо в діях щодо забезпечення державного суверенітету так само відсутнє [5; 13, с. 154–156].

З урахуванням вищевикладеного пропонується доповнити зміст Закону України «Про Національну поліцію», зокрема, п. 1, ч. 10 ст. 62 та викласти його у наступній редакції: «Забезпечується належними умовами та необхідним засобами для виконання покладених на нього службових обов'язків. В умовах дії правових режимів усіма засобами, у тому числі, засобами індивідуального захисту».

Ще одним заходом спрямованим на збереження життя і здоров'я працівників поліції, які задіяні в забезпеченні державного суверенітету може бути доопрацювання існуючої нині системи підготовки.

Підтримуючи необхідність запровадження сучасних технологій до процесу підготовки працівників Національної поліції України, вбачаємо за необхідне доповнити норми положення «Про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України», а саме розділ 1 п. 6, таким видом підготовки як технологічна.

Також окреслені вище поліцейські функції, з метою збереження життя та здоров'я, як правоохоронців так і цивільного населення, тісно переплітаються із застосуванням найбільш суворого заходу примусу. Думки про важливість застосування вогнепальної зброї, в контексті забезпечення особистої безпеки поліціантів в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Варто наголосити, що основним видом вогнепальної зброї в органах та підрозділах Національної поліції України є зброя зупиняльної дії. Пов'язано це з тим, що поліцейський, який застосовує

вогнепальну зброю, у виняткових випадках, повинен зупинити протиправні дії правопорушника, зберігши життя йому та оточуючим.

Проте, одночасно із формуванням нових реалій діяльності правоохоронного органу зазначена вище тенденція почала змінюватися. Події 2014 року, а саме початок антитерористичної операції на сході нашої країни став відправною точкою формування нових більш небезпечних умов діяльності працівників правоохоронного органу.

Варто вказати, що офіційно антитерористичну операцію на сході України було розпочато у зв'язку з подальшим ускладненням ситуації у сфері національної безпеки внаслідок тривалого втручання російської федерації у внутрішні справи України, а також з метою нейтралізації обумовлених цим загроз національній безпеці України [1, с. 43].

З плином часу та розвитком ситуації, апогеєм якої стало повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну, правоохоронний орган отримав абсолютно новий рівень загрози щодо особистої безпеки поліцейських. Раніше невідома форма загрози вплинула як на заходи, так і на засоби реалізації конституційного права на життя і здоров'я поліціантів.

Одним із таких засобів забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України в умовах дії режиму воєнного стану, став перехід від використання та застосування напівавтоматичної зброї зупиняльної дії (пістолет) до автоматичної убивчої зброї (автомат).

Отримання автоматичної зброї (автомат) для виконання покладених на працівника поліції обов'язків, з одного боку, підвищує рівень захисту поліцейського, з іншого боку, вимагає від правоохоронця належного рівня теоретичних знань та практичних навичок щодо поводження із непритаманним для його повсякденної діяльності видом озброєння.

Недбале або необережне поводження зі зброєю, неналежний рівень практичних навичок швидкісної та влучної стрільби по нерухомих і рухомих цілях, з різних положень, в обмежений час, в русі, в обмежених умовах видимості, з перезаряджанням зброї, а також прогалини у нормативно-правових актах, які регламентують поводження із вогнепальною зброєю, потребують кардинального переосмислення та доопрацювання.

Аналіз норми витрат боєприпасів, затверджений Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 26 квітня 2019 року № 334 «Про затвердження Курсу стрільб для поліцейських та Норм витрат боєприпасів, пострілів, вибухових пакетів і гранат поліцейськими під час проведення практичних стрільб» свідчить про те, що середня норма боєприпасів для поліцейських другої та третьої категорії із розрахунку

на одного поліцейського, становить 8,5 шт./місяць або 102 шт./рік, для 5,56x45 мм (223 Remington), 5,45x39 мм, 7,62x39 мм зр. 1943 р. (для штурмових гвинтівок, автоматів та ручних кулеметів) [10].

На цьому ж місці потреба проведення ґрунтовного дослідження норми витрат боєприпасів вимагає від нас зробити крок назад та здійснити аналіз попереднього нормативно-правового документу, який визначав норми витрат боєприпасів та був затверджений Наказом Національної поліції України від 20 вересня 2016 року № 900 «Про затвердження Курсу стрільб для поліцейських та норм витрат боєприпасів, пострілів, вибухових пакетів і гранат поліцейськими під час проведення практичних стрільб». Відтак, результати аналізу свідчать про те, що середня місячна норма боєприпасів для поліцейських другої та третьої категорії із розрахунку на одного поліцейського, становила 4,75 шт./місяць або 57 шт./рік, для 5,45 (7,62 зразка 1943 р.) мм автоматичні (для автоматів АК-74, АКС-74У, АКМ, штурмових гвинтівок Форт-221, Форт-224) [11].

Незважаючи на той факт, що порівняльний аналіз вищезазначених нормативно-правових документів вказує на позитивну динаміку збільшення кількості патронів (боєприпасів), для поліцейських визначених категорій, вести мову про якісну підготовку щодо поводження із вищезазначеними видами вогнепальної зброї з розрахунку норми боєприпасів 8,5 шт./місяць або 102 шт./рік, на одного поліцейського не доводиться.

Цілком закономірні зміни торкнулися і поліцейських першої категорії. Адже, норма боєприпасів змінилася з 390 шт./рік до 15600 шт./рік відповідно.

Поліцейські першої категорії – це поліцейські підрозділів поліції особливого призначення, які залучаються до проведення спеціальних (антитерористичних) операцій та ведення активних бойових дій.

Поліцейські другої та третьої категорій не приймають участь у веденні активних бойових дій, натомість виконують розширений перелік функцій, визначений нами вище, питання забезпечення їх особистої безпеки також вимагає належної уваги.

Ще одним засобом спрямованим на забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України в умовах режиму воєнного стану є кратно збільшення норм витрат боєприпасів для поліцейських другої та третьої категорії для 5,56x45 мм (223 Remington), 5,45x39 мм, 7,62x39 мм зр. 1943 р. (для штурмових гвинтівок, автоматів та ручних кулеметів).

Аналіз змісту нормативно-правових актів щодо поводження з вогнепальною зброєю свідчить про те, що Інструкція з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній

поліції України, затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 жовтня 2018 року № 828, містить таке визначення як «табельна вогнепальна зброя» [8], у той же час, в Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю, затвердженій Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 01 лютого 2016 року № 70, законодавець використовує інше визначення, а саме «вогнепальна зброя» [9].

Пояснюється це тим, що термін «табельна» українська міліція отримала у спадок від радянської системи правоохоронних органів, адже достеменно відомо, що міліція була заснована 9 лютого 1919 року в період існування Української Радянської Соціалістичної Республіки, яка входила до складу Радянського Союзу, а у ті часи вогнепальну зброю працівникам правоохоронних органів видавали відповідно до табелю видачі вогнепальної зброї. Незважаючи на розпад Радянського Союзу, міліція продовжила своє функціонування в незалежній Україні. Проте, прийняття Верховною Радою України Закону України «Про Національну поліцію», поставило крапку у відносинах із радянською правоохоронною системою.

Окреслені кроки є пропорційними задля ефективного виконання поліцейських функцій, мінімізації існуючих ризиків та загроз для життя і здоров'я правоохоронців.

Адміністративно-правові засоби забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції України в умовах режиму воєнного стану являють собою законодавчо визначені основи, які закріплені у нормативно-правових актах різної юридичної сили, спрямовані регулювання балансу інтересів між державою та визначеним колом суб'єктів, які безпосередньо залежать від видів і форм поліцейських функцій та регулюються враховуючи видовмінність останніх.

Пропонується внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію», зокрема, пункт 1, частини 10 статті 62 викласти його у наступній редакції: «Забезпечується належними умовами та необхідним засобами для виконання покладених на нього службових обов'язків. В умовах дії правових режимів усіма засобами, у тому числі, засобами індивідуального захисту».

Доцільно доповнити норми положення «Про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України», а саме розділ 1 пункт 6, таким видом підготовки як технологічна.

Також, варто внести зміни до Інструкції з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній поліції України, затвердженій Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 жовтня 2018 року № 828, зокрема, визначення «табельна вогнепальна зброя» замінити на «вогнепальна зброя».

Отже, основними адміністративно-правовими засобами забезпечення особистої безпеки працівників поліції на сьогодні є:

1) чинне законодавство, яке потрібно адаптувати до оновлених функцій поліції і відповідно передбачити відповідні заходи її забезпечення (безпеки);

2) створити сучасну систему гарантій прав поліцейських, які задіяні безпосередньо в діях щодо забезпечення державного суверенітету;

3) переглянути систему підготовки працівників поліції, які задіяні в забезпеченні державного суверенітету ;

4) переглянути норми матеріально-технічного забезпечення працівників поліції.

Список бібліографічних посилань

1. Аброськін В. В. Адміністративно-правові засади забезпечення Національною поліцією України публічної безпеки в умовах проведення антитерористичної операції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2018. 238 с.

2. Безпалова О. І. Особливості діяльності Національної поліції щодо забезпечення прав громадян під час воєнного стану в Україні. *Захист та дотримання прав громадян органами Національної поліції України в умовах воєнного стану*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 7 груд. 2022 р.). Вінниця: ХНУВС, 2022. С. 25–27.

3. Виявлення і розслідування умисних вбивств оперативними та слідчими підрозділами Національної поліції: метод. рек. / [Никифорчук Д. Й., Савченко А. В., Тарасенко О. С. та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 116 с.

4. Мосейко А. Г. Адміністративно-правові засоби забезпечення правопорядку. *Забезпечення правопорядку та протидії злочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали ІІІ Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 16 черв. 2023 р.). Дніпро, ВНПЗ Дніпровський гуманітарний університет, 2023. С. 156 – 159.

5. Першочергові дії працівників Національної поліції у разі виявлення ознак підготовки або вчинення терористичного акту : метод. рек. / [О. М. Стрільців, В. В. Арешонков, О. С. Тарасенко та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, ФО-П Поліщук О. В., 2016. 105 с.

6. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України №64/2022 від 24.02.2022 // Верховна Рада України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

7. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час

дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>

8. Про затвердження Інструкції з організації забезпечення, зберігання та експлуатації озброєння в Національній поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 828 від 11 жовтня 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1249-18#Text>

9. Про затвердження Інструкції із заходів безпеки при поводженні зі зброєю: Наказ Міністерства внутрішніх справ України № 70 від 01 лютого 2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-16#Text>.

10. Про затвердження Курсу стрільб для поліцейських та Норм витрат боєприпасів, пострілів, вибухових пакетів і гранат поліцейськими під час проведення практичних стрільб: наказ МВС України 26.04.2019 р. № 334. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/>.

11. Про затвердження Курсу стрільб для поліцейських та норм витрат боєприпасів, пострілів, вибухових пакетів і гранат поліцейськими під час проведення практичних стрільб: наказ Національної поліції України 20.09.2016 р. № 900. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/>.

12. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

13. Тарасенко О. С. Підготовка фахівців для підрозділів кіберполіції. *Legal education of the future: prospective and priority directions of scientific research: Scientific and pedagogic internship* (Lublin, Poland, November 27 – December 1, 2017). 2017, Lublin, Republic of Poland. С. 154–156.

14. Тіхонов С. В., Тарасенко О. С. Шляхи реформування кримінальної поліції. *Шляхи реформування кримінальної поліції: вітчизняний та зарубіжний досвід* : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу (Київ, 18 лют. 2022р.) / [редкол. : В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : НАВС, 2022. С. 13–16.

15. Тіхонов С. В., Тарасенко О. С. Інститут детективів в системі Національної поліції України. *Право і суспільство*. 2022. № 4. С. 83–88. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/4_2022/63.pdf

16. У Нацполіції прозвітували про злочини і кримінальні справи за час воєнного стану. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-politsiya-viyna-spravy/31870345.html>.

17. Фолітар А. О., Кривонос М. В. Окремі питання забезпечення особистої безпеки поліцейських під час дії воєнного стану. *Актуальні питання адміністративного права та процесу*: матеріали всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (Кропивницький, 02 груд. 2022 р.). Кропивницький, 2022. С. 169–172.

Лузан Владислав Андрійович,
курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів досудового розслідування
Донецького державного університету
внутрішніх справ
Науковий керівник:
викладач кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1
Донецького державного університету
внутрішніх справ **Дробенко Д. Ф.**

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ НА ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПОВНОВАЖЕННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

Сучасний розвиток правової держави передбачає неухильне дотримання принципів справедливості, законності, рівності перед законом та верховенства права. Особливу роль у забезпеченні цих принципів відіграє кримінальний процес, зокрема його досудова стадія. Саме досудове розслідування є первинною, проте надзвичайно відповідальною фазою кримінального провадження, на якій здійснюється встановлення об'єктивних обставин справи, збір доказів, прийняття процесуальних рішень, що в подальшому слугують основою для здійснення правосуддя в суді. Тому ефективність та справедливість досудового розслідування безпосередньо впливають на довіру до правоохоронної та судової системи, а також на захист прав і свобод особи.

Разом з тим, досудове розслідування в Україні стикається з рядом викликів. Серед них – тривалість слідства, випадки порушення прав підозрюваних і потерпілих, вплив політичних або економічних чинників на хід розслідувань, обмежена прозорість, формальне прокурорське керівництво. Актуальність теми зумовлена потребою в комплексному реформуванні цієї сфери у відповідності до європейських правових стандартів, судової практики ЄСПЛ, рекомендацій міжнародних інституцій, а також необхідністю підвищення рівня підвітності та ефективності органів досудового розслідування в умовах сучасних внутрішніх та зовнішніх викликів, включаючи війну.

Досудове розслідування – це процесуальна діяльність слідчих, дізнавачів, прокурорів, яка спрямована на виявлення злочинів, встановлення винних осіб, збирання та фіксацію доказів, з метою забезпечення обґрунтованості обвинувачення та забезпечення права особи на захист [1]. У структурі кримінального провадження досудове розслідування посідає місце початкової, але надзвичайно відповідальної стадії. Відповідно до ст. 214 КПК України, досудове

розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і триває до моменту складання обвинувального акта, закриття провадження або зупинення [1]. Організаційно-правова модель досудового розслідування базується на таких засадах, як законність, презумпція невинуватості, забезпечення права на захист, неупередженість слідства, процесуальна рівність сторін, ефективність та розумні строки розслідування. Ці принципи тісно пов'язані з вимогами ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує кожному право на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом [6].

Відповідно до чинного КПК України, досудове розслідування здійснюється слідчими підрозділами таких органів:

- Національної поліції України,
- Служби безпеки України,
- Державного бюро розслідувань,
- Національного антикорупційного бюро України,
- Бюро економічної безпеки України.

Ці органи мають різну компетенцію відповідно до категорії правопорушень. Найбільше навантаження покладено на слідчі підрозділи НПУ, які розслідують переважну більшість кримінальних правопорушень. НАБУ, ДБР, СБУ та БЕБ мають спеціалізовану юрисдикцію: корупційні злочини, злочини в сфері оборони, економіки, національної безпеки. Процесуальне керівництво за досудовим розслідуванням здійснює прокурор. Його завдання – забезпечити законність під час проведення досудового розслідування, погоджувати повідомлення про підозру, забезпечувати права сторони захисту, представляти обвинувачення в суді. Однак практика свідчить про те, що прокурор не завжди виконує ці функції належним чином – іноді його роль обмежується формальним погодженням дій слідчого [3].

Основні проблеми реалізації повноважень слідчих органів.

Порушення принципу розумності строків. Однією з найбільш поширених проблем є затягування досудового розслідування. Часто справа розслідується роками, хоча не має значної складності. Причинами цього є: надмірне навантаження на слідчих, недостатня матеріально-технічна база, складність процедур (експертизи, судові дозволи), неефективне управління справами на рівні керівництва органів слідства [3].

Недостатня ефективність прокурорського нагляду. Часто прокурори формально погоджують повідомлення про підозру або не здійснюють належної перевірки доказів. Така пасивність може призводити до порушень прав підозрюваного, зловживань та навіть фабрикації справ.

Порушення прав сторін. Порушення права на захист, недопущення адвоката, обмеження ознайомлення з матеріалами

справи, незаконне затримання – це проблеми, що постійно фіксуються правозахисними організаціями [2].

Відсутність незалежного контролю за діяльністю слідчих. Україна не має спеціального наглядового органу, здатного здійснювати незалежну оцінку ефективності та законності слідства, як це реалізовано в деяких країнах ЄС [5].

Корупційні та політичні ризики. В окремих випадках слідчі дії здійснюються під тиском зацікавлених сторін. Це створює враження упередженості та знижує довіру до правоохоронної системи.

Шляхи удосконалення досудового розслідування. Удосконалення інституту досудового розслідування можливе лише шляхом комплексного підходу, який охоплює:

1. **Законодавче реформування.** Необхідно спростити окремі процесуальні процедури (наприклад, погодження дозволів на негласні дії), встановити чіткі строки для окремих стадій розслідування, розширити можливості електронного документообігу, забезпечити судовий контроль за законністю всіх обмежень прав.

2. **Посилення прокурорського нагляду.** Впровадження системи регулярної звітності прокурорів перед громадськими радами або незалежними наглядовими комісіями дозволить підвищити їхню відповідальність.

3. **Технологічні новації.** Запровадження відеофіксації всіх слідчих дій, електронних протоколів, штучного інтелекту для аналізу доказової бази сприятиме зменшенню суб'єктивізму та покращенню доказовості.

4. **Незалежний громадський контроль.** Створення громадських моніторингових рад при органах досудового розслідування, а також запровадження публічного реєстру скарг на дії слідчих забезпечить відкритість системи.

5. **Міжнародна координація.** Важливим є адаптація стандартів Ради Європи, GRECO, Міжнародної асоціації прокурорів, а також імплементація рішень ЄСПЛ до національної практики.

6. **Удосконалення професійної освіти слідчих.** Високий рівень правової культури, знання міжнародного права, уміння працювати із цифровими доказами та міждисциплінарний підхід мають стати основою підготовки слідчих.

Досудове розслідування є фундаментальним етапом у кримінальному провадженні, від якого залежить ефективність, законність та справедливість усієї правоохоронної системи. В умовах трансформації українського суспільства, підвищення ролі громадянського суспільства та впровадження євроінтеграційного курсу постає потреба в глибокому реформуванні інституту досудового розслідування. Проблеми, які існують на сьогодні, не є новими, але без їх комплексного вирішення не можливо досягти ані правової визначеності, ані високої довіри до системи. Пропоновані шляхи

удосконалення – цифровізація, незалежний контроль, професійний розвиток, міжнародна координація – мають стати частиною широкомасштабної стратегії зміцнення справедливості в Україні. Справедливість не може бути декларацією – вона повинна бути реалізована на кожному етапі кримінального процесу, зокрема і на досудовому.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.
2. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>.
3. Благута Р. І., Ангеленюк А.-М. Ю., Гуцуляк Ю. В. Досудове розслідування: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 168 с. URL: <https://tinyurl.com/dosudrozdzd>.
4. Качур І. С. Органи досудового розслідування в системі кримінального провадження: проблеми та перспективи. *Підприємництво, господарство і право*. 2022. № 5. С. 55–60. URL: https://kelmczasopisma.com/public/ua/jornal/75?utm_source.
5. Transparency International Ukraine. Антикорупційна стратегія: рекомендації щодо реформи слідчих органів. Київ, 2021. URL: <https://ti-ukraine.org> (дата звернення: 10.05.2025)
6. Рада Європи. Підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні: аналітичний звіт. Страсбург, 2019. URL: <https://www.coe.int/uk/web/cdcj/ukraine>.
7. Європейський суд з прав людини. Справа «Дорофеев проти України» (№ 2316/09), рішення від 12 січня 2017 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170963>.

Міщенко Максим Вікторович,

аспірант кафедри конституційного права
та прав людини Національної академії
внутрішніх справ

ПРАКТИКА ЄСПЛ У СФЕРІ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ ТА НАСИЛЬСТВА ЩОДО ЖІНОК

Європейська інтеграція України супроводжується необхідністю гармонізації не лише законодавчих актів, а й правозастосовної практики, яка має відповідати міжнародним стандартам захисту прав людини. Особливе місце в цьому процесі посідає впровадження стандартів прецедентного права, зокрема, рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), які визнаються обов'язковими для виконання Україною в межах її міжнародних зобов'язань [1, с. 28–31].

Ратифікація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) та протоколів до неї поклала на Україну юридичний обов'язок забезпечувати кожній особі, що

перебуває під її юрисдикцією, реалізацію прав і свобод, закріплених у Конвенції, без дискримінації [2]. Особливо важливим є ст. 14 Конвенції – заборона дискримінації, що інтерпретується ЄСПЛ у світлі широкого спектра справ, зокрема, щодо гендерної нерівності.

Судова гілка влади в демократичній державі не лише виконує функцію арбітра у спорах, а й виступає механізмом захисту прав людини, який забезпечує практичну реалізацію задекларованих конституційних і міжнародних стандартів. У справедливому судовому розгляді, особливо у випадках, пов'язаних із порушенням гендерних прав, саме суд стає єдиною ефективною інституцією правового захисту. Практика ЄСПЛ свідчить, що найбільше справ про дискримінацію за статевою ознакою ініціюють саме жінки [3, с. 14–17]. Причини полягають у структурній відсутності належного державного реагування, що включає ігнорування насильства, відмову у забезпеченні соціального захисту або непропорційне застосування законів. Саме тому важливо, щоб національні суди використовували не лише прецеденти, ухвалені щодо України, а й загальноєвропейську практику ЄСПЛ, що демонструє стандарти недопущення дискримінації у ширшому контексті.

Інтеграція прецедентного підходу ЄСПЛ у національну юрисдикцію виконує кілька стратегічних функцій: по-перше, зближує українську систему правосуддя із європейськими моделями, по-друге, забезпечує більш ефективне відновлення прав жертв дискримінації, по-третє, формує передумови для зменшення кількості скарг до міжнародних інституцій, оскільки справедливість реалізується на національному рівні [4]. Відтак, вивчення і впровадження практики ЄСПЛ є необхідною умовою поглиблення інституційної культури гендерної рівності в Україні, зокрема у діяльності судів, органів досудового розслідування, адвокатури та прокуратури.

Гармонізація українського законодавства з європейськими нормами потребує системної роботи: як щодо законотворчості, так і щодо правозастосовної практики. Особливої уваги вимагає імплементація принципів рівності в діюче трудове законодавство, адаптація судової практики до рішень ЄСПЛ та відповідних директив, а також посилення інституційної спроможності органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав і можливостей [5].

Варто зазначити, що перелік директив Європейського Союзу, передбачених Угодою про асоціацію [6], має узагальнений і рамковий характер, що потребує конкретизації при їх застосуванні в українській правовій системі. Враховуючи відмінності між правовими системами, імплементація норм права ЄС в Україні здійснюється переважно шляхом тлумачення через прецедентну практику Європейського суду з прав людини, яка вже стала важливою складовою механізму реалізації гендерної рівності. Важливою складовою механізму реалізації

гендерної рівності в європейському правовому просторі є прецедентна юрисдикція Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), зокрема його підхід до тлумачення ст. 14 Конвенції у зв'язку з іншими правами. Одним із перших рішень, яке заклало основу сучасного розуміння дискримінації за ознакою статі у сфері імміграційної політики, стало рішення у справі «Abdulaziz, Cabales and Balkandali v. the United Kingdom» (1985) [7]. У цій справі Суд розглядав питання правомірності різного підходу до надання дозволів на возз'єднання сім'ї для чоловіків і жінок залежно від громадянства та походження подружжя. Законодавчі норми, що діяли у Сполученому Королівстві, створювали асиметрію у правах подружжя на підставі статі, надаючи перевагу чоловікам-громадянам у питаннях запрошення іноземної дружини, порівняно з аналогічними правами жінок щодо своїх чоловіків. Суд визнав, що хоча мета національного уряду захист внутрішнього ринку праці в умовах економічної нестабільності є легітимною, сама по собі не може виправдати дискримінаційного підходу, якщо не надано «дуже вагомих причин». ЄСПЛ наголосив, що сприяння рівності статей є засадничою метою Ради Європи, і будь-яке відхилення від принципу рівності потребує ретельно аргументованого обґрунтування. У підсумку Суд дійшов висновку, що у цій справі мала місце необґрунтована дискримінація на основі статі, і визнав порушення ст. 14 Конвенції, заборона дискримінації, у поєднанні зі ст. 8, право на повагу до приватного і сімейного життя, а також відсутність ефективного засобу юридичного захисту, що становило порушення ст. 13. Це рішення стало юридичним прецедентом, який надалі активно використовувався у схожих справах і суттєво вплинув на формування стандартів гендерної рівності у сфері імміграційної та сімейної політики як на національному, так і міжнародному рівнях.

У сфері сімейного права практика Європейського суду з прав людини послідовно формує підхід, що визнає право особи на особисту ідентичність, автономію та гендерну рівність як складові права на повагу до приватного і сімейного життя (ст. 8 ЄКПЛ). Особливу увагу Суд приділяє питанням, пов'язаним із використанням прізвища після вступу до шлюбу, правом на дівоче прізвище та сімейною ідентифікацією в контексті усиновлення або виховання дитини. У справі *Unal Tekeli v. Turkey* (2004) [8] заявниця оскаржувала норму, яка зобов'язувала жінок після одруження брати прізвище чоловіка, навіть якщо вони бажали зберегти своє дівоче прізвище. ЄСПЛ підкреслив, що така норма закріплює традиційне патріархальне уявлення про роль жінки, і не відповідає демократичним уявленням про рівність. Суд визнав, що така законодавча вимога порушує права жінки і не є необхідною у демократичному суспільстві. Ще одним важливим прецедентом є справа *Gozum v. Turkey* (2015) [9], яка стосувалася права одинокої прийомної матері бути офіційно визнаною

як законний батьківський представник у документах дитини. Відмова держави вказати її ім'я в офіційних документах дитини призвела до юридичної невизначеності та знецінення сімейного зв'язку, що, за висновком ЄСПЛ, є порушенням ст. 8 Конвенції. Ці рішення свідчать про те, що Суд послідовно захищає право жінки на збереження своєї ідентичності у шлюбі, а також визнає, що традиційні норми, які зумовлюють підпорядкування жінки чоловіку в питаннях сімейної ідентифікації, мають дискримінаційний характер. Таким чином, сімейне право через призму рішень ЄСПЛ дедалі більше інтегрує гендерно чутливий підхід, спрямований на усунення структурної нерівності між чоловіками і жінками.

Окремо варто зупинитися на справі *Price v. the United Kingdom* (2001) [10], яка порушує не лише гендерний, але й інваліднісний аспект дискримінації. Аделія Прайс, громадянка Сполученого Королівства з комплексними фізичними обмеженнями (втрата чотирьох кінцівок і хронічне захворювання нирок), була затримана за неповагу до суду в межах цивільного провадження. Вона провела ніч у поліцейській камері, яка не була адаптована до її потреб. Зокрема, камера мала звичайне дерев'яне ліжко й недосяжний туалет, а пані Прайс була змушена ночувати у візку, не маючи змоги зігрітись. Регулярні скарги на холод (задокументовані кожні пів години) і фізичний дискомфорт, викликаний відсутністю доступного ліжка та санітарних умов, стали серйозним ускладненням з огляду на її хворобу. Незважаючи на виявлені медиком порушення умов тримання (в тому числі – непридатність ліжка та камери в цілому), відповідальні особи не вжили заходів для її переведення. Лише наступного дня пані Прайс доставили до жіночої виправної установи у місті Вейкфілд, де її розмістили в медичному блоці з мінімальним рівнем адаптації, зокрема, гідравлічним ліжком, ручками на унітазі тощо. Втім, проблеми залишалися: занадто високе ліжко, труднощі з гігієною, а також необхідність сторонньої допомоги. Саме допомога з боку офіцерів-чоловіків, які разом із медперсоналом допомагали пані Прайс, викликала у неї почуття приниження. Уряд частково визнав ці факти. До моменту звільнення її стан погіршився настільки, що виникла потреба у катетеризації внаслідок затримки сечі, зумовленої неможливістю користуватися туалетом. ЄСПЛ у цьому випадку дійшов висновку, що умови утримання пані Прайс суперечили положенням ст.3 Європейської конвенції з прав людини, яка забороняє нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження. Зокрема, було встановлено, що її ізоляція в непридатному приміщенні, в умовах холоду, фізичного болю та приниження людської гідності, становила грубе порушення прав людини.

Справу «Левчук проти України» (2020) ЄСПЛ розглянув як приклад системної проблеми з реалізацією державою позитивних

зобов'язань щодо запобігання домашньому насильству та захисту постраждалих. Заявниця, особа з інвалідністю III групи, зазнавала систематичного фізичного та психологічного насильства з боку колишнього чоловіка, з яким, попри розірвання шлюбу, змушена була проживати в одній квартирі разом із дітьми. Протягом кількох років вона неодноразово зверталася до правоохоронних органів та судів, однак реагування держави було несистемним і неефективним. Зокрема, кримінальні провадження неодноразово закривалися, а апеляційний суд скасував рішення про виселення колишнього чоловіка, попри доведені випадки насильства. ЄСПЛ встановив порушення ст. ст. 3 і 8 Конвенції, підкресливши, що при оцінці ситуацій домашнього насильства органи влади повинні враховувати особливу вразливість постраждалих, зокрема їхню економічну, емоційну та соціальну залежність від кривдника, а також психологічний вплив насильства. Суд зазначив, що відкликання скарг жертвами не може автоматично слугувати підставою для закриття справ, адже така поведінка є типовою в ситуаціях домашнього насильства. Держава зобов'язана не лише реагувати на окремі інциденти, а й здійснювати превентивні заходи для усунення системної загрози.

У межах проведеного аналізу було розглянуто судову практику Європейського суду з прав людини у справах, що стосуються гендерної дискримінації. Зазначені рішення демонструють, яким чином суд оцінює наявність дискримінаційних дій, які критерії застосовуються при встановленні порушень, а також які обставини визнаються юридично значущими. Практика ЄСПЛ у цьому контексті є цінним джерелом для осмислення підходів до забезпечення гендерної рівності в системі правового захисту.

Список бібліографічних посилань

1. Грицай І. О. Застосування національними судами практики Європейського суду з прав людини у сфері гендерного балансу. *Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування: матер. Всеукр. наук.-практ. конф.*, м. Дніпро, 23 лютого 2018 р. Дніпро, 2018. С. 28–31.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950; станом на 01.08.2021 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
3. Грицай І. О. Практика Європейського суду з прав людини у сфері забезпечення гендерної рівності та її застосування в Україні: теоретико-правовий аспект. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 14–17.
4. Lukianets-Shakhova, V., Pysarchuk, V., Sokh, K., Malatsai, I., & Tkachenko, V. (2024). Ukraine's journey towards European integration: Successes and future outlook. *Multidisciplinary Reviews*, 8, 2024. URL: <https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe077>.

5. Lukianets-Shakhova, V., Ganus, L., Bryl, K., Nehoda, Y., & Rega, I. (2023). The Gender Policy of Ukraine: Considering the EU Experience. *Revista De Gestão Social E Ambiental*, 17(4), e03403. <https://doi.org/10.24857/rgsa.v17n4-030>.

6. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами—членами, з іншої сторони від 21.03.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

7. Справа Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі: рішення Ради Європи та Європейського суду з прав людини від 28.05.1985 № 9214/80; 9473/81; 9474/81. Практика Європейського суду з прав людини. Рішення. Коментарі 2004. № 3 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO1181>.

8. Рішення у справі «Unal Tekeli v. Turkey» № 29865/96 від 16.11.2004. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67482>.

9. Рішення у справі «Gozum v. Turkey» № 4789/10 від 15.01.2015. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150800>.

10. Рішення у справі «Price v. The United Kingdom» № 33394/96 від 10.07.2001. *European Court of Human Rights*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-59565>.

Олійник Юрій Ярославович,

доцент кафедри криміналістики навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Інформаційна безпека є одним із ключових елементів національної безпеки України в умовах воєнного стану. Світові тенденції зміни структури злочинності переконливо свідчать про зростання ролі інформаційно-телекомунікаційних технологій, які спричиняють появу принципово нових видів кримінальних правопорушень та активне вдосконалення «традиційної» злочинної діяльності [5, с. 313]. Комп'ютерні мережі, комунікаційні системи стали інструментом злочинців, унаслідок чого криміналізувалася сфера використання інформаційно-телекомунікаційних технологій. Одним із видів злочинної діяльності, що швидко прогресує разом з розвитком комунікаційних комп'ютерних систем, є злочинне використання мережі Інтернет шляхом розміщення в ній протиправного контенту [3; 4]. Інтернет наповнюється протиправним контентом і використовується з метою протиправної діяльності [5,

с. 313]. Масштабні кібератаки, інформаційні диверсії та кампанії дезінформації суттєво впливають на стійкість держави, її військову спроможність та моральний стан населення.

Особливої уваги потребує захист критичної інфраструктури: енергетичних мереж, банківських систем, державних реєстрів та комунікаційних каналів. В умовах гібридної війни інформаційні атаки можуть мати не менш руйнівний вплив, ніж фізичні бойові дії [7].

Серед пріоритетів удосконалення системи інформаційної безпеки слід виділити:

- створення системи оперативного моніторингу та реагування на кібератаки із застосуванням технологій штучного інтелекту;
- розвиток кіберполіції та спеціалізованих підрозділів у Збройних Силах України;
- адаптацію українського законодавства до міжнародних стандартів у сфері кіберзахисту;
- розширення співпраці з НАТО та ЄС щодо обміну даними і спільного реагування на загрози.

Інформаційна безпека в сучасному світі є однією з ключових складових національної безпеки. Особливого значення вона набуває в умовах воєнного стану, коли інформація перетворюється не лише на інструмент комунікації, а й на потужну зброю. Сучасні війни ведуться не лише на полі бою, а й у кіберпросторі та медійному середовищі, де боротьба точиться за свідомість людей, довіру громадян до держави та здатність суспільства протистояти паніці й дезінформації.

Правове регулювання інформаційної безпеки ґрунтується на ряду нормативно-правових актах [2]. Так, в Україні законодавчі основи інформаційної безпеки закріплені у низці нормативно-правових актів:

- Закон України «Про національну безпеку України» (2018 р.) визначає інформаційну безпеку як один із ключових напрямів захисту держави;
 - Закон України «Про інформацію» (1992 р., із подальшими змінами) встановлює права громадян на доступ до достовірної інформації та регламентує відповідальність за поширення недостовірних відомостей;
 - Кіберстратегія України (2021 р.) передбачає комплекс заходів для розвитку системи кіберзахисту, зокрема в умовах гібридної війни;
 - Укази Президента та рішення РНБО вводять у дію санкції проти інформаційних ресурсів, які загрожують національній безпеці, зокрема проти пропагандистських телеканалів та онлайн-платформ.
- Міжнародний досвід також має значення: рекомендації НАТО та ЄС у сфері кіберзахисту та протидії дезінформації стають орієнтирами для формування української політики інформаційної безпеки [6].

Збройна агресія завжди супроводжується масованими інформаційними атаками. Пропаганда, дезінформація, фейкові новини, маніпулятивні повідомлення та ворожі кібероперації спрямовані на підрив морального духу, послаблення довіри до влади, розпалювання внутрішніх конфліктів. В умовах воєнного стану особливо небезпечними стають спроби ворога поширювати паніку, дискредитувати Збройні сили та інші органи державної влади.

Україна, яка перебуває у стані широкомасштабної війни, щоденно стикається з гібридними загрозами [1]. Ворог намагається використати соціальні мережі, телеграм-канали, ботоферми для поширення фейкових повідомлень. Особливу небезпеку становить кіберзлочинність: атаки на критичну інфраструктуру, злам державних реєстрів, спроби паралізувати банківську систему чи енергетичний сектор.

В умовах воєнного стану держава зобов'язана розробляти й реалізовувати комплексні заходи для захисту інформаційного простору. Це включає:

- оперативне спростування фейків та чітке інформування населення;
- розвиток кіберзахисту та цифрової безпеки критичної інфраструктури;
- посилення відповідальності за колабораціонізм та поширення дезінформації;
- налагодження міжнародної співпраці у сфері кібербезпеки та медіаграмотності.

Водночас ефективна інформаційна безпека неможлива без активної участі громадян. Кожен українець має виявляти критичне мислення, перевіряти джерела інформації, не поширювати неперевірені чутки, дотримуватись інформаційної гігієни. Стійкість суспільства до інформаційних атак стає запорукою збереження єдності та здатності протистояти ворогу.

Інформаційна безпека в умовах воєнного стану – це питання виживання держави та суспільства. Вона забезпечується комплексом правових, організаційних, технологічних та просвітницьких заходів. Успішна протидія дезінформації та кіберзагрозам можлива лише за умови співпраці державних органів, громадянського суспільства та міжнародних партнерів.

Сьогодні інформаційна безпека України стала своєрідним «інформаційним щитом», що захищає не лише територію, а й свідомість, ідентичність та майбутнє українського народу.

Список бібліографічних посилань

1. Балюра А. О. Правові та організаційні основи здійснення оперативно-розшукової протидії злочинності оперативними підрозділами Національної поліції України. *Актуальні проблеми оперативно-розшукової протидії злочинам* : матеріали наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 24 трав. 2018 р.). Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 8–11.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI (зі змін. і доп.).

3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

4. Таран О. В., Вознюк А. А., Тарасенко О. С. та ін. Використання інформації, що знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій у кримінальному провадженні: *метод. рек.* Київ, НАВС. 2021. 50 с.

5. Тарасенко О. С. Чинники, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, пов'язаних з обігом протиправного контенту в мережі Інтернет, *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 11 бер. 2022 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 308–309.

6. OECD. *Cybersecurity Policy Making at a Turning Point*. Paris: OECD Publishing, 2021. 38 с. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2022/12/oecd-policy-framework-on-digital-security_a0b1d79c/a69df866-en.pdf.

7. European Union Agency for Cybersecurity (ENISA). *Threat Landscape Report*. Brussels, 2022. URL: <https://eucyberdirect.eu/atlas/sources/enisa-threat-landscape-2022>.

Панченко Наталія Володимирівна,
аспірант Інституту держави і права
імені В. М. Корещького НАН України

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЗА УМОВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Важливим під принципом верховенства права є правова визначеність, яка фактично є тією цінністю, до якої повинні прагнути розробники кримінального законодавства України. На нашу думку, правова невизначеність, є сутнісним відображенням природи юридичної регламентації кримінально-правових явищ, яка завжди притаманна, як і визначеність, тексту кримінально-правового припису. Визначеність та невизначеність не є антиподами чи парними категоріями. Вони є складовими одного явища, яке утворюється завдяки взаємодії визначеності та невизначеності, їх діалектичній єдності протилежності, що в кінцевому рахунку сприяє розвитку кримінально-правової матерії у бік точності та передбачуваності кримінального законодавства України в цілому.

Роздумуючи про спекулятивне законодавство, австро-британський економіст Фрідріх Август фон Хайек відзначив, що терміни «незнання», «необізнаність» є занадто вузькими, а в окремих

випадках слід було б говорити про невизначеність щодо того, що є насправді, оскільки навряд чи можна усвідомлено говорити про правильність того чи іншого твердження, якщо ніхто не знає, що саме слід вважати правильним у відповідному контексті. На думку цього дослідника, всі інститути свободи є адаптацією до фундаментального факту незнання і що вони пристосовані мати справу з шансами та ймовірностями, а не з визначеністю. У справах людини визначеність недосяжна [1, р. 50–51, 52]. Звичайно, думка цього науковця є вкрай радикальною. Проте, якщо від цього абстрагуватися, доволі очевидно, зокрема і з тих прикладів, що наводилися вище, що сфера правової невизначеності, зокрема і в тексті КК України є доволі значною, навіть однаковою з правовою визначеністю, що вимагає з'ясування причин та факторів виникнення правової невизначеності, її впливу для регулювання кримінально-правових відносин, що з урахуванням діалектичної єдності правової визначеності та правової невизначеності може запобігти виникненню системних проблем під час реалізації кримінально-правових норм.

Слід мати на увазі, що правова визначеність та правова невизначеність не з'являються самі по собі і не виникають самі з себе. Виключно законодавець, який створює кримінально-правові норми, «закладає» визначене та невизначене як невід'ємні атрибути кримінально-правових приписів. І власне в «дозуванні» визначеного і невизначеного, превалюванні визначеного над невизначеним у цьому приписі проявляється майстерність законодавця, його вміння прогнозувати наслідки такого співвідношення, управляти невизначеністю в процесі правотворчості. Такий менеджмент невизначеностями у правотворчій діяльності підпорядковується закономірностям управління невизначеностями під час прийняття управлінських рішень [2; 3; 4].

Слід звернути увагу на те, що в психологічній літературі існує таке поняття, як толерантність до невизначеності та її формування. При цьому толерантність до невизначеності науковці розуміють по-різному – як рису особистості, як соціально-психологічну установку, як множинність реакцій особистості на невизначеність тощо. Толерантна до невизначеності особистість розглядається як особистість з позитивним ставленням до невизначеностей: здібностями витримувати напругу, пов'язану з протиріччям, двозначністю, проблемністю ситуацій, готовністю до ризику, вмінням діяти і приймати рішення в ситуаціях невизначеності [5, с. 49].

Антиподом, протилежною психологічною рисою є інтолерантність до невизначеності. Толерантність до невизначеності – це властивість особистості сприймати непередбачуваність, неоднозначність та складність світу нейтрально або позитивно та зберігати здатність реагувати на неї проактивно. Відповідно,

інтолерантність до невизначеності – властивість особистості сприймати непередбачуваність, неоднозначність та складність світу як дещо небажане або загрозливе і реагувати на неї підвищеною невпевненістю, тривогою, ступором, розгубленістю [6, с. 60].

В юридичній літературі не порушується та, відповідно, не розглядається проблема толерантності / інтолерантності до невизначеності. Вважаємо, що толерантність до невизначеності є компонентом як правотворчості, зокрема у галузі кримінального права, так і правозастосування. Толерантність до правової невизначеності є важливим компонентом особистості, який у загальних рисах характеризується мінімізацією, а то й відсутністю різких негативних реакцій на невизначеність законодавства, усвідомленням того, що немає однозначно визначених нормативно-правових приписів, що в кожному з них визначеність та невизначеність більшою чи меншою мірою проявляються як необхідні компоненти правового буття, як діалектичний прояв єдності протилежностей, прагненням знайти розумний вихід із ситуації невизначеності, орієнтуючись на судові стандарти, прогресивні доктринальні підходи та, передусім, на здоровий глузд. Долання ситуацій невизначеності у правотворчості та у правозастосуванні є рушійною силою продукування нових знань на кожному з цих рівнів, до засвоєння та впровадження у законодавство України, зокрема в кримінальне, нової правової інформації. Правова невизначеність, на нашу думку, може стати підґрунтям для пошуку нового у відповідному правовому масиві та формування новітньої моделі кримінально-правового припису з більш точним та визначеним змістом або, на жаль, до створення нової невизначеної конструкції кримінально-правового припису.

Законодавче закріплення чітко невизначеної термінології, відсутність визначених у законі чітких критеріїв призведе до того, що слідчий замість доведення винуватості особи повинен буде доводити наявність невизначеного неформального статусу особи, зважаючи на те, що будь-якого об'єктивного підтвердження, жодних офіційних документів, які могли б підтвердити факт наявності такого статусу в особи, не існує [7, с. 223].

Таким чином, визначеність та невизначеність є невід'ємними атрибутами кримінально-правових приписів, а формування толерантності до невизначеності як на етапі правотворчості у галузі кримінального права, так і на етапі реалізації кримінально-правових норм є тим прогресивним напрямком, який дозволяє забезпечити розвиток правового знання про кримінально-правові явища та формування на основі цього такої моделі кримінально-правового припису, яка характеризується більшим проявом саме визначеності, забезпечуючи тим самим зрозумілість та доступність кримінально-правового регулювання.

Список бібліографічних посилань

1. Hayek, Friedrich A. von (Friedrich August), 1899–1992. *The constitution of liberty : the definitive edition / edited by Ronald Hamowy*. Chicago: The University of Chicago Press. 583 p. URL: <https://ia600805.us.archive.org/35/items/TheConstitutionOfLiberty/The%20Constitution%20of%20Liberty.pdf>.

2. Попов С. А. Стратегічний підхід до нововведень в публічному управлінні: класифікація невизначеностей та ризиків рішень. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. Вип. 2. С. 45–51. http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdyo_2015_2_12.

3. Щербак В. Г., Щербак О. В. Невизначеність і ризик в бізнес-діяльності промислового підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 4 (106). С. 156–161.

4. Микіч Х. І., Буров Є. В. Дослідження причини виникнення невизначеностей у системах із ситуаційною обізнаністю та аналіз методів їх опрацювання. *Східно-Європейський журнал передових технологій*. 2016. № 1 (79). С. 19–27.

5. Хілько С. О. Психологічні умови формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів: дис. ... канд. психолог. наук: 19.00.07; Ун-т менеджменту освіти; Ін-т пед. Освіти і освіти дорослих ім. І. Зазюна. Київ, 2018. 279 с.

6. Громова Г. М. Толерантність до невизначеності як чинник трансформації травматичного досвіду особистості: дис. ... д-ра філософії: 053 – Психологія; Ін-т соціальної та політичної психології. Київ, 2022. 208 с.

7. Tarasenko O.S. Problem issues of combating criminal communities. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2020. № 8 (36). Vol. 2. С. 219–224. URL: <http://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/3897>.

Перваченко Антон Сергійович,

здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 159-1 КК УКРАЇНИ

В Україні з 2019 року було істотно змінено законодавство, що регулює суспільні відносини, які виникають під час фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації з проведення референдуму. Водночас не вирішено до кінця проблеми, які виникають на практиці щодо відповідальності у разі порушення порядку

фінансування політичної партії, передвиборної кампанії чи агітації з референдуму. Зменшення або скасування юридичної відповідальності за порушення правил політичного фінансування є загрозою демократії. Здатність підтримувати стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз є так званим критерієм економічної безпеки, який забезпечить економічну стабільність та незалежність, а також економічне зростання [11, с. 357-362; 13, с. 208; 9, с. 575–579]. Процеси глобалізації, що відбуваються сьогодні, створюють сприятливі умови для плідного міждержавного обміну передовим досвідом у різних сферах [12, с. 141].

У зв'язку з цим в КК України передбачено відповідальність за порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму (ст. 159-1). Однак зазначена стаття останнім часом зазнала низки змін за відсутності проведення виборів, що зумовлює необхідність наукового обґрунтування внесених змін, які ще не пройшли перевірку на практиці. Формальний підхід конструювання деяких норм міг суттєво перешкодити фіксації кримінально-протиправних дій [2; 10, с. 22]

З огляду на зазначене, необхідно передусім проаналізувати предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 159-1 КК України, оскільки він є одним з головних доказів у кримінальному провадженні і потребує обов'язкового доказування.

Частина 1 ст. 159-1 КК України передбачає відповідальність за подання завідомо недостовірних відомостей у звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру або у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата [4]. Таким чином, предметом зазначеного суспільно небезпечного діяння є: 1) звіт політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру; 2) фінансовий звіт про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата.

Загальний порядок подання політичними партіями звітів про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру встановлюється у ч. 6–12 ст. 17 Закону України від 5 квітня 2001 року № 2365-III «Про політичні партії в Україні» [7], а деталізується у наказі НАЗК від 19 лютого 2021 року № 102/21 «Про деякі питання подання звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру» [6]. Крім того, порядок складання фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів місцевих організацій політичних партій, кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови» передбачений Виборчим кодексом України [1] та постановою Центральної виборчої комісії від 1 жовтня 2020 року № 324 «Про

форми фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів місцевих організацій політичних партій, кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, порядок їх складання та проведення аналізу» [8].

Відповідно до наказу НАЗК від 19 лютого 2021 року № 102/21 «Про деякі питання подання звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру», звіт політичної партії є структурованими даними, містить інформацію, внесену керівником політичної партії та/або особами, яких уповноважено в установленому порядку на подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (у тому числі її місцевих організацій, які у встановленому порядку набули статусу юридичної особи), до електронних форм, передбачених Єдиним державним реєстром звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, та підписаний шляхом накладання на нього кваліфікованого електронного підпису керівника (уповноваженої особи) політичної партії [6].

Під поданням завідомо недостовірних відомостей у звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру у ч. 1 ст. 159-1 КК України слід розуміти те, що:

а) у такому звіті міститься інформація, яка не відповідає дійсності. У законі не уточнюється вид такої інформації, а тому кримінальна відповідальність може наставати за подання недостовірної інформації будь-якого характеру: щодо доходів і витрат політичної партії, їх розподілу, майна партії у вигляді рухомого та нерухомого майна, загальної інформації про політичну партію тощо;

б) особа, яка відповідає за підготовку та/або подання такого звіту, достовірно знала про те, що у звіті, поданому до НАЗК, містилася інформація, яка не відповідає дійсності. Якщо особа не знала про те, що у звіті політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру містилася інформація, яка не відповідає дійсності, або дізналася про це вже після подання такого звіту, то вона не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за ст. 159-1 КК України [3].

Чинне законодавство не містить визначення поняття «фінансовий звіт про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата». Однак, з огляду на положення Виборчого кодексу України [1] та постанови Центральної виборчої комісії від 1 жовтня 2020 року № 324 «Про форми фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів місцевих організацій політичних партій, кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, порядок їх складання та

проведення аналізу» можна стверджувати, що фінансовий звіт про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата – це документ зі структурованими даними, що містить інформацію, внесену розпорядниками коштів відповідних рахунків на паперових носіях і в електронному вигляді, про всі надходження на накопичувальний, поточний рахунки (поточні рахунки) виборчого фонду організації партії, кандидата, здійснені витрати та залишки коштів на відповідних рахунках, у тому числі інформація про дату надходження кожного внеску до виборчого фонду організації партії, кандидата, його розмір, особу, яка здійснила внесок на відповідний рахунок виборчого фонду (із зазначенням її прізвища, імені (усіх власних імен), по батькові (за наявності), назву організації партії (у разі здійснення внеску організацією партії), призначення, дату здійснення і суму кожного платежу з відповідного рахунку виборчого фонду, отримувача платежу [8].

Під поданням завідомо недостовірних відомостей у фінансовому звіті про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата у ч. 1 ст. 159-1 КК України мається на увазі, що хоча б до одного з передбачених законодавством адресатів (залежно від видів виборів ним може бути ЦВК, НАЗК, ОВК, ТВК та/або політична партія) було подано звіт, в якому міститься інформація, яка не відповідає дійсності, а особа, яка відповідала за підготовку та/або подання такого звіту, достовірно про це знала на момент його подання. У ст. 159-1 КК України не уточнюється вид таких відомостей, а тому кримінальна відповідальність може наставати за подання недостовірних відомостей будь-якого характеру (щодо надходження чи щодо їхнього використання, щодо осіб, які здійснювали добровільні внески, щодо повернення добровільних внесків тощо) [2].

Отже, предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 159-1 КК України, є: 1) звіт політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру; 2) фінансовий звіт про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата.

Звіт політичної партії – це документ зі структурованими даними, що містить інформацію, внесену керівником політичної партії та/або особами, яких уповноважено в установленому порядку на подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (у тому числі її місцевих організацій, які у встановленому порядку набули статусу юридичної особи), до електронних форм, передбачених Єдиним державним реєстром звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру, та підписаний шляхом

накладання на нього кваліфікованого електронного підпису керівника (уповноваженої особи) політичної партії [5].

Фінансовий звіт про надходження та використання коштів виборчого фонду політичної партії, місцевої організації політичної партії, кандидата – це документ зі структурованими даними, що містить інформацію, внесену розпорядниками коштів відповідних рахунків на паперових носіях і в електронному вигляді, про всі надходження на накопичувальний, поточний рахунки (поточні рахунки) виборчого фонду організації партії, кандидата, здійснені витрати та залишки коштів на відповідних рахунках, у тому числі інформація про дату надходження кожного внеску до виборчого фонду організації партії, кандидата, його розмір, особу, яка здійснила внесок на відповідний рахунок виборчого фонду (із зазначенням її прізвища, імені (усіх власних імен), по батькові (за наявності), назву організації партії (у разі здійснення внеску організацією партії), призначення, дату здійснення і суму кожного платежу з відповідного рахунку виборчого фонду, отримувача платежу.

Список бібліографічних посилань

1. Виборчий кодекс України : Закон України від 19 груд. 2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
2. Виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп у сфері економіки: метод. рек. / Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Томма Р. П., Тарасенко О. С. та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 70 с.
3. Кваліфікація та розслідування злочинів проти виборчих прав громадян : метод. рек. / [Крижна В. В., Бабаніна В. В., Грига М. А. та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2023. 76 с.
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
6. Про деякі питання подання звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру : наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 19 лют. 2021 р. № 102/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0507-21#Text>.
7. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#n213>.
8. Про форми фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів місцевих організацій

політичних партій, кандидатів у депутати, кандидатів на посаду сільського, селищного, міського голови, порядок їх складання та проведення аналізу: постанова Центральної виборчої комісії від 1 жовт. 2020 р. № 324. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0324359-20#Text>.

9. Тарасенко О. С. Окремі засади адміністративно-правового регулювання суб'єктів державного фінансового моніторингу: зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 575–579. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/136.pdf

10. Тарасенко О. С. Особливості правового регламентування підстав проведення спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину до початку кримінального провадження. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. Вип. № 2 (10). С. 21–25. URL: <https://policeystika.dnuvs.ukr.education/index.php/policeystyka/article/view/185/165>.

11. Тарасенко О. С., Старенький О. С. Бюро економічної безпеки України: нові погляди на забезпечення національної економічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 357–362. URL: http://lsej.org.ua/2_2021/90.pdf.

12. Borysov, V., Shakun, V., & Babanina, V. (2022). Aplicación de los principios constitucionales en la legislación penal de Ucrania. *Revista De La Universidad Del Zulia*, 13 (38), 140-158. DOI: <https://doi.org/10.46925/rdluz.38.10>.

13. Cherniavskiy, S., Dzhuzha, A., Babanina, V., & Harust Yu. (2022). Financial and Economic Security in Ukraine: Improving a System based on the International Example. *Review of Economics and Finance*. 20 (1). P. 208–215. DOI: 10.37635/jnalsu.28(4).2021.157-168. URL: https://refpress.org/wp-content/uploads/2022/10/Cherniavskiy_REF.pdf.

Пилипець Антон Юрійович,

аспірант відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України

НЕЗАКОННА ПРОПАГАНДА ТА КОЛАБОРАЦІОНІЗМ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗМЕЖУВАННЯ

Проблема незаконної пропаганди та колабораціонізму є цілком на часі, оскільки безпосередньо стосується безпеки держави та стійкості суспільства в умовах збройної агресії. Загальновідомо, що інформаційна сфера сьогодні відіграє не менш важливу роль, ніж військова. Саме тому посягання на інформаційну безпеку та підтримка

окупаційної влади отримали законодавче закріплення у вигляді кримінальних норм, спрямованих на охорону національних інтересів. Проте практика застосування цих норм показує наявність низки дискусійних аспектів, пов'язаних із відмежуванням незаконної пропаганди від колабораційної діяльності.

Метою тез є окреслити співвідношення складів злочинів, передбачених ст. 436-2 та ст. 111-1 КК України, виявити основні критерії їх розмежування та звернути увагу на проблемні аспекти правозастосування, на прикладах реальної судової практики.

Є підстави вважати, що пропаганда та колабораціонізм мають спільну рису – інформаційний вплив. Проте відмінності є суттєвими. Якщо ст. 436-2 КК України передбачає відповідальність за виправдовування, заперечення чи глорифікацію агресії, що відбувається у формі публічного висловлювання чи розповсюдження інформації, то ст. 111-1 КК України спрямована на криміналізацію добровільної, системної співпраці з агресором, зокрема й у сфері інформації. У такому розумінні пропаганда є діянням менш широким за змістом, тоді як колабораціонізм охоплює ширший спектр суспільно небезпечних дій.

Зупинимося на характерних відмінностях та їх проявах складів вищезгаданих злочинів.

Об'єкт посягання. Пропаганда підриває передусім інформаційний суверенітет, створює ризики для свідомості та настроїв громадян. При цьому, колабораціонізм безпосередньо спрямований проти державної безпеки та фактично допомагає агресору утримувати контроль над частиною території.

Суб'єкт злочину. Пропаганду може вчинити будь-яка особа, у тому числі без попереднього зв'язку з агресором, а колабораціонізм завжди передбачає добровільність співпраці, наявність усвідомленого зв'язку та користі для окупаційної влади.

Спосіб. Для пропаганди типовим є одноразовий публічний акт – пост у соціальній мережі, коментар, інтерв'ю в той час, як для колабораціонізму характерна сталість, повторюваність, залученість до роботи медійних структур ворога.

Наслідки. Пропаганда має вплив інформаційного характеру, а колабораціонізм створює реальну організаційну допомогу агресору.

Аналіз судової практики підтверджує ці висновки. У справі № 766/18919/24 Херсонський міський суд визнав особу винною у публікації матеріалів, що виправдовували агресію РФ, і кваліфікував дії за ч. 1 ст. 436-2 КК України. Суд врахував, що йшлося про окремі публікації у соціальній мережі, і застосував іспитовий строк. Це рішення демонструє підхід: одноразове поширення інформації тягне саме відповідальність за пропаганду, а не за колабораціонізм [6].

В іншому разі – у вирокі Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області по справі № 607/362/24 суд визначив, що обвинувачений добровільно взяв активну участь в організації та проведенні незаконного референдуму на тимчасово окупованій території, що кваліфікується за ч. 5 ст. 111-1 КК України як приклад системної колабораційної діяльності. Це рішення підтверджує: коли інформаційна діяльність поєднується із прямою участю в організаційних діях в інтересах агресора, йдеться вже не про пропаганду, а про діяння з ознаками колабораціонізму [7].

Таким чином, наведені рішення дозволяють конкретизувати критерії розмежування. Якщо у випадку ст. 436-2 достатньо довести факт публічного висловлювання, то у випадку ст. 111-1 необхідно підтвердити добровільність і сталість співпраці. Разом із тим, слід зазначити, що в окремих провадженнях правоохоронні органи намагаються інкримінувати обидві статті одночасно, що викликає сумніви щодо дотримання принципу *ne bis in idem*. Необхідно уникати дублювання, обираючи найбільш відповідну статтю з урахуванням конкретних обставин справи.

У результаті проведеного аналізу можна зробити висновок: відсутність чіткої єдності у підходах до кваліфікації призводить до правової невизначеності. Тому доцільним видається вироблення єдиної практики, закріпленої у роз'ясненнях Верховного Суду. Також актуальним є питання законодавчого уточнення диспозицій ст. 436-2 та 111-1, що дозволило б уникнути накладання їхнього застосування.

Усе це свідчить про те, що розмежування незаконної пропаганди та колабораціонізму має не лише теоретичне, а й прикладне значення. Правильна кваліфікація дозволяє забезпечити баланс між захистом національної безпеки та дотриманням прав людини, уникаючи надмірної криміналізації. Перспективи подальших досліджень убачаємо в системному аналізі судових рішень усіх інстанцій та узагальненні критеріїв, що застосовуються судами.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Конституція України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Басв О. В. Інформаційна війна та кримінальне право: проблеми кваліфікації. *Вісник кримінального права*. 2023. № 2. С. 45–56.
4. Денисов В. Межі криміналізації пропаганди у період війни. *Journal of Eastern European Law*. 2022. № 3. С. 112–120.

5. Zavortko O. Criminal Liability for Collaboration Activities in Ukraine: Current Problems and Perspectives. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*. 2023. № 9. С. 89–102.

6. Вирок Херсонського міського Херсонської області від 02.04.2025 року у справі № 766/18919/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126335933>.

7. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 28.08.2024 року у справі № 607/362/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121263013>.

Римарчук Ольга Вікторівна,

професор кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;

Кузнєцова Валерія Юрївна

курсант 4-го курсу навчально-наукового
інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ

СКАСУВАННЯ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ ДЛЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЯК НОВЕЛА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України та з метою забезпечення оборони держави указом Президента України було оголошено про загальну мобілізацію [1]. Оскільки наша держава постала перед викликом, якого ще не було в її новітній історії – збройною агресією, яка вплинула на всі аспекти суспільного життя [2]. Мобілізаційна підготовка та мобілізація є складовими частинами комплексу заходів, які здійснюються з метою забезпечення оборони держави (ст. 3 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію») [3].

Зазначені юридичні факти потягли за собою прийняття змін та доповнень до інших ноомативно-правових актів України, зокрема, до КПК України. Так, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав» від 15 березня 2022 року № 2125-IX, КПК України доповнений статтею 616 [4]. Положення зазначеної норми регламентують порядок скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період.

Стаття 1 Закону України «Про оборону України» визначає, що особливий період – це період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [5].

Відповідно до положень ч. 1 ст. 616 КПК України, підозрюваний (обвинувачений) щодо якого обрано запобіжний захід тримання під вартою, може звернутися до прокурора із клопотанням про скасування цього запобіжного заходу задля проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. Проте такого права позбавлені ті особи, які підозрюються (обвинувачуються) у вчиненні умисного вбивства двох або більше осіб або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 152–156⁻¹, 258–258⁻⁶, ч. 4 ст. 286⁻¹, 348, пп. 1 п. 3 примітки ст. 368 (за умови, що на момент вчинення кримінального правопорушення займав особливо відповідальне становище) КК України.

Прокурор за результатами розгляду такого клопотання може звернутися до слідчого судді або суду із клопотанням про скасування особи запобіжного заходу у виді тримання під вартою для проходження військової служби за призовом під час мобілізації на особливий період. Проте практика показує, що із таким клопотаннями доволі часто звертається сам підозрюваний (обвинувачений) [6, с. 277].

У клопотанні прокурор повинен врахувати наявність умов, відповідно до яких особа може проходити військову службу (наявність висновку про придатність до військової служби за станом здоров'я), відсутність ризиків, передбачених ст. 177 КПК України та ризиків ухилення від військової служби. Подані клопотання слідчий суддя або суд повинні бути розглянуті невідкладно (ч. 2 ст. 616 КПК України).

У разі задоволення клопотання про скасування запобіжного заходу для проходження військової служби підозрюваний (обвинувачений) зобов'язаний з'явитися до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем реєстрації невідкладно, але не пізніше 48 годин з моменту оголошення ухвали.

У разі нез'явлення такої особи до відповідного територіального центру комплектування та соціальної підтримки за місцем реєстрації, а також у разі отримання такою особою відмови територіального центру

комплектування та соціальної підтримки у проходженні військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період територіальний центр комплектування та соціальної підтримки невідкладно, але не пізніше 24 годин, інформує про такі обставини прокурора, який невідкладно, але не пізніше 24 годин, подає клопотання про обрання стосовно особи, зазначеної у цій частині, запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Захист Батьківщини від воєнної агресії є обов'язком громадян України. На наш погляд ухвалені законодавцем зміни, які дозволяють підозрюваним, обвинуваченим та особам, які перебувають в установах виконання покарання реалізовувати повноваження, необхідні для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності [7].

Список бібліографічних посилань

1. Про загальну мобілізацію : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 65/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/65/2022#Text>.

2. Тарасенко О. С. Криміналістичні особливості досудового розслідування в умовах військових дій. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 216–218. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/zbirnyk-z-oblozhkoyu_29.04.2022.pdf

3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закону України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>.

5. Про оборону України : Закону України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

6. Черниченко І. В. Особливості тримання під вартою в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 3. С. 274–278. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/264977>.

7. Зміни в кримінальному праві та процесі за час воєнного стану: липень-жовтень 2022 року. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/zmini-v-kriminalnomu-pravi-ta-proczesi-za-chas-voyennogo-stanu-lipen-zhovten-2022-roku/>.

Савранчук Людмила Леонідівна,

доцент кафедри адміністративно-правових
дисциплін навчально-наукового інституту
права та психології Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА ЯК НОВИЙ ЕТАП ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ І СУСПІЛЬСТВА

У сучасному світі, що динамічно розвивається, ефективність та прозорість взаємодії органів державної служби та суспільства стають ключовими показниками демократичності та правової держави. Тому, прийняття Закону України «Про адміністративну процедуру» (далі – ЗАП), ухваленого 17 лютого 2022 року [1], знаменує собою новий етап у цій взаємодії. До його прийняття в Україні не існувало єдиних, загальних правил, які б регулювали відносини між громадянами, бізнесом та публічною адміністрацією. Це призводило до численних прогалин, колізій та суб'єктивності в ухваленні рішень. Тим паче, В теперішній час наша держава постала перед викликом, яких ще не було в її новітній історії – збройною агресією [2].

Тож з'ясуємо для початку, як відбувалася еволюція адміністративної процедури в Україні та світі, а також як ключові аспекти, принципи та нововведення ЗАП впливають на розвиток адміністративного права та підвищення довіри суспільства до державних інституцій.

Історично адміністративна процедура в Україні регулювалася розрізненими нормативно-правовими актами, які часто не були узгоджені між собою. Це створювало перешкоди для громадян у реалізації їхніх прав, а для бізнесу – у здійсненні господарської діяльності [3]. У світовій практиці, зокрема в країнах-членах Європейського Союзу, загальні закони про адміністративну процедуру є невід'ємною частиною права на належне адміністрування. Вони встановлюють єдині стандарти для всіх органів влади, забезпечуючи передбачуваність, справедливість та ефективність їхніх дій. Прийняття ЗАП є кроком до гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами [4, 6].

Саме для вирішення цих проблем та забезпечення прозорості у взаємодії публічної адміністрації з приватними особами встановлює низку ключових принципів та новел, які кардинально змінюють підхід до адміністративного провадження.

Закон України «Про адміністративну процедуру» регулює порядок взаємодії публічної адміністрації з приватними особами,

запобігаючи процедурному свавіллю та забезпечуючи прозорість [8]. Основними принципами, що закладені в законі та кардинально змінюють підхід до адміністративного провадження є:

1) принцип змагальності полягає в тому, що процедура стає подібною до судового процесу, де приватні особи мають реальні можливості доводити свою позицію;

2) принцип презумпції правомірності означає, що будь-які сумніви в законності дій особи тлумачаться на її користь;

3) принцип обґрунтованості означає, що адміністративний орган зобов'язаний ретельно досліджувати всі обставини справи, збираючи докази як на користь, так і проти учасників провадження;

4) принцип балансу інтересів полягає в тому, що рішення мають ухвалюватися з урахуванням прав особи та публічних інтересів, мінімізуючи негативні наслідки;

5) право на участь, тобто заборонено ухвалювати негативне рішення щодо особи без надання їй права бути вислуханою;

6) спрощення взаємодії, тобто встановлено чіткі терміни для розгляду справ (до 30 або 45 днів), що сприяє прискоренню ухвалення рішень та оптимізації комунікації [1].

Отже, Закон України «Про адміністративну процедуру» уніфікує правила ухвалення рішень у найрізноманітніших сферах: від видачі дозволів та ліцензій до реєстрації права власності чи бізнесу. Наприклад, якщо раніше процедура реєстрації нерухомості та оформлення земельної ділянки регулювалася різними актами, що могли суперечити одне одному, то тепер усі подібні процеси підпорядковуються загальним принципам, що значно спрощує взаємодію для громадян та підприємців. Це усуває численні правові колізії, які раніше були джерелом корупційних ризиків та бюрократичної тяганини [8].

Особлива увага в новому законі приділяється цифровізації. Так, законодавство України про адміністративну процедуру передбачає можливість подання заяв та документів в електронній формі, а також електронний обмін інформацією між адміністративними органами та приватними особами. Це не лише прискорює процес, але й робить його прозорішим і доступнішим, що відповідає сучасним трендам розвитку електронного урядування в Україні.

Таким чином, виходячи з вищезазначених фундаментальних принципів, Закон України «Про адміністративну процедуру» докладно регламентує саму процедуру взаємодії, що отримала назву адміністративне провадження. Це процес, що починається з дня отримання заяви, прийняття рішення про початок провадження або вчинення першої процедурної дії. Учасниками провадження можуть

бути заявник, скаржник, особа, щодо якої ініційовано провадження, а також заінтересовані особи [5]. Також, Закон України «Про адміністративну процедуру» дозволяє залучати до провадження свідків, експертів, спеціалістів та представників, що посилює правові гарантії для учасників [1].

Логічним завершенням цього процесу, що втілює прийняте рішення, є адміністративний акт. Це документ, який є обов'язковим для виконання. Він втрачає чинність внаслідок його виконання, закінчення строку дії, відкликання або скасування. Закон також вводить поняття нікчемності адміністративного акту, який не набирає чинності через наявність очевидних недоліків (наприклад, прийняття акту не уповноваженим на це органом).

Важливим нововведенням в законодавстві є адміністративне оскарження. Відповідно особа, чиї права порушено, може оскаржити адміністративний акт до органу вищого рівня. Подання скарги може зупиняти дію оскаржуваного акту, що захищає права особи до моменту остаточного вирішення спору [7].

Після того як адміністративний акт набуває чинності і всі можливі процедури оскарження вичерпано, він стає обов'язковим до виконання. Закон України «Про адміністративну процедуру» встановлює чіткий механізм примусового виконання у разі добровільного невиконання його адресатом.

Відповідно до таких заходів належать:

- накладення грошового стягнення, яке застосовується за постановою адміністративного органу;
- вчинення дій за рахунок зобов'язаної особи, тобто відповідно якщо акт вимагає певних дій (наприклад, знесення самочинного будівництва), вони можуть бути виконані за рахунок особи, яка зобов'язана їх вчинити;
- безпосередній вплив надає змогу можливого застосування фізичного впливу у крайніх випадках, наприклад, під час виселення. У разі опору може бути залучено правоохоронні органи [9].

Таким чином, Закон України «Про адміністративну процедуру» є справді фундаментальним документом, що змінює філософію взаємодії між державою та суспільством. Він перетворює адміністративні органи з інструментів примусу на інституції, що орієнтовані на надання послуг та захист прав громадян.

Велика відповідальність за його імплементацію лягає на працівників адміністративних органів, яким необхідно пройти навчання та гармонізувати свої внутрішні процедури з нормами Закону України «Про адміністративну процедуру».

Успішна реалізація цього закону сприятиме підвищенню правової культури, зміцненню довіри до державних органів та подальшій інтеграції України в європейський правовий простір.

Список бібліографічних посилань

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 14.12.2021. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>.

2. Тарасенко О. С. Криміналістичні особливості досудового розслідування в умовах військових дій. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану*: матеріали Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 216–218. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/zbirnyk-z-oblozhkoju_29.04.2022.pdf

3. Бойко І. В. Роль і значення адміністративної процедури у публічному адмініструванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. № 69. 2022. С. 229–236. (Серія: Право). URL : <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/254762>.

4. Жуков М. Закон про адміністративну процедуру: аналіз документа і ключові переваги для фізичних і юридичних осіб. *Асоціація правників України*. URL : <https://uba.ua/ukr/news/8805>.

5. Міхеев Мих. В., Міхеев Мик. В. Окремі аспекти правового регулювання адміністративних процедур в Україні та Європейському Союзі. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5. 2021. URL : http://www.lsej.org.ua/5_2021/44.pdf.

6. Савранчук Л. Л. Сутність та місце адміністративної процедури в системі адміністративного права як центрального інституту галузі права. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 6 (41). 2021. URL : <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/972>.

7. Смокович М. І. У КАС ВС обговорили новели Закону України «Про адміністративну процедуру». *Верховний Суд*. URL : <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1308456>.

8. Миколенко О. І. Практичне значення положень Закону України «Про адміністративну процедуру» (критичний аналіз). *Правова держава*. № 6(47). 2022. С. 40–48.

9. Колток О. Нова адміністративна процедура. *Що про неї потрібно знати?* URL : <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/10/23/705755/>.

Семко Марина Миколаївна,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ

В наш час, все більшої уваги суспільство сприймають тварин, як членів родин, розумних істот, що мають стійку емоційну прив'язаність до людей та залежність від них.

З огляду на це, законодавство, з метою забезпечення охорони тварин та захисту їх від жорстокого поводження, постійно змінюється та удосконалюється.

Прийняття міжнародних правових актів у сфері захисту тварин послужило каталізатором для відповідних зрушень у законотворчому процесі України.

21 лютого 2006 р. було прийнято Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», що стало надзвичайно важливим кроком у соціально-правовому полі України, який свідчить про суттєві зрушення у національному менталітеті. Суспільна небезпека жорстокого поводження з тваринами (стаття 299 КК України) передусім полягає не тільки у тому, що жорстокість відносно тварин завдає їм шкоди, але й у тому, що вона виступає джерелом інших кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я людини.

Слідча та судова практика свідчить, що багато з тих осіб, які вчинили тяжкі злочини проти життя та здоров'я людини, починали зі знущання над тваринами.

Щодня незліченні коти, собаки та інші тварини страждають і гинуть від рук тих самих людей, які повинні піклуватися про них і захищати їх. Фізичне насильство, емоційне насильство та нехтування, що загрожує життю, є щоденною реальністю багатьох тварин. Їхня єдина надія полягає в тому, що добра людина заговорить, поки не пізно.

Наша держава здійснює послідовні кроки щодо належного забезпечення захисту прав тварин. Зокрема, 2006 року було прийнято Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», 2013 року – ратифіковано Європейську конвенцію про захист домашніх тварин 1987 року, 2017 року – статтю 299 «Жорстоке поводження з тваринами» КК України було викладено в новій, удосконаленій редакції.

У відповідності до звітності Державної судової адміністрації України щорічний приріст облікованих кримінальних правопорушень за ст. 299 КК України з 70 у 2015 році до 223 лише за вісім місяців 2022 року. Відповідно, у суспільстві є потреба у особливий

нормативно-правовій регламентації відносин, спрямованих на захист тварин, що буде сприяти захисту громадської моральності.

Згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора, з 2017-го до 2020 року в Україні було зареєстровано 708 кримінальних проваджень за ст. 299 КК України, 554 провадження було закрито, тільки 154 з обвинувальним актом було передано до суду. Тобто, з огляду на ці дані, до суду передавали лише близько 20 % справ; тільки стосовно 58 осіб було винесено обвинувальний вирок суду.

Жорстоке поводження з тваринами, наслідком якого є адміністративна відповідальність (ст. 89 КУпАП), – це: 1) знущання над будь-якими тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю, страждань, але не заподіяло тілесних ушкоджень, каліцтва чи їх загибелі; 2) залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання, поводження та транспортування тварин, крім правил, передбачених ст. 85, 87–88-2, 154 КУпАП, наслідком яких не є спричинення тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибель тварини.

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України, міжнародно-правові акти, норми кримінального законодавства, Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» підзаконні нормативно-правові акти в частині, що мають відношення до досліджуваного питання. Крім того, в ході історичного та порівняльного аналізу досліджуваного питання буде досліджуватись зарубіжне законодавство в частині, що стосується питання та положення кримінального законодавства України в різні історичні періоди.

Список бібліографічних посилань

1. Конституція України : Закон України від 26 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/conv>.

2. Європейська конвенція про захист домашніх тварин : підписана в Страсбурзі, 13 листоп. 1987 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a15.

3. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / [В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.]; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. [5-те вид., переробл. і допов.]. Харків : Право, 2015. 680 с.

4. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів або в інших наукових цілях : від 18 берез. 1986 р.: [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_137_15.

5. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посіб. [2-е вид., допов. і перероб.]. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.

6. 6. Кравчук В. В., Кравчук О. В., Туровець Ю. М. Застосування судово-ветеринарної експертизи під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. *Криміналістичний вісник*. 2015. № 2 (24). С. 109–114.

7. 7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

8. 8. Александренко В. В. Поняття та способи жорстокого поводження з тваринами. *Юридична наука*. 2015. № 6. С. 116–120.

Сидоренко Тимур Ігорович,

здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ

КВАЛІФІКАЦІЯ УМИСНОГО НЕВИКОНАННЯ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ АБО ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

Кримінальна правова кваліфікація розглядається як фундаментальне поняття в кримінально-правовій теорії, а також слідчій та судовій практиці. Тому вона є визначальним питанням здійснення кримінального провадження, одним з основних етапів (стадій) застосування кримінально-правової норми [10, с. 140–158]. У науці кримінального права та слідчо-судовій практиці питання кваліфікації має вагомe значення, оскільки правильна юридична оцінка вчиненого особою діяння або її посткримінальної поведінки є необхідною умовою досягнення законності під час відправлення правосуддя у зв'язку з проведенням кримінального провадження. Помилка у кваліфікації може потягти за собою необґрунтоване засудження особи, або необґрунтоване її виправдання, або застосування до винного норми КК України, яка не містить усіх кримінально-правових ознак вчиненого діяння чи посткримінальної поведінки особи [7, с. 10].

У зв'язку з тим, що умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості (ст. 389-1 КК України) було криміналізовано 13 квітня 2012 року, однак судової практики за цим кримінальним правопорушенням не так і багато, то під час розкриття особливостей кваліфікації зазначеного кримінального правопорушення ми будемо керуватися загальними правилами кримінально-правової кваліфікації.

Зазначена кримінально-правова норма сприяє потерпілому отримувати гарантування захисту своїх прав і законних інтересів у випадку, коли особа, що вчинила кримінальне правопорушення і

завдала збитків чи шкоди, починає уникати виконання обов'язків, передбачених укладеною між сторонами угодою про примирення.

Існують різні наукові позиції щодо кваліфікації діянь передбачених ст. 389-1 КК України. Зокрема, деякі позиції щодо кваліфікації є спірними, наприклад, В. В. Неділько, М. Г. Арманов зазначають, що завдяки системному тлумаченню вказаних норм поряд з нормами, закріпленими у ст. 471 та 472 КПК України, у разі укладення процесуальної угоди на обвинуваченого покладається не тільки обов'язок дати згоду на призначення зазначеного в угоді покарання, а й обов'язок його відбутися (виконати у разі призначення штрафу). Вчені пропонують з метою уникнення необхідності тлумачення закону замінити у ст. 471 та 472 КПК України поняття «призначення покарання» на родове – «застосування покарання» [4, с. 97].

Щодо питань кваліфікації вчені пропонують для уникнення неоднакового застосування кримінального законодавства закріпити відповідні діяння як кваліфіковані склади кримінального правопорушення, передбаченого ст. 389-1 КК України, зокрема, включити до ст. 389-1 КК України другу та третю частини, у яких має бути передбачена відповідальність за невиконання процесуальних угод шляхом ухилення від покарання, не пов'язаного із позбавленням волі, та шляхом ухилення від покарання, пов'язаного з обмеженням чи позбавленням волі, або шляхом порушення режиму відбування цих видів покарання [4, с. 98].

Обґрунтовуючи свою позицію тим, що жодна зі статей 389–395 КК України не відповідає ступеню суспільної небезпеки вчиненого діяння у разі самостійного застосування; суспільна небезпека невиконання процесуальної угоди у будь-який спосіб, окрім ухилення від покарання, значно нижча, ніж її невиконання саме таким чином; разом із тим ухилення від покарання, на вид і розмір якого вплинули медіаційні процеси та яке призначене з урахуванням інтересів засудженого, за погодженням з ним, є більш суспільно небезпечним діянням, ніж ухилення від покарання, імперативно визначеного судом [4, с. 94–98]. Тому, на їх переконання, вчинене має оцінюватись як сукупність умисного невиконання процесуальної угоди та одного зі злочинів, передбачених ст. 389, 390–395 КК України. При цьому науковці пропонують [4, с. 97–98].

Слушно зазначає М. І. Витязь, що ухилення засудженого від відбування покарання, призначеного вирок, яким затверджено угоду, повністю не охоплюється ст. 389-1 КК України, адже ухилення від відбування узгодженого покарання насамперед має розглядатися як інший самостійний злочин проти правосуддя, який пов'язаний з ухиленням від відбування відповідного покарання (статті 389, 390 та 393 КК України тощо). Такі дії, на думку науковця, слід розглядати як ідеальну сукупність двох злочинів проти правосуддя: ухилення від

відбування покарання та умисне невиконання угоди про визнання винуватості у скоєнні злочину. При цьому спосіб умисного невиконання угоди сам по собі є злочином, а тому виникає класична ідеальна сукупність двох злочинів, що, на думку науковця, не порушує одного з основоположних принципів кримінального права «*non bis in idem*», закріпленого у ст. 61 Конституції України [1, с. 91].

Про недопустимість подвійної інкримінації при кваліфікації щодо досліджуваної норми наголошують В. І. Тютюгін та О. О. Книженко. Так, кримінальна відповідальність за умисне невиконання угоди, відповідальність за яке передбачена ст. 389-1 КК України, має наставати лише у разі невиконання взятих на себе зобов'язань, зумовлених угодою, а не узгодженого у відповідній угоді покарання [2, с. 77]. Якщо особа ухиляється від покарання, до якого вона була засуджена на підставі угоди про примирення (ст. 471 КПК України) або про визнання винуватості (ст. 472 КПК України), вчинене охоплюється ознаками злочину, передбаченого ст. 389 КК України, і додаткової кваліфікації за ст. 389-1 КК України не потребує [3, с. 603; 6, с. 51–53].

Вчений М. І. Хавронюк обґрунтовує, що стаття 389-1 є зайвою у КК України. Оскільки змістом угоди про визнання винуватості завжди є узгоджене покарання. Тому якщо невиконання угоди – це ухилення від покарання, то за таке діяння кримінальна відповідальність уже передбачена статтями 389 і 390 КК України [8]. Якщо ж під невиконанням угоди розуміти невиконання обов'язків підозрюваного (обвинуваченого) щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, то така співпраця, як правило, закінчується, а не починається з вироком суду (починається вона тоді, коли на стадії досудового розслідування цього забажав сам підозрюваний) [8].

Цікавою і слушною є думка Л. М. Палюх, що виходячи з положень КПК України, у ст. 389-1 КК України йдеться про невиконання засудженим таких обов'язків, покладених на нього вироком суду, якими затверджена угода про примирення або про визнання винуватості: відшкодувати шкоду, завдану кримінальним правопорушенням; вчинити дії, не пов'язані з відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого; співпрацювати у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, зокрема, надавати показання про обставини, що викривають інших осіб, які брали участь у скоєнні злочину (лише у тих випадках, коли в угоді про визнання винуватості було закріплено обов'язок і після постановлення вироку співробітничати з органами досудового розслідування) [5, с. 220]. Обов'язок засудженого відбути покарання, призначене вироком суду, визначений законом і не має взагалі чи додатково підтверджуватися угодою у кримінальному провадженні.

На думку вченої ухилення засудженого як від відбування покарання, призначеного на підставі угоди, так і від обов'язків, покладених на нього судом у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням, не становить форм невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості [5, с. 220].

Зважаючи на це, вчена пропонує для уникнення можливих різнотлумачень з метою забезпечення відповідності норми такому аспекту принципу верховенства права, як правова визначеність, видається доцільним у кримінально-правовій нормі про відповідальність за умисне невиконання угоди про примирення або про визнання винуватості передбачити вказівку на те, що у ній ідеться про умови угоди про примирення чи про визнання винуватості в частині, що не стосується призначеного засудженому покарання та обов'язків, що покладаються на засудженого, звільненого від відбування покарання з випробуванням [5, с. 220].

Список бібліографічних посилань

1. Витязь М. І. Чи запряцює стаття 389-1 КК України в частині угоди про визнання винуватості? *Юридична Україна*. 2014. № 8. С. 89–93.
2. Книженко О. О. Кваліфікація ухилення від покарання, узгодженого сторонами. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 3 (55). С. 77–85.
3. Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. / Ю. В. Баулін та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2015. 680 с.
4. Неділько В., Арманов М. Юридична оцінка невиконання засудженим процесуальних угод шляхом ухилення від відбування покарання. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2018. № 1(53). С. 93–100.
5. Палюх Л. М. Проблеми кваліфікації умисного невиконання засудженим угоди про примирення або про визнання винуватості. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 4. С. 217–221.
6. Тарасенко О. С. Шляхи розв'язання системних проблем у сфері забезпечення інформаційної безпеки держави як складової національної безпеки України. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 бер. 2025 р.); у 2-х ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. Ч. І. С. 51–53.
7. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції. Харків : Право, 2018. 368 с.
8. Хавронюк М. І. «Правопрокурорія», або Деякі проблеми угоди про визнання винуватості. URL: http://www.zakonoproekt.org.ua/pravoprokuroriya_abo-deyaki-problemy-ughody-pro-vyznannya-vynuvatosti.aspx.

9. Холодило П. В. Кримінальне провадження на підставі угод про визнання винуватості : дис.. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. акад. внут. справ. Київ, 2017. 296 с.

10. Borysov, V., Shakun, V., & Babanina, V. (2022). Aplicación de los principios constitucionales en la legislación penal de Ucrania. *Revista De La Universidad Del Zulia*, 13 (38), 140–158. DOI: <https://doi.org/10.46925/rdluz.38.10>. URL : [file:///C:/Users/User/Downloads/Dialnet-ApplicationOfConstitutionalPrinciplesInCriminalLeg-8810143%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Dialnet-ApplicationOfConstitutionalPrinciplesInCriminalLeg-8810143%20(1).pdf)

Смаглюк Олександр Володимирович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент;
Ковач Дмитро Васильович
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ПРО ЗЛОВЖИВАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯМИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ ТА ЇХ ПЕРЕВИЩЕННЯ

21 лютого 2014 року Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» з Кримінального кодексу України (далі – КК) до розділу XVII Особливої частини КК були внесені істотні зміни [4].

Так, серед інших змін до КК, зі ст. 364 КК було виключено частину третю, якою встановлювалась відповідальність за дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені працівником правоохоронного органу, з одночасною криміналізацією частини таких діянь новою редакцією ст. 365 КК України в межах перевищення влади або службових повноважень; також з КК була виключена ст. 365-1, яка передбачала відповідальність за перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми.

Отже, на перший погляд на сьогоднішній день перевищення влади або службових повноважень службовою особою (за винятком працівників правоохоронних органів) та службовою особою юридичної особи приватного права є декриміналізованим. Проте, дотепер існує дискусія з приводу співвідношення понять «зловживання повноваженнями» і «перевищенням повноважень». На думку В.О. Навроцького вчинення службовою особою діяння у межах своєї компетенції або поза межами компетенції є ключовою ознакою для розмежування злочинів, передбачених ст. 364 та ст. 365. Для перевищення влади або службових повноважень характерним є явний

вихід за межі наданих повноважень. Однак, вказане стосується лише зловживання/перевищення, які допускаються працівниками правоохоронних органів, оскільки їх відповідальність за вказані діяння диференційована у ст. 364 і 365. Для усіх інших представників влади та службових осіб (які не є працівниками правоохоронних органів) поняття службового зловживання охоплює як дії, вчинені в межах компетенції, так і з виходом за них. Зміни у КК, внесені Законом України № 46-VII від 21.02.2014 р., яким ст. 365 викладена у новій редакції (нею була встановлена відповідальність лише працівників правоохоронних органів), не означали декриміналізацію відповідних діянь усіх інших публічних службових осіб. Наслідком таких змін стало те, що відповідні дії службових осіб, які полягають у виході за межі наданих повноважень (вчинення дій поза компетенцією), стали охоплюватися ст. 364 КК України [2, с. 69]. Видаються переконливими і наступні аргументи В.О. Навроцького: «позиція, згідно з якою зміни у ст. 365 означали декриміналізацію перевищення влади усіма представниками влади та публічними службовими особами (крім працівників правоохоронних органів), є абсурдною. Адже перевищення влади чи службових повноважень є набагато тяжчим посяганням, ніж зловживання ними (про що свідчить співставлення санкцій ст. 364 та ст. 365 як в раніше діючій, так і в чинній редакціях). Немає жодних аргументів на користь того, що відповідальність за менш тяжке посягання збережена, а за більш тяжке – виключена. Презумпція раціональності дій законодавця... скеровує до єдиного висновку: з 2014 р. в Україні скасована диференціація відповідальності за службові зловживання та перевищення щодо не-працівників правоохоронних органів, проте кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень таких осіб збережена, вона настає за ст. 364» [2, с. 70].

Проте, з такими твердженнями і висновками справедливо не погоджується О. К. Марін. Він вважає, що чинна редакція ст. 364 та 365 КК України не дає можливості визначити співвідношення закріплених у цих статтях норм як «загальна-спеціальна»: бажано спеціальна норма, передбачена ст. 365 КК України не містить всіх ознак загальної норми: відсутня мета одержання неправомірної вигоди та відрізняються форми діянь: для зловживання – активна та пасивна форми; для перевищення – тільки активна. Поряд із тим вказане не виключає аналізоване співвідношення, а лише переводить його у площину так званої неповної конкуренції; видається, що виключає конкуренцію загальної та спеціальної норм, закріплених у статтях 364 та 365 те, що це різні за своєю природою кримінальні правопорушення, спрямовані на заподіяння шкоди різним аспектам того кримінально-правового блага, що підлягає кримінально-правовій охороні [2, с. 124].

О. К. Марін задається справедливим питанням, які ж конкретні діяння охоплюються поняттям «перевищення» у системі кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг? Це питання стає максимально актуальним і з огляду на те, що з КК України була виключена норма, передбачена ст. 365-1, яка встановлювала відповідальність за «Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми». Такою дією (виключенням ст. 365¹ з КК України) законодавець черговий раз підкреслював тезу про те, що «перевищення» є спеціальним видом «зловживання» у кримінальному праві і він більше не вважає за необхідне якимось виділяти цю форму щодо приватно-службових осіб, вважаючи, що поведінка, яка була визначена як кримінальне правопорушення у ст. 365-1 повністю охоплюється складом, передбаченим ст. 364-1 КК України [3, с. 127]. Вирішуючи це питання О. К. Марін зазначає, що у чинній редакції зміст ознак «використання влади або службових повноважень всупереч інтересам служби» та «вчинення дій, які явно виходять за межі наданих прав чи повноважень» не є тотожним, і є всі підстави вважати поведінку публічних службових осіб (за винятком працівників правоохоронних органів та військових службових осіб), приватно-службових осіб, яка полягає у вчиненні дій, що явно виходять за межі їх компетенцій – декриміналізованою [3, с. 128–129].

На користь висновку про те, що «перевищення» протиставляється «зловживанню», а не є його різновидом, свідчить і судова практика. Прикладом може бути вирок Чортківського районного суду Тернопільської області від 21 січня 2021 року у справі № 608/2172/18 відносно ОСОБА_3, яка органом досудового розслідування обвинувачувалась у тому, що будучи службовою особою юридичної особи приватного права ТзОВ «Товстенківський крохмальний завод», діючи умисно та всупереч інтересам ТзОВ «Товстенківський крохмальний завод», з метою одержання неправомірної вигоди для іншої особи, а саме: ТзОВ «Термінал Рент», зловживаючи своїми службовими повноваженнями, які полягали в укладенні договорів лише за умови одержання попередньої згоди зборів учасників, пов'язаних із прийняттям товариством на себе зобов'язань сумарна вартість яких перевищує 10 000 гривень на день вчинення правочину, діючи всупереч інтересам товариства, передав у власність ТзОВ «Термінал Рент» майнові права на 2 приміщення картоплесховищ за ціною 47 383,62 грн, достовірно знаючи, що вказана ціна є заниженою та не відповідає ринковій вартості в результаті чого спричинив тяжкі наслідки для ТзОВ «Товстенківський крохмальний завод» (понад 46 млн. 795 тис. грн., що у 67 820 разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян на момент вчинення злочину та є тяжкими наслідками для інтересів

юридичної особи). Органом досудового розслідування дії ОСОБА_3 було кваліфіковано за ч. 2 ст. 364-1 КК України.

Суд визнав таку кваліфікацію помилковою, оскільки, у цій статті йде мова про зловживання повноваженнями, якими службова особа безумовно наділена, а не про їх перевищення та ухвалив ОСОБА_3 визнати невинуватим у пред'явленому обвинуваченні у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 364-1 КК України [1]. Ні в апеляційній, ні в касаційній інстанціях, до яких звертались сторони із відповідними скаргами, ухвалений вирок в частині правової оцінки діяння, вчиненого ОСОБА_3, не був змінений. Таким чином, послугуючись зазначеним вирок, можна дійти контрверсійного висновку: якщо б вартість переданих ОСОБОЮ_3 майнових прав в результаті укладеного нею правочину не перевищувала 10 тис. грн., такі дії містили б ознаки зловживання повноваженнями. Оскільки вартість майнових прав становила 47 тис. грн. (а насправді понад 46 млн. грн.) у діях ОСОБИ_3 не встановлені ознаки жодного кримінального правопорушення у зв'язку з перевищенням службовою особою приватного права своїх повноважень.

Отже, викладене дозволяє зробити висновок про наявність протягом більш ніж десяти років істотної прогалини у кримінальному законодавстві в частині відповідальності службових осіб за перевищення службових повноважень. Наявність законодавчого визначення понять «зловживання владою», «зловживання службовим становищем», «зловживання повноваженнями» «перевищення повноважень» шляхом, наприклад, доповнення КК примітками до ст. 364, 364-1 сприятиме усуненню такої прогалини та удосконалисть його застосування.

Список бібліографічних посилань

1. Вирок Чортківського районного суду Тернопільської області від 21 січня 2021 року у справі № 608/2172/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94309348>
2. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / За ред. М. І. Хавронюка. Київ: Москаленко О.М., 2019. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/1554194515schemsofcorruption_web.pdf
3. Марін О. Відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг: навч. посіб. Київ: Дакор, 2021. 272 с.
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції. Закон України 21 лютого 2014 року № 746-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/746-18#Text>.

Стеценко Інна Михайлівна,

здобувач ступеня вищої освіти магістра
інституту заочного та дистанційного
навчання Національної академії
внутрішніх справ

Науковий керівник:

провідний науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблем управління
правоохоронною діяльністю
та її психологічного супроводження
навчально-наукового інституту
післядипломної освіти Національної
академії внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор **Бабаніна В. В.**

ПОКАРАННЯ ЗА НЕЗАКОННЕ ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Питання незаконного перетинання державного кордону залишається актуальним для України, особливо на сьогодні. В теперішній час наша держава постала перед викликом, яких ще не було в її новітній історії – збройною агресією, яка вплинула на всі аспекти суспільного життя, зокрема і діяльність правоохоронних органів з протидії злочинності [9, с. 216; 10]. З початком введення воєнного стану кількість випадків незаконного перетину суттєво зросла, що є загрозою демографічній ситуації, національній безпеці та територіальній цілісності держави.

Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України» від 18 жовтня 2018 року № 2599-VII Кримінальний кодекс України (далі – КК України) було доповнено ст. 332-2 «Незаконне перетинання державного кордону України». Основною підставою криміналізації таких діянь є захист національної безпеки та забезпечення недоторканності державного кордону.

Відповідно до ст. 332-2 КК України кримінальна відповідальність за незаконний перетин державного кордону України настає за його перетин з наміром завдати шкоди державним інтересам. Відповідну суспільну небезпеку становить і діяння, яке вчиняється особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або ж особами з підрозділів збройних сил, чи інших силових відомств країни-агресора, що вчинили перетин державного кордону України будь-яким способом поза офіційними пунктами пропуску, або ж безпосередньо в цих пунктах, але без необхідних документів. Також, перетин вважається незаконним, якщо подані документи містять неправдиву інформацію.

За такі дії передбачене покарання у вигляді позбавлення волі строком до трьох років. При вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 332-2 КК України повторно, або якщо його вчинено групою осіб то такі дії становлять більшу суспільну небезпеку і караються від трьох до п'яти років позбавлення волі. Найбільш тяжке покарання (від п'яти до восьми років позбавлення волі) по зазначеному кримінальному правопорушенні призначається у разі, якщо дії передбачені в ч. 1, 2 ст. 332-2 КК України супроводжувалися насильством або застосуванням зброї.

Положення статті не поширюються на громадян України, які стали жертвами торгівлі людьми і повертаються на Батьківщину без документів, а також на іноземців та осіб без громадянства, які прибувають на територію країни з наміром звернутися із заявою про надання притулку або статусу біженця відповідно до Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» [6].

Ефективність покарання залежить від якості побудови кримінально-правової санкції, встановлення меж яких має теоретичне та практичне значення [7, с. 341].

На нашу думку, удосконалення положень Особливої частини КК України, зокрема й санкцій, для вітчизняної системи кримінального права, варто здійснювати з урахуванням досвіду, здобутого в інших країнах. Останнім часом українські науковці звертають пильну увагу на необхідність вивчення аспектів Особливої частини кримінального права іноземних країн. Як підкреслює В.О. Навроцький, актуальність дослідження кримінальних законів зарубіжних держав впливає з наступних обставин: 1) членство України в міжнародних і європейських структурах; 2) глобалізація злочинності; 3) інтенсивне поглиблення міжнародних контактів (безвізовий режим, євроінтеграція та інше); 4) вдосконалення національного законодавства через запозичення найкращих практик [8].

Дослідження кримінального законодавства інших країн задля виявлення його позитивних сторін потребує проведення порівняльного аналізу. Це передбачає зіставлення норм КК відповідних держав із положеннями КК України, застосовуючи, власне, компаративістський підхід.

У європейських країнах за незаконний перетин кордону зазвичай передбачено кримінальне покарання, хоча вид і суворість цього покарання варіюються залежно від правових норм кожної окремої країни.

Одним з прикладів жорсткого правового підходу до незаконного перетину кордону є Німеччина. Відповідно до § 95 Закону про перебування іноземців, порушнику загрожує штраф або позбавлення волі терміном до одного року, а у разі обтяжуючих обставин – до

трьох років. Такий підхід свідчить про раціональне ставлення держави до охорони кордонів.

Проблема незаконного перетину кордону, враховуючи міграційну кризу, загрозу тероризму та воєнні конфлікти, стала надзвичайно нагальною. У відповідь на це чимало європейських держав переглянули своє кримінально-правове законодавство, посилюючи покарання за подібні правопорушення. Міжнародний досвід демонструє широкий спектр підходів: від впровадження диференційованих стратегій, орієнтованих на забезпечення правової ясності, до запровадження жорсткої політики стримування. Особливо цікавими є приклади Угорщини та Чехії.

Угорщина застосовує один із найменшгуманних кримінально-правових підходів до незаконного перетину кордону. Відповідно до ст. 352-а КК Угорщини, особа, що незаконно перетинає кордон (долає прикордонні інженерні конструкції), карається позбавленням волі на строк до трьох років. У разі наявності обтяжуючих обставин – зокрема, використання зброї, участь у масових заворушеннях або озброєний характер дій – покарання посилюється від двох до восьми років позбавлення волі. Якщо діяння передбачене ст. 352-а КК Угорщини призвело до смерті, передбачено строк від п'яти до десяти років позбавлення волі. Такий підхід характеризується значною криміналізацією міграційних правопорушень і спрямований на запобігання порушенням через створення стримувального ефекту.

Чеське кримінальне правосуддя, незважаючи на можливість застосування суворих санкцій щодо ув'язнення, втілює в життя більш організований та юридично збалансований метод. Зокрема, ст. 339–341 КК Чехії визначають: за незаконне перетинання кордону із застосуванням насильства або погрози безпосереднього насильства передбачене покарання від 1 до 5 років позбавлення волі; за вчинення такого діяння групою осіб із застосуванням зброї або в умовах воєнного стану – від 3 до 10 років позбавлення волі, або конфіскацію майна; за організацію незаконного перетину кордону – до 2 років або заборонаю здійснювати професійну діяльність. Характерною особливістю данського підходу є принцип пропорційності – кожен різновид правопорушення карається відповідним чітко визначеним покаранням, залежно від рівня суспільної небезпеки.

Угорський досвід виражає жорсткий і переважно репресивний підхід, спрямований на превентивні заходи, тоді як Чехія впроваджує структуровану правову модель, яка базується на диференціації у сфері кримінального права. Для України, що перебуває в зоні високого ризику через військове протистояння з росією та зростання незаконної діяльності на кордоні, аналіз таких моделей набуває особливої важливості.

Цікавим досвідом для України у побудові санкцій норми про незаконний перетин державного кордону є модель Латвії. Кримінальні

правопорушення з меншою суспільною небезпечністю діяння передбачають покарання у вигляді тимчасового позбавлення волі або пробачійного нагляду, або громадськими роботами, або штрафом, замість позбавлення волі. Такий методологічний підхід дозволяє зберігати принципову суворість покарань з більшою суспільною безпекою кримінальних правопорушень, одночасно забезпечуючи пропорційність і гуманність у поодиноких випадках, заздалегідь спланованих. Чехія демонструє приклад адаптивної системи правового регулювання, в якій характер та обсяг покарання враховують ступінь суспільної загрози правопорушення, варіюючи від конфіскації майна до тривалого терміну ув'язнення.

Угорщина, зі свого боку, вирізняється більш жорсткою політикою у сфері протидії кримінальним правопорушенням, яка характеризується радикальністю в боротьбі зі злочинністю; водночас місцеве законодавство передбачає чітке розмежування тяжкості правопорушень. Це теоретично забезпечує можливість застосування широкого спектра покарань залежно від конкретних обставин. Врахування цих прикладів має особливу значущість для України, особливо в умовах правового режиму воєнного стану, коли надзвичайно важливо забезпечити баланс між суворістю покарань і дотриманням принципів суспільної справедливості та гуманізму.

В умовах української дійсності, особливо в умовах бойових дій, суворе покарання за незаконний перетин державного кордону, що ставить під загрозу державну безпеку, є вкрай необхідним. Йдеться, зокрема, про випадки, коли кордон перетинають члени диверсійних груп, які мають при собі зброю, або з наміром уникнути мобілізації. У випадку одиничних, неорганізованих та ненасильницьких порушень, є сенс розглядати штраф або громадські роботи як основний чи альтернативний вид покарання.

Такий підхід допомагає раціонально розподіляти ресурси правоохоронних органів, спрямовуючи їх на боротьбу зі справді тяжкими кримінальними правопорушеннями.

Окрім того, громадські роботи можуть включати залучення тих, хто порушив закон, до робіт, корисних для суспільства. Скажімо, це може бути підтримка підрозділів ДСНС для усунення наслідків воєнних дій та відбудові критичної інфраструктури. Розширено спектр можливостей, включаючи активну участь у діяльності медичних закладів, волонтерських організацій, місцевих органів самоврядування для відновлення комунальних послуг, а також у соціальних та екологічних службах. Така практика позитивно вплине як на реабілітацію осіб, що скоїли правопорушення, так і на підтримання ключових функцій держави у цей надзвичайно важкий час.

Список бібліографічних посилань

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України : Закон України від 18 жовтн. 2018 р. № 2599-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2599-19#n6>.
3. Кримінальний кодекс Чеської Республіки (Trestní zákoník): Закон № 40/2009 Sb. URL : <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>.
4. Кримінальний кодекс Угорщини (Büntető Törvénykönyv, Btk.): Act C of 2012 on the Criminal Code of Hungary. URL : <https://njt.hu/jogszabaly/2012-100-00-00>.
5. Germany. *Criminal Code (Strafgesetzbuch – StGB)*. Translation by Prof. Dr. Michael Bohlander. Published by the Federal Ministry of Justice and Consumer Protection, in cooperation with juris GmbH. URL : https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html.
6. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 08.07.2011. № 3671-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.
7. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія. Київ : Інтерсервіс, 2012. 908 с.
8. Навроцький В. О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання Особливої частини. Львів : Юридичний факультет ЛДУ ім. І. Франка, 1999. 56 с.
9. Тарасенко О. С. Криміналістичні особливості досудового розслідування в умовах військових дій. *Діяльність державних органів в умовах воєнного стану*: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. С. 216–218. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/11/zbirnyk-z-oblozhkoju_29.04.2022.pdf.
10. Чернявський С. С., Стрільців О. М., Тарасенко О. С. та ін. Застосування космічних та геоінформаційних технологій під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень: *метод. реком.*; за загальною редакцією М. С. Цуцкірідзе; 2-ге вид. випр. й доповн. 2024, НАВС. 93 с.

Федюнін Денис Вікторович,
аспірант відділу проблем кримінального
права, кримінології та судоустрою Інституту
держави і права імені В. М. Корецького
НАН України

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШАХРАЙСТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ ОГЛЯД

Відповідальність за шахрайство передбачена не лише у кримінальному законодавстві України: це протиправне діяння визнається кримінально караним і у інших країнах. Компаративістські дослідження дозволяють не лише виявити певні недоліки чи прогалини у чинному національному законодавстві України, але і глибше його пізнати, що здійснюється у кінцевому рахунку з метою його удосконалення.

Для компаративістського аналізу будуть використані норми кримінального законодавства не лише країн Європи, але і Близького та Далекого Сходу, Америки, Австралії тощо, а також країн пострадянського простору.

У кримінальному законодавстві пострадянських країн норми, що встановлюють відповідальність за шахрайство переважно подібні до ч. 1 ст. 190 КК України: Азербайджанської Республіки (ч. 1 ст. 178), КК Киргизької Республіки (ч. 1 ст. 166); КК Республіки Узбекистан (ч. 1 ст. 168). Дещо по іншому сформульовані норми в КК інших країн (ч. 1 ст. 180 КК Грузії, ч. 1 § 209 розділу 2 КК Естонської Республіки, ч. 1 розділу 177 КК Латвійської Республіки; ч. 1 ст. 182 КК Литовської Республіки тощо), але сутність самого розуміння шахрайства зберігається.

У країнах, що належать до континентальної правової сім'ї, шахрайство зазвичай належить до кримінальних правопорушень проти майна, власності іншої особи, а також встановлюється відповідальність за окремі спеціальні види шахрайства. Зокрема, декілька норм, що встановлюють відповідальність за шахрайство містять КК Австрії (§ 146, § 147, § 148) [1], КК Греції (ст. 386, ст. 386 А, ст. 387, ст. 388) [2], КК Данії (ч. 1 § 279, § 279а) [3], КК Італії (ч. 1 ст. 640, ст. 640-bis, ст. 640-ter, ст. 641, ст. 642) [4], КК Португалії (ст. 167, ч. 1 ст. 217–222, ст. 339, ст. 341) [5], КК Республіки Польща (ч. 1 ст. 286 та ст. 287) [6].

Кримінальне законодавство цілої низки країн взагалі містять окремі розділи, норми яких встановлюють відповідальність за шахрайство: КК Іспанії (розділ VI «Про шахрайство» [7]); КК Федеративної Республіки Німеччина (розділ 22 «Шахрайство та розтрата» [8]), КК Швеції (розділ 9 «Про шахрайство та інші нечесні

дії» Глави 2 [9]), КК Японії (розділ XXXVII «Шахрайські злочини та вимагання» [10]).

У країнах англо-саксонської правової сім'ї відповідальність за шахрайство також передбачена: ст. 134 та ст. 135 частини 7.3 «Шахрайська поведінка» КК Австралії [11]; Закон про шахрайство від 2006 року, що чинний у Англії, Уельсі та Північній Ірландії [12]; статті 415–424 КК Індії [13]; розділ X «Шахрайські операції у сфері договорів та торгівлі» КК Канади; розділ 47 «Шахрайство та неправдиві свідчення» КК США [14].

З усіх розглянутих зарубіжних кримінальних кодексів окремо передбачена відповідальність за шахрайство, вчинене в умовах воєнного стану, лише у КК Туреччини, КК Чеської Республіки і у Федеративному КК США. Згідно із ч. 4 ст. 322 КК Туреччини «Зобов'язання у воєнний час» покаранню за шахрайські дії під час виконання своїх обов'язків у воєнний час підлягають особи, зазначені у ч. 1 (ті, які мають договірні зобов'язання перед державою або державною установою, або будь-якою установою, яка задовольняє потреби громадськості або надає державну послугу, якщо такі зобов'язання вимагають від них постачання товару або виконання роботи з метою задоволення потреб громадськості або військових сил держави). При цьому покарання за такий вид шахрайства є досить суворим – позбавленням волі строком до 15 років і судовим штрафом на строк до 10000 днів [15].

За КК Чеської Республіки покарання у виді позбавлення волі строком від 2 до 8 років застосовується до особи, яка вчинює шахрайство (ч. 1 ст. 209) в умовах надзвичайного стану в країні або воєнного стану, стихійного лиха або під час іншої події, що серйозно загрожує життю чи здоров'ю людей, громадському порядку чи майну (п с ч. 4 ст. 209) [16].

Згідно із § 1040 Федерального КК США передбачена відповідальність за шахрайство у зв'язку з виплатами у разі великого стихійного лиха або надзвичайної ситуації, до якої у тому числі можна віднести воєнний стан: це стосується шахрайства з усіма виплатами, які здійснюються у рамках міжштатної або міжнародної торгівлі, яка пересилається чи нараховується будь-яким способом, надається у виді ваучера, платежу, грошей чи інших цінностей, товарів, послуг, надання права на привілеї (ч. b ст. 1040) [17]. Виходячи із змісту ч. 3 ст. 190 КК України звісно не можна вважати цю норму Федерального КК США такою, що встановлює відповідальність за шахрайство, вчинене в умовах воєнного стану, але умовно можна вважати її такою, що відповідає вказаній нормі КК України.

Тобто кримінальне законодавство України в частині встановлення відповідальності за шахрайство повною мірою корелюється із зарубіжним кримінальним законодавством. Натомість зазначимо, що така кваліфікуюча ознака, як вчинення шахрайства в

умовах воєнного стану, передбачена лише у трьох із проаналізованих зарубіжних кримінальних кодексах. Якщо співставляти із Україною, то відсутність такої кваліфікуючої ознаки є суттєвим недоліком. Але необхідність (доцільність) її законодавчого закріплення має здійснюватися із урахуванням загроз національній безпеці окремо взятої країни. А тому вважати це недоліком для зарубіжного законодавства ми не можемо.

Отже, дослідження зарубіжного кримінального законодавства дало змогу зазначити, що всі з розглянутих нами КК різних країн містять норми, які встановлюють відповідальність за шахрайські діяння. При цьому, не всі з них містять сам термін «шахрайство», але, враховуючи визначені нами ознаки цього протиправного діяння, цілком може ним вважатися. При цьому основними ознаками шахрайства, які містяться у нормах всіх кримінальних кодексів, є обман, фальсифікація і різного роду зловживання.

Список бібліографічних посилань

1. Criminal Code of Republic of Austria. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/32/Austria_CC_1974_am122019_de.pdf.

2. The Greek Penal Code. 1950. in conjunction with Presidential Decree 283 of 1985 as of 28 February 2017. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/2025-03/Band_G_124_Chalkiadaki-Billis_Greek%20Penal%20Code%20Law_Stand_2017.pdf.

3. Criminal code of Denmark. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2025-03/Criminal%20code%20Denmark%202024.pdf>.

4. Codice Penale Italiano. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-09/criminal%20code%20of%20Italy.pdf>.

5. Criminal Code of the Portuguese Republic. Law no. 59/2007 of 4 September. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/PORTUGAL_Criminal%20Code.pdf.

6. Кримінальний кодекс Республіки Польща // переклад В. С. Станіч. Київ: ОБК, 2022. 164 с.

7. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія // переклад В. С. Станіч. Київ: ОБК, 2016. 284 с.

8. Criminal Code of the Federal Republic of Germany (1971, as amended 2021). last amended by Article 2 of the Act of 22 November 2021. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/Criminal%20Code%20of%20the%20Federal%20Republic%20of%20Germany.pdf>.

9. The Swedish Penal Code. URL: <https://www.ojp.gov/pdffiles1/Digitization/102310NCJRS.pdf>.

10. Penal Code of Japan. URL: <https://www.japaneselawtranslation.go.jp/en/laws/view/3581/en>.

11. Criminal Code of Australia. URL: <https://www.legislation.gov.au/C2004A04868/2018-12-29/text>.

12. Fraud Act 2006. came into force on 15 January 2007 and applies in England, Wales and Northern Ireland. URL: <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/fraud-act-2006>.

13. Indian Penal Code. URL: https://www.iitk.ac.in/wc/data/IPC_186045.pdf.

14. U.S. Code: Title 18 – Crimes and Criminal Procedure. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18>.

15. Кримінальний кодекс Турецької Республіки // переклад О. В. Коротюк. Київ : ОБК, 2021. 190 с.

16. Criminal Code of Czech Republic. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/05/Czech%20Republic_CC_2009_am2011_en.pdf.

17. U.S. Code: Title 18 – Crimes and Criminal Procedure. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18>.

Франків Володимир Васильович,
ад'юнкт відділу аспірантури (ад'юнктури)
і докторантури Національна академія
внутрішніх справ

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ ТА ЗЛОЧИННИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ НА ПРИКЛАДІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

Незаконний обіг зброї, особливо вчинюваний організованими злочинними групами, є глобальною загрозою національній безпеці, громадському порядку та життю громадян. Це явище має транснаціональний характер, тому вивчення та запозичення ефективного досвіду інших країн є надзвичайно важливим. Серед держав, які досягли значних успіхів у протидії цьому злу, особливо виділяється Великобританія, зокрема Англія та Уельс, де сформована комплексна та багатогранна стратегія. Досвід Сполученого Королівства демонструє, що успіх у цій боротьбі залежить не від окремих заходів, а від синергії суворих законів, проактивної роботи правоохоронних органів, міжнародної співпраці та цілеспрямованої роботи з громадськістю [3].

Великобританія має одне з найсуворіших законодавств щодо обігу зброї у світі. Законодавство Великобританії постійно оновлюється. Так, Закон про насильственну злочинність 2022 року (Police, Crime, Sentencing and Courts Act 2022) ще більше посилив покарання за незаконне володіння та постачання зброї, особливо якщо воно вчиняється в контексті діяльності організованої злочинної групи. Це створює серйозне правове поле, де ризики для злочинців значно перевищують потенційні вигоди.

У Великобританії з 1 квітня 2006 р. діє Служба по боротьбі з найбільш небезпечною організованою злочинністю SOCA (Serious

Organised Crime Agency), пріоритетними напрямками діяльності якої є: підвищення рівня обізнаності населення про організовану злочинність; збільшення обсягу повернутих коштів, отриманих незаконним шляхом і числа розкритих кримінальних справ; підвищення загрози для діяльності організованих злочинних угруповань у Великобританії завдяки відпрацьованим оперативним і слідчим діям, а також впровадженню нових способів боротьби з цим явищем [0, с. 180].

Основними напрямками протидії незаконному обігу зброї у Великобританії є:

- *законодавчі обмеження та криміналізація*. Законодавство передбачає суворі санкції за незаконне володіння, збут і транспортування зброї. Зокрема, Firearms Act 1968 та наступні поправки встановлюють максимальні строки позбавлення волі до довічного ув'язнення за тяжкі злочини із застосуванням вогнепальної зброї.

- *спеціалізовані підрозділи поліції*. У складі Національного агентства боротьби зі злочинністю (National Crime Agency – NCA) функціонують відділи, що займаються виявленням каналів постачання зброї, відстеженням її переміщення та документуванням діяльності організованих злочинних угруповань.

- *міжнародна співпраця*. Велика Британія активно співпрацює з Європолом, Інтерполом та прикордонними структурами ЄС щодо обміну інформацією та проведення спільних операцій з перекриття транскордонних каналів контрабанди зброї, що надходить переважно з Балканського регіону та Східної Європи.

- *оперативно-розшукова діяльність та профілактика*. Поліція застосовує методи контрольованих закупок, агентурної роботи, прослуховування та сучасні технології відстеження комунікацій організованих груп. Крім того, значна увага приділяється роботі з молоддю та запобіганню залученню її до діяльності злочинних організацій, які часто використовують підлітків як кур'єрів.

- *громадські ініціативи*. Уряд підтримує програми на зразок Gun Surrender Scheme, коли громадянам дозволяється добровільно здавати незареєстровану зброю без покарання. Це дозволяє зменшити кількість одиниць вогнепальної зброї, що перебуває поза офіційним обліком [2].

Ефективність британської моделі полягає у комплексності підходу: суворе законодавство поєднується з активною діяльністю спеціальних органів, міжнародною кооперацією та превентивними заходами. Водночас проблемою залишається відновлення нелегальних каналів постачання, які швидко адаптуються до нових умов, використовуючи інтернет-платформи та криптовалюти для торгівлі зброєю.

Таким чином, досвід Великобританії демонструє, що боротьба з незаконним обігом зброї, яку контролюють організовані групи та злочинні організації, потребує багаторівневої та гнучкої стратегії. Він

може бути корисним і для України, яка в умовах війни та післявоєнної відбудови неминуче стикатиметься з ризиком поширення нелегальної зброї серед кримінальних структур.

Список бібліографічних посилань

1. Шостко О. Ю. Аналіз ефективної діяльності системи кримінальної юстиції у сфері протидії організованій злочинності в окремих європейських країнах. *Проблеми законності*. 2009. № 1. С. 176–185.

2. Макаренко Н. К. Організована та професійна злочинність в Україні: взаємозумовленість і взаємовплив. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 94–101.

3. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 14 верес. 2020 р. № 392. URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-zatverddiv-strategiyu-nacionalnoyi-bezpek-63577>.

Хименко Анастасія Олексіївна,
здобувач наукового ступеня доктора
філософії Державного торговельно-
економічного університету

НАЦІОНАЛЬНЕ АНТИКОРУПЦІЙНЕ БЮРО УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОТИДІЇ ДЕКЛАРУВАННЮ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Однією з причин низького економічного розвитку України як правової, незалежної та демократичної держави є відсутність в ній дієвої та збалансованої системи державних органів, які б належним чином забезпечували функціонування вітчизняної економічної безпеки [1, с. 357]. На сьогодні, в Україні існує розгалужена система державних органів у сфері економічної безпеки, у тому числі правоохоронних органів, діяльність яких безпосередньо направлена на виявлення та розслідування кримінальних правопорушень у сфері економіки, корупційних кримінальних правопорушень (Національна поліція України, Національне антикорупційне бюро України, Служба безпеки України, податкова міліція Державної фіскальної служби) або опосередковано спрямована на забезпечення протидії кримінальним правопорушенням цієї категорії (Державна податкова служба України, Державна служба фінансового моніторингу України, Державна митна служба України, Державна аудиторська служба України), й у складі яких функціонують однакові структурні підрозділи, які наділені подібними за своєю правовою природою організаційними та процесуальними повноваженнями, що негативно позначається на ефективності виконання ними завдань щодо протидії правопорушенням

у сфері економіки [1, с. 357–358] та корупційним кримінальним правопорушенням.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» даний орган (далі – Національне бюро, НАБУ) є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [2].

У цьому ж законі визначено завдання Національного бюро, а саме: протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці, а також вжиття інших передбачених законом заходів щодо протидії корупції [2].

Декларування недостовірної інформації (ст. 366-2 Кримінального кодексу України) є правопорушенням, яке пов'язане з корупцією, за яке законом встановлено кримінальну відповідальність. Таке діяння не містить ознак корупції, але порушує встановлені Законом України «Про запобігання корупції» (далі – Закон) вимоги, заборони та обмеження, які вчиняють визначені суб'єкти, а саме: 1) особи, які уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 2) особи, які для цілей цього Закону прирівнюються до осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 3) особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми, а також інші особи, які не є службовими особами та які виконують роботу або надають послуги відповідно до договору з підприємством, установою, організацією, – у випадках, передбачених Законом; 4) кандидати на пост Президента України та кандидати у народні депутати України, зареєстровані в порядку, встановленому законом [3; 4; 5].

Ефективність роботи НАБУ в період воєнного стану у розкритті справ щодо декларування недостовірної інформації складно оцінити, оскільки повномасштабне вторгнення стало причиною прийняття 03 березня 2022 року Верховною Радою України Закону України «Про захист інтересів суб'єктів податкової звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни», яким фактично скасували обов'язкове декларування, передбачене цим законом [6]. Натомість подання декларації було перенесено на строк до трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни за весь період обов'язку подати документи [6]. Такі заходи ускладнили роботу

працівників НАБУ та фактично унеможливили їх роботу щодо виявлення фактів недостовірного декларування. Після прийняття вищевказаного закону було виявлено лише декілька згадок у звітах НАБУ щодо виявлення таких кримінальних правопорушень.

Відповідно до Звіту НАБУ за перше півріччя 2022 року було вручено підозру народному депутату України VIII та IX скликань, якого підозрювали у недекларуванні майже 88 млн грн. статків [7].

Відповідно до Звіту НАБУ за друге півріччя 2024 року працівниками Національного агентства було вручено дві підозри у декларуванні недостовірної інформації особам, оскільки в останніх виявили активи, які не були відображені у їхніх щорічних деклараціях [8].

Таким чином, НАБУ є спеціалізованим антикорупційним органом, який був створений з метою протидії корупції та кримінальним правопорушенням, які пов'язані з корупцією, на вищому політичному рівні. В період з 2022 року по сьогоднішній день ефективність роботи НАБУ у сфері розслідувань кримінальних правопорушень щодо декларування недостовірної інформації є надто низькою та неефективною відповідно до опублікованих звітів органу. Такі дані можна пояснити рішенням законодавця щодо фактичного скасування обов'язкового декларування, встановленого Законом.

Разом з тим слід звернути увагу, що 12 жовтня 2023 року набрав чинності Закон України від 20.09.2023 р. «Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану», відповідно до якого було відновлено декларування та функції Національного агентства з питань запобігання корупції [9]. З огляду на це, наразі очікується ефективна робота працівників НАБУ у розслідуванні справ про декларування недостовірної інформації та забезпеченні притягнення винних до відповідальності.

Список бібліографічних посилань

1. Тарасенко О. С., Старенький О. С. Бюро економічної безпеки України: нові погляди на забезпечення національної економічної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 357-362. URL: http://lsej.org.ua/2_2021/90.pdf.

2. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014. № 1698-VII із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001. № 2341-III із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n61>.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг.

ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014. № 1700-VII (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n439>.

6. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 03.03.2022. № 2115-IX із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text>.

7. Звіт НАБУ за I півріччя 2022 року: робота на два фронти. Київ. 2022. 65 с. URL: <https://nabu.gov.ua/activity/reports/report-report-first-half-2022/> (дата звернення: 08.09.2025).

8. Звіт НАБУ за II півріччя 2022 року. Київ. 2024. 42 с. URL: <https://nabu.gov.ua/activity/reports/druhe-pivrichchia-2024-roku/>.

9. Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану: Закон України від 20.09.2023. № 3384-IX із змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3384-20#Text>.

Шоповалова Анна Олександрівна,
провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ДОЦІЛЬНІСТЬ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО СТ. 438 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Воєнні злочини належать до найбільш тяжких посягань на міжнародний правопорядок, права людини та гуманітарні цінності, захищені міжнародним правом. В умовах збройної агресії РФ проти України питання їх належної кваліфікації та ефективного кримінального переслідування набуває особливої актуальності. Визначальне місце у цьому процесі посідає ст. 438 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [1].

Попри фундаментальне значення цієї норми, її чинна редакція містить низку суттєвих недоліків, що ускладнюють практичне застосування та знижують рівень правової визначеності. Зокрема, диспозиція статті сформульована надмірно узагальнено, що відкриває можливості для різномислечень; відсутнє чітке розмежування окремих видів злочинів; норма не в повному обсязі враховує сучасні тенденції розвитку міжнародного кримінального права, зокрема положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Стаття 438 КК України, яка на сьогодні є ключовою для формування обвинувачень у воєнних злочинах, передбачає сім складів воєнних злочинів та доповнюється загальною вказівкою на «інші порушення законів та звичаїв війни». Фактично ця відсилка охоплює весь масив міжнародно-правових норм – як у сфері міжнародного гуманітарного права, так і міжнародного права прав людини. Подібна конструкція потребує від правоохоронних органів – прокурорів, слідчих, суддів – ґрунтовного знання широкого кола міжнародних нормативно-правових актів. При цьому слідчий змушений обґрунтовувати обвинувачення, спираючись на розгалужену систему джерел міжнародного права, що вимагає значних професійних та експертних зусиль.

Крім того, у Кримінальному кодексі України передбачено низку інших статей, що встановлюють відповідальність за злочини, тісно пов'язані з воєнними злочинами: ст. 433 «Насильство над населенням у районі воєнних дій», ст. 434 «Погане поводження з військовополоненими», ст. 435 «Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею», ст. 439 «Застосування зброї масового знищення».

Цей перелік не відповідає тому переліку, який є в Женевських конвенціях та у ст. 8 Римського Статуту. Ці положення варто імплементувати у Кримінальний кодекс України. Тому що ст. 1 КК України визначає, що «кримінальна протиправність і караність, а також інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння». Тож відсутність чіткого переліку ускладнює роботу як захисту, так обвинуваченню [2].

Отже, внесення змін до ст. 438 КК України з метою чіткого розмежування окремих видів злочинів, скоєних у контексті збройного конфлікту, є надзвичайно доцільним та необхідним з низки правових, практичних і міжнародно-правових причин.

Так як ст. 438 КК України об'єднує в одній частині статті численні й різноманітні діяння – від знищення майна до вбивств та зґвалтувань. Це створює низку серйозних проблем:

- по-перше, невизначеність санкції. Стаття передбачає один діапазон покарання (від 8 до 12 років позбавлення волі, а за діяння, якщо вони спричинили загибель людини – до 15 років або довічно) для всіх видів злочинів, незалежно від їхньої тяжкості. Зґвалтування та знищення будівлі формально караються однаково, що суперечить принципу справедливості;

- по-друге, ускладнення кваліфікації. Слідчим і прокурорам складно чітко кваліфікувати діяння, що призводить до ризику судових помилок і ускладнення доказування.

Тому виникає необхідність в розмежуванні окремих видів злочинів, що дозволить:

- встановити диференційовані санкції для кожного виду злочину. Це означатиме, що: за вбивство або згвалтування буде передбачено суворіше покарання (наприклад, довічне ув'язнення); за майновий злочин (наприклад, незаконне привласнення майна) покарання буде меншим, але все одно в рамках статті про воєнні злочини. Це гарантує, що покарання буде пропорційним тяжкості вчиненого;

- поліпшити якість розслідування та кваліфікації: а) зменшиться кількість помилок при кваліфікації діяння; б) з'явиться можливість вести статистику по кожному виду злочинів, що важливо для аналізу та протидії.

Спроби подолати зазначені проблеми вже здійснювалися на законодавчому рівні. Зокрема, 27 грудня 2019 року у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект № 2689 [3], спрямований на імплементацію норм міжнародного гуманітарного права до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України. Найважливішим здобутком цього законопроекту є докладна конкретизація складів воєнних злочинів у ст. 438 КК України за зразком положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Крім того, документ містив низку інших новел, серед яких – запровадження кримінальної відповідальності військового командування у вчиненні воєнних злочинів.

Подібні підходи простежуються і в проекті нового Кримінального кодексу України [4], де пропонується диференціація відповідальності за різні категорії воєнних злочинів з урахуванням їхньої тяжкості та міжнародних стандартів. Це дозволило б забезпечити більш повну гармонізацію національного законодавства з міжнародно-правовими зобов'язаннями України та підвищити рівень правової визначеності у сфері кримінального переслідування осіб, винних у вчиненні воєнних злочинів.

Список бібліографічних посилань

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

2. П'ять проблем на шляху покарання воєнних злочинців. Що пропонують судді, прокурори та адвокати? Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/p-iat-problem-na-shliakh-pokarannia-voiennykh-zlochynsiv-shcho-proponuiut-suddi-prokurory-ta-advokaty>.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та

гуманітарного права: проект Закону України від 27 груд. 2019 року № 2689. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/112>.

4. Проект Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/08/20/00-kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf>.

Шведова Ганна Леонідівна,
професор кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ КОРУПЦІЙНІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА СЛУЖБОВІ ЗЛОВЖИВАННЯ

У 2015 році до Кримінального кодексу України була внесено зміни і Розділ XIX доповнено ст. 426-1 «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» [1]. Щодо конструкції складу даного кримінального правопорушення – варто звернути увагу на такі її особливості. Зокрема, обов'язковою умовою притягнення до кримінальної відповідальності та водночас критерієм, що відмежовує службове кримінальне правопорушення від дисциплінарного проступку, є завдання шкоди додатковим об'єктам, таким як здоров'я, честь і гідність особи, майнові відносини, безпека або довкілля [2, с. 66].

Щодо кваліфікованого складу, передбаченого ч. 5 ст. 426-1 Кримінального кодексу України, а саме дій, передбачених частинами 1–3 цієї статті, вчинених у воєнний час або в умовах бойової обстановки, зазначимо наступне: відповідно до Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, командир (начальник) має право особисто застосовувати заходи фізичного впливу та спеціальні засоби, достатні для припинення протиправних дій військовослужбовця, за умови, що такі дії не завдають шкоди його здоров'ю. Це стосується ситуацій, коли військовослужбовець чинить непокору, опір чи погрозу начальнику, займається найманством або самовільно залишає бойові позиції у районах виконання бойових завдань (п. 22). Застосування командиром (начальником) в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці заходів фізичного впливу та спеціальних засобів, що явно перевищують необхідну міру, достатню для припинення протиправних дій з метою затримання військовослужбовця, підлягає кваліфікації за ч. 5 ст. 426-1 КК України [3, с. 159]. Аналіз суб'єктного складу даного кримінального

правопорушення звертає увагу на примітку до ст. 425 КК України, яка визначає ознаки, за якими можливе розмежування військової службової особи від службової особи як суб'єкта службових кримінальних правопорушень. Зокрема, військова службова особа не може ухвалювати рішення, обов'язкові для виконання будь-ким, окрім персоналу ЗСУ, однак усередині організації (ЗСУ) вона наділена управлінськими повноваженнями [2, с. 67].

Разом з цим проблеми запобігання та протидії корупційним правопорушенням залишаються однією з найбільш складних і актуальних, особливо з огляду на потребу забезпечення економічної безпеки держави. Водночас, корупція є досить гнучким явищем, здатним адаптуватися до змін, через що її негативний вплив може поширюватись на будь-яку сферу, зокрема й військову. Згідно Стратегії воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона», затвердженій Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021, серед цілей та завдань державної політики у сфері оборони та військового будівництва визначено реалізацію ефективних антикорупційних програм, формування нетерпимості до проявів корупції, виявлення та припинення правопорушень, а також підвищення рівня доброчесності в оборонних силах [4].

Зростання кількості корупційних правопорушень у сфері оборони може призвести до ряду негативних наслідків, серед яких: поширення організованої злочинності, збільшення випадків колаборації та інших злочинів проти основ національної безпеки України. Виникає необхідність вдосконалення регламентації системи інструментів протидії корупції у секторі безпеки й оборони України [5]. Основна роль у цій системі належить нормативно-правовому регулюванню. Зокрема, Кримінальний кодекс України не містить спеціальної норми, яка б встановлювала кримінальну відповідальність за корупційні правопорушення військовослужбовців та порушення порядку виконання службових обов'язків. Разом з цим збільшення штрафів за військові адміністративні правопорушення відповідає загальній тенденції законодавця до посилення адміністративної та кримінальної відповідальності за певні види правопорушень.

Збільшення розмірів штрафів у санкціях статей 172-10–172-20 КУпАП не супроводжується аналогічним підвищенням штрафів як виду покарання у санкціях статей Кримінального кодексу, що передбачають відповідальність за окремі військові кримінальні правопорушення [6]. З цього випливає, що першим кроком для зменшення кількості корупційних кримінальних правопорушень у військовій сфері має стати узгодження положень національного законодавства щодо суспільно небезпечних службових діянь. Особливу увагу слід приділити оборонно-промисловому комплексу, зокрема, регулюванню закупівель, а також військово-медичній сфері,

яка наразі залишається однією з найбільш корумпованих. Таким чином, проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що в умовах воєнного стану держава потребує комплексної стратегії, спрямованої на зниження корупційних ризиків у військовій сфері. Особливої уваги заслуговує також неузгодженість нормативно-правових актів у частині диференціації меж відповідальності за службові кримінальні правопорушення, вчинені у військовій сфері [7, с. 37].

Отже, важливим завданням в умовах військової збройної агресії є посилення правопорядку і законності в лавах ЗСУ. Надзвичайно актуальним питанням є дотримання військової дисципліни, обороноздатності і боєздатності. А центральне місце в системі заходів забезпечення норм військової дисципліни належить Розділу XIX Кримінального кодексу України, і особливо – нормам про службові зловживання.

Список бібліографічних посилань

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Черня. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

2. Кізюн О. П. Юридичний аналіз складу перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень. *Південноукраїнський правничий правопис*. 2020. № 3. С. 64–68.

3. Звенигородський О. М. Поняття перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 156–161.

4. Стратегія воєнної безпеки України «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона», затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n15>.

5. Пашенко Є. М., Чалий М. Г. Правові інструменти протидії корупції у секторі безпеки і оборони України: сутність і особливості. URL: https://www.pubadm.vernadskeyjournals.in.ua/journals/2022/5_2022/21.pdf.

6. Ковальський В. С. Новели у законодавстві про адміністративну та кримінальну відповідальність за військові правопорушення: хотіли як краще. URL: <https://yvu.com.ua/novely-u-zakonodavstvi-pro-administratyvnu-takryminalnu-vidpovidalnist-za-vijskovi-pravoporushennya-hotily-yak-krashhe/>.

7. Вітвіцький С. С. Протидія корупційним кримінальним правопорушенням, що вчиняються у військовій сфері. *Актуальні проблеми протидії злочинності і корупції*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, 22 грудня 2023 р.). Харків: Юрайт, 2023. С. 34–37.

Юріков Олександр Олександрович,
викладач циклу загальнопрофесійної
підготовки Київського центру первинної
професійної підготовки «Академія поліції»
Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії

ПОВНОВАЖЕННЯ СЛІДЧОГО, ДІЗНАВАЧА ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У РАЙОНІ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ

З початком повномасштабного воєнного вторгнення рф в Україну зона бойових дій значно розширилася, крім того на всій території нашої держави було введено воєнний стан, у зв'язку з чим виникла нагальна потреба змінення кримінального процесуального законодавства для ефективного здійснення досудового розслідування.

Внесені зміни до КПК України [1; 2; 3], у зв'язку з веденням воєнного стану, мають позитивні аспекти, які реально сприяють ефективному здійсненню досудового розслідування в районі ведення бойових дій, зокрема: 1) за відсутності технічної можливості внести відомості до ЄРДР це можна зробити й після спливу 24-годинного терміну, який перебачений ч. 1 ст. 214 КПК України; 2) строк досудового розслідування у кримінальному провадженні зупиняється, якщо відсутня реальна (об'єктивна) можливість звернутися до суду з обвинувальним актом; 3) подовжено до 72 годин строк повідомлення про підозру особі, яку було затримано; 4) можливість обрання запобіжного заходу у виді тримання під вартою та продовження його строку прокурором (керівником прокуратури) [4, с. 1313].

При цьому, слід звернути увагу на ч. 6 ст. 616 КПК України, відповідно до якої у місцях ведення активних бойових дій за клопотанням підозрюваного, обвинуваченого слідчий суддя, суд має право розглянути питання про зміну запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту на запобіжний захід у вигляді особистого зобов'язання [5]. Проте у місцях ведення активних бойових дій важко казати про нормальну роботу суду та проведення повноцінного засідання. Крім того, суд і прокуратуру евакуйовують з таких місць першочергово, а за необхідності – ліквідують. У зв'язку з цим, у практичній діяльності зазначена норма не буде реалізована [4, с. 1313].

З огляду на те, що у районі ведення бойових дій перебувають військовослужбовці Збройних Сил України, Національної гвардії України, СБУ, а також працівники НПУ, а прокуратура та суд – у безпечних (відносно безпечних) місцях, то й відповідні повноваження слід надавати органам досудового розслідування, зокрема їх керівникам.

З огляду на зміст розділу IX-1 КПК України, можна дійти висновку, що він передусім регулює процесуальні аспекти досудового розслідування та судового розгляду у місцях, де на момент їх здійснення не ведуться бойові дії (безпечні зони). Однак на значній території України нині тривають бої, де також слід урегулювати здійснення досудового розслідування [4, с. 1313].

З огляду на зазначене вище, пропонуємо прифронтові території відповідними наказами головнокомандувача поділити на райони ведення бойових дій та зони безпеки, прилеглі до них, як це було зроблено в зоні проведення Операції об'єднаних сил [6; 7, с. 159–160; 8, с. 195]. Після цього внести зміни до КПК України щодо надання особливих процесуальних повноважень керівнику органу досудового розслідування виключно у районах ведення бойових дій. У зв'язку з цим попануємо чинну ст. 615-1 КПК України пронумерувати як ст. 615-2, а також доповнити КПК України ст. 615-1, яку викласти у такій редакції:

«Стаття 615-1. Особливий режим досудового розслідування у районі ведення бойових дій

1. У районі ведення бойових дій керівник органу досудового розслідування уповноважений повідомляти особі про підозру.

У районі ведення бойових дій слідчий, дізнавач уповноважений повідомляти за погодженням з керівником органу досудового розслідування особі про підозру.

2. У районі ведення бойових дій слідчий наділяється повноваженнями дізнавача щодо розслідування кримінальних проступків з урахуванням статей 216, 218 та Глави 25 цього Кодексу.

У районі ведення бойових дій дізнавач наділяється повноваженнями слідчого щодо розслідування злочинів з урахуванням статей 216, 218 цього Кодексу.

Якщо слідчому, дізнавачу, які перебувають у районі ведення бойових дій, із заяви, повідомлення або інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції, він зобов'язаний протягом трьох днів з дня встановлення таких обставин письмово повідомити про них керівника органу досудового розслідування та проводити розслідування доти, доки керівник органу досудового розслідування не визначить іншу підслідність.

Керівник органу досудового розслідування розглядає письмове повідомлення слідчого, дізнавача протягом п'яти днів з дня його отримання та в разі підтвердження наведених у ньому обставин зобов'язаний прийняти постанову про визначення підслідності.

Керівник органу досудового розслідування, який перебуває у районі ведення бойових дій, у разі самотійного встановлення

обставин, що свідчать про необхідність визначення іншої підслідності, протягом п'яти днів з дня встановлення таких обставин зобов'язаний прийняти постанову про визначення підслідності.

3. У районі ведення бойових дій, якщо відсутня об'єктивна можливість виконання у встановлені законом строки слідчим суддею або прокурором повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 189, 233, 234, 235, 245, 247, 248 та 294 цього Кодексу, а також повноважень щодо обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на строк до 10 діб до осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109–115, 121, 127, 146, 146-1, 147, 152, 153, 185, 186, 187, 189–191, 201, 258–258-5, 260–263-1, 294, 348, 349, 365, 377–379, 402–444 Кримінального кодексу України, а у виняткових випадках також у вчиненні інших тяжких чи особливо тяжких злочинів, якщо затримка в обранні запобіжного заходу може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі особи, яка підозрюється у вчиненні таких злочинів, – такі повноваження виконує керівник відповідного органу досудового розслідування з урахуванням вимог глави 37 цього Кодексу за клопотанням слідчого, дізнавача.

За результатами розгляду клопотання слідчого, дізнавача керівник органу досудового розслідування вносить вмотивовану постанову, яка містить усі необхідні реквізити та дані, що передбачені цим Кодексом щодо конкретної слідчої дії чи заходу забезпечення кримінального провадження.

4. У випадку змінення статусу певної території з району ведення бойових дій на зону безпеки, прилеглої до нього, досудове розслідування здійснюється без урахування положень цієї статті.

Примітка

1. Районами бойових дій слід вважати територію між зонами безпеки й тимчасово окупованими територіями України.

2. Межі зон безпеки, прилеглих до району бойових дій, визначають начальник Генерального штабу – Головнокомандувач Збройних Сил України» [4, с. 1314].

Запропоновані доповнення КПК України значно покращать здійснення досудового розслідування в районі ведення бойових дій, зокрема робота буде виконуватися «на місці» без непотрібних виїздів на безпечну територію, що збільшить швидкість прийняття процесуальних рішень. Крім того, це може убезпечити життя та здоров'я працівників правоохоронних органів, які у випадку частих поїздок стануть мішенню для ворога, а також економії паливно-мастильних матеріалів, які передусім необхідні для відсічі і стримування збройної агресії рф та/або інших держав проти України.

Список бібліографічних посилань

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про попереднє ув'язнення» щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану : Закон України від 3 берез. 2022 р. № 2111-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2111-20#n7>.

2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2125-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2125-20#n6>.

3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n78>.

4. Yurikov O. Features of the pre-trial investigation in the area of combat. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects* : monograph. Riga : Baltija Publishing, 2022. P. 1310–1315.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітн. 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

6. Особливий порядок, що буде діяти з оголошенням початку проведення операції Об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей. Міністерство Оборони України : [сайт]. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2018/04/28/osoblivij-poryadok-shho-bude-diyati-zogoloshennyam-pochatku-provedennya-operaczii-obednanih-sil-na-teritoriidoneczkoi-ta-luganskoi-oblastej/>.

7. Юріков О. О. Кримінальна відповідальність за умисне пошкодження або руйнування телекомунікаційної мережі : дис. ... д-ра філософії : 08 «Право». Київ, 2021. 311 с.

8. Юріков О. О. Кримінально-правова охорона об'єктів електронних комунікацій : монографія. Київ : 7БЦ, 2022. 304 с.

Наукове видання

**ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАГАЛЬНОГО
ТА ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ:
ВИКЛИКИ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ**

Матеріали
науково-практичного круглого столу
(Київ, 30 квітня 2025 року)

Відповідальний упорядник – *Вікторія БАБАНІНА*

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 19.06.2025. Формат 60х84/16. Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 14,5. Ум. друк. арк. 13,48.

Тираж 20 прим.
